

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

JURIDISCHE KANTTEKENINGEN BIJ DE SLOTAKTE VAN HELSINKI (*)

1. Bij een onderzoek van de Slotakte van Helsinki¹ vanuit juridisch oogpunt moet eerst en vooral de vraag gesteld worden of deze Slotakte een verdrag is in volkenrechtelijke zin. De benaming die aan deze tekst gegeven werd («slotakte») doet hierbij weinig ter zake, al kan toch gesteld worden dat de term «slotakte» reeds laat vermoeden dat het niet om een juridisch bindende tekst gaat. Voor een antwoord op de bovenvermelde vraag dient verwezen te worden naar de gewoonterechtelijke definitie van een verdrag. Volgens deze definitie is een verdrag een internationaal akkoord, gesloten tussen subjecten van volkenrecht, bestemd om rechtsgevolgen met zich te brengen en onderworpen aan het volkenrecht². Welnu, de Slotakte van Helsinki is ongetwijfeld een internationaal akkoord dat gesloten is tussen subjec-

ten van internationaal recht, maar zij is niet bestemd om rechtsgevolgen met zich te brengen, en is dan ook niet onderworpen aan het volkenrecht. Aangezien verdragen wilsovereenkomsten zijn, is het duidelijk dat het verdragsrecht beheerst wordt door het «consensualisme», m.a.w. de partijen zijn gebonden wanneer zij gebonden willen zijn, omdat zij gebonden willen zijn en in de mate dat zij gebonden willen zijn. Het is dus de bedoeling van de partijen die doorslaggevend is bij het bepalen van de vraag of de Slotakte van Helsinki al dan niet een juridisch bindende tekst is.

2. Dat de Slotakte niet bestemd is om rechtsgevolgen met zich te brengen blijkt onder meer duidelijk uit een aantal verklaringen die werden afgelegd ter gelegenheid van de ondertekening ervan³. Dit kan ook afgeleid worden uit een slotbepaling van de akte waarin staat dat «de Regering van de Republiek Finland verzocht wordt de tekst van deze Slotakte, die niet in aanmerking komt om te worden geregistreerd ingevolge artikel 102 van het Handvest van de Verenigde Naties, door te geleiden aan de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, met het oog op de verspreiding daarvan onder alle leden van de Organisatie als officieel document van de Verenigde Naties»⁴. Dit werd nog duidelijker gemaakt in een brief waarvan de termen door de deelnemende Staten algemeen aanvaard werden, en waarin staat dat de Regering van de Republiek Finland verzocht werd de aandacht van de secretaris-generaal van de Verenigde Naties te vestigen op het feit dat «de Slotakte niet in aanmerking komt, noch in haar geheel, noch ten dele, om geregistreerd te worden bij het secretariaat

(*) Deze tekst geeft de inhoud weer van een uiteenzetting gehouden aan de Universitaire Instelling Antwerpen op 30 november 1977 in het kader van de interdepartementale cyclus internationale betrekkingen (1977-1978).

¹ De Slotakte van de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa werd op 1 augustus 1975 te Helsinki ondertekend door de Hoge Vertegenwoordigers van België, de Bondsrepubliek Duitsland, Bulgarije, Canada, Cyprus, Denemarken, de Duitse Democratische Republiek, Finland, Frankrijk, Griekenland, de Heilige Stoel, Hongarije, Ierland, Italië, Joegoslavië, Liechtenstein, Luxemburg, Malta, Monaco, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, San Marino, Spanje, Tsjechoslovakije, Turkije, de Unie van Socialistische Sowjetrepublieken, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten van Amerika, IJsland, Zweden en Zwitserland. De Franse, de Nederlandse en de Duitse tekst van de Slotakte werden gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* van 21 januari 1976.

² Zie onder meer PAUL REUTER, *Introduction au droit des traités*, Parijs, A. Colin, 1972, blz. 40; CHARLES ROUSSEAU, *Droit international public*, tome I, *Introduction et sources*, Parijs, Sirey, 1971, blz. 63; NGUYEN QUOC DINH, *Droit international public*, Parijs, L.G.D.J., 1975, blz. 121. In de *Conventie over het Verdragsrecht*, ondertekend te Wenen op 23 mei 1969, wordt een verdrag als volgt gedefinieerd: «1. For the purposes of the present Convention: (a) 'treaty' means an international agreement concluded between States in written form and governed by international law, whether embodied in a single instrument or in two or more related instruments and whatever its particular designation; ...» (Artikel 2). Uit de voorbereidende teksten bij deze conventie blijkt dat «the element of intention is embraced in the phrase 'governed by international law' (cf. *Yearbook of the International Law Commission*, 1965, vol. II, blz. 12).

³ Zie JEAN-FRANÇOIS PREVOST, «Observations sur la nature juridique de l'Acte final de la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe», *A.F.D.I.*, 1975, 141, noot 49.

⁴ Artikel 102 van het Handvest bepaalt immers dat elk verdrag en elke internationale overeenkomst, gesloten door een Lid van de Verenigde Naties nadat dit Handvest in werking is getreden, zo spoedig mogelijk geregistreerd wordt bij en gepubliceerd door het secretariaat.

op grond van artikel 102 van het Handvest van de Verenigde Naties, zoals dit het geval zou zijn indien het zou gaan om een verdrag of een internationale overeenkomst».

3. Omdat de Slotakte van Helsinki geen juridisch bindende overeenkomst is, zal in geval van niet-naleving van de bepalingen ervan het mechanisme van de internationale verantwoordelijkheid van Staten niet in werking treden. In een dergelijk geval bestaat er voor de partijen geen grond om schadevergoeding te eisen, noch om een verhaal in te stellen bij een internationaal rechtscollege⁵. Dit wil echter niet zeggen dat de Slotakte geen juridische implicaties met zich zou kunnen brengen⁶. De Slotakte is voorzeker geen waarachtig internationaal verdrag, maar zij is al evenmin een eenvoudige banale verklaring⁷. Zo werd de Slotakte gedefinieerd als een intentieverklaring waarvan de verwezenlijking ondergeschikt is gemaakt aan het behoud van een staatswil die herroepbaar blijft⁸. Daar de Slotakte geen verdrag is in volkenrechtelijke zin, volgt daaruit dat de bepalingen ervan herroepen kunnen worden zonder dat voldaan moet worden aan de voorwaarden en de wijzen die ter zake in het verdragsrecht worden gesteld.

4. Het is niet omdat de Slotakte geen verdrag is in volkenrechtelijke zin dat zij daarom geen juridisch belang zou hebben, geen juridische effecten met zich zou kunnen brengen, geen juridische betekenis heeft. Het verschijnsel van teksten die formeel bekeken geen juridisch bindende kracht hebben, maar desalniettemin juridisch belang vertonen, is zeker niet nieuw in het volkenrecht. Men hoeft hiervoor maar te verwijzen naar de talrijke resoluties die telkenjare aangenomen worden door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. In de rechtsleer wordt het juridisch effect van dergelijke resoluties afhankelijk gesteld van de volgende factoren, die onderling met elkaar verbonden zijn : a) de omstandigheden waarin deze resoluties tot stand zijn gekomen ; b) de inhoud van deze resoluties ; c) de wijze waarop voorzien wordt in een toezicht op de naleving van deze resoluties⁹. Wij zullen deze drie factoren met betrekking tot de Slotakte een voor een onderzoeken ten einde de juridische betekenis ervan na te gaan.

⁵ OSCAR SCHACHTER, «The twilight existence of non-binding international agreements», A.J.T.L., 1977, 300.

⁶ *Ibid.*, blz. 301.

⁷ PREVOST, *op. cit.*, blz. 140.

⁸ *Ibid.*, blz. 148-149.

⁹ Zie GEORGES ABI-SAAB, in *Les résolutions dans la formation du droit international du développement*, Genève, IUHEI, 1971, blz. 9.

A. De wijze waarop de Slotakte is tot stand gekomen

5. Voordat de eigenlijke Conferentie van Helsinki aanving werden te Helsinki voorbereidende besprekingen gehouden van 22 november 1972 tot 7 januari 1973. Tijdens deze besprekingen werden de dagorde, de procedure, de data en de plaats van de conferentie bepaald. De eigenlijke conferentie verliep in drie fasen : a) een eerste fase werd gehouden te Helsinki op het niveau van de ministers van Buitenlandse Zaken van 3 tot 7 juli 1973 ; b) de tweede fase werd gehouden te Genève op het niveau van deskundigen van 18 september 1973 tot 21 juli 1975 ; c) de derde fase werd gehouden te Helsinki op het niveau van de staatshoofden of regeringsleiders van 30 juli tot 1 augustus 1975.

6. Er kan dus opgemerkt worden dat de ondertekening van de Slotakte voorafgegaan werd door uitvoerige en zorgvuldige besprekingen gedurende een tweetal jaren. Deze besprekingen werden gevoerd door bijzondere daartoe gemachtigde regeringsvertegenwoordigers. De Slotakte, die het resultaat van deze besprekingen vastlegt, werd plechtig ondertekend door de hoogste politieke gezagdragers van de 35 deelnemende Staten. Alle beslissingen van de conferentie, alsook de Slotakte zelf, werden aangenomen bij «consensus», waaronder verstaan werd : «de afwezigheid van enig bezwaar geuit door een regeringsvertegenwoordiger en door hem voorgelegd als een hinderpaal voor het nemen van de betrokken beslissing»¹⁰. Een tekst die een dergelijke hoge graad van eensgezindheid uitdrukt heeft onmiskenbaar een aanzienlijke juridische betekenis¹¹.

B. Het toezicht op de naleving van de Slotakte

7. In de Slotakte wordt verklaard dat de deelnemende Staten vastbesloten zijn het door de conferentie op gang gebrachte multilaterale proces voort te zetten door over te gaan tot een grondige gedachtenwisseling en door te dien einde bijeenkomsten van hun vertegenwoordigers te organiseren. Er werd zelfs

¹⁰ Cf. het huishoudelijk reglement van de Conferentie, 4e par. : «Decisions of the Conference shall be taken by consensus. Consensus shall be understood to mean the absence of any objection expressed by a Representative and submitted by him as constituting an obstacle to the taking of the decision in question.»

¹¹ Het spreekt vanzelf dat de potentieel juridisch bindende kracht van een formeel juridisch niet-bindende tekst in belangrijke mate afhankelijk is van het al dan niet bestaan van een consensus ter zake. Zo is de consensus bereikt in de Slotakte heel wat groter dan bij de bekende resolutie 3281 (XXIX) van 12 december 1974, die ondanks haar bombastische titel («Handvest van economische rechten en plichten van Staten») niets anders is dan een resolutie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, waarvoor bovendien zelfs geen consensus verkregen kon worden, daar zes landen tegenstemden en tien landen zich hebben onthouden.

uitdrukkelijk bepaald dat de eerste van de bovenaangeduide bijeenkomsten gehouden zou worden in 1977 te Belgrado. Zoals bepaald begon aldaar op 15 juni 1977 een voorbereidende bijeenkomst, die duurde tot 15 augustus.

8. Tijdens de voorbereidende bijeenkomst werd overeengekomen dat de subsidiaire werkorganen op de eigenlijke bijeenkomst, die op 4 oktober 1977 begon, hun werk zouden moeten beëindigen op 16 december 1977 en dat het slotdocument klaar zou moeten zijn tegen 22 december 1977. Er werd evenwel bepaald dat ingeval dit niet mogelijk zou blijken, de werkzaamheden hervat zouden worden van midden januari tot midden februari 1978. Terzelfder tijd werd ook overeengekomen dat, overeenkomstig de dagorde, de bijeenkomst in elk geval zou eindigen met het aannemen van een slotdocument en het bepalen van de datum en de plaats van de volgende gelijkaardige bijeenkomst. Er mag daarbij niet uit het oog verloren worden dat dit alles bij consensus besloten moet worden. Het is vanuit juridisch oogpunt niet zonder belang vast te stellen dat, in tegenstelling tot wat meestal gebeurt met dergelijke juridisch niet-bindende teksten, een toezichtsmechanisme in het leven werd geroepen met betrekking tot de naleving van de bepalingen van de Slotakte.

C. De inhoud van de bepalingen van de Slotakte

9. Bij het onderzoeken van de inhoud van de bepalingen van de Slotakte vanuit een juridisch oogpunt moet vooral aandacht gewijd worden aan het potentieel normatief karakter van deze bepalingen. Hiermede wordt bedoeld de eigenschap van deze bepalingen om een bepaalde gedragslijn voor te schrijven. Het komt er vooral op aan na te gaan of deze bepalingen voldoende duidelijk en nauwkeurig omschreven zijn om er de al dan niet naleving van na te gaan.

10. De Slotakte bestaat uit : a) een verklaring betreffende de beginselen die de onderlinge betrekkingen van de deelnemende Staten leiden ; en b) onderwerpen met betrekking tot het ten uitvoer leggen van bepaalde van de bovenvermelde beginselen. Deze onderwerpen vallen uiteen in wat men een drietal «korven» genoemd heeft die handelen over militaire (vertrouwenwekkende maatregelen en bepaalde aspecten van veiligheid en ontwapening), economische (samenwerking op het gebied van de economie, wetenschap en technologie en het milieu), en humanitaire (samenwerking op humanitair en ander gebied) aangelegenheden. Het is echter ongetwijfeld de «verklaring betreffende de beginselen die de onderlinge betrekkingen van de deelnemende Staten leiden» die vanuit juridisch oogpunt het meest belangwekkend is.

11. Deze verklaring bevat tien beginselen waarvan er zeven teruggevonden kunnen worden in de «*Verklaring over de volkenrechtelijke beginselen betreffende de vriendschappelijke betrekkingen en samenwerking tussen de Staten in overeenkomst met het Handvest van de Verenigde Naties*», die op 24 oktober 1970 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties bij consensus werd aangenomen in haar resolutie 2625 (XXV)¹². Deze resolutie, aangenomen ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Handvest van de Verenigde Naties, beoogde vooral een gezagvolle interpretatie te brengen van de beginselen en de doeleinden van dit Handvest. Het is duidelijk dat de Slotakte van Helsinki in verregaande mate verder gebouwd heeft op deze Uno-verklaring 2625 (XXV) van 24 oktober 1970. Het is echter vanuit juridisch oogpunt belangrijk na te gaan in welke mate de accenten in deze beginselen enigszins anders liggen. Een vluchtig overzicht van deze beginselen kan dit reeds duidelijk maken. Hierbij zullen wij eerst aandacht schenken aan de zeven beginselen, die gemeenschappelijk zijn aan beide verklaringen, en vervolgens aan de drie beginselen die specifiek zijn voor de Slotakte.

a. De zeven gemeenschappelijke beginselen

12. *Soevereine gelijkheid, eerbiediging van de rechten die inherent zijn aan de soevereiniteit* (1). In dit beginsel werd op aandringen van de Sovjetunie onder meer het recht opgenomen om zijn eigen wetten en voorschriften vast te stellen¹³. De Sovjetunie had eigenlijk de opname van dit recht gewenst in de preambule van de bepalingen van de derde korf, handelend over de samenwerking op humanitair en ander gebied. Hiermede werd beoogd eventuele klachten betreffende de niet-naleving van de bepalingen van de derde korf op te vangen met een verwijzing naar dit recht. Uiteindelijk werd een Fins compromis aanvaard waarbij in de preambule tot de bepalingen van de derde korf gesteld wordt dat de samenwerking op humanitair en ander gebied moet plaatsvinden «met volledige eerbiediging van de beginselen die de betrekkingen tussen de deelnemende staten leiden». Hierdoor wordt dus verwezen naar het eerste beginsel dat onder meer het recht inhoudt om zijn eigen wetten en voorschriften vast te stellen en ook naar het zesde beginsel dat handelt over de niet-inmenging in binnenlandse aangelegenheden.

¹² Zie onder meer GAETANO ARANGIO-RUIZ, «The Normative Role of the General Assembly of the United Nations and the Declaration of Principles of Friendly Relations», R.C.A.D.I., 1972, vol. 137, blz. 431-628 ; ROBERT ROSENSTOCK, «The Declaration of International Law concerning Friendly Relations : A Survey», A.J.I.L., 1971, 713-735.

¹³ Zie o.m. GHEBALI, *op. cit.*, blz. 89-91. De Sovjetunie wou dit recht zelfs uitbreiden tot «gewoontes en tradities», maar dit werd door de Westerse landen afgewezen.

Aldus wordt echter evenzeer verwezen naar het zevende beginsel dat handelt over de eerbiediging van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Daarenboven staat er in het tiende beginsel dat de deelnemende Staten «bij de uitoefening van hun soevereine rechten, *waaronder begrepen het recht hun eigen wetten en voorschriften te bepalen*, zich zullen houden aan hun juridische verplichtingen krachtens het internationale recht» en dat zij bovendien naar behoren rekening zullen houden met het bepaalde in de Slotakte van de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa¹⁴.

13. *Het zich onthouden van dreiging met of gebruik van geweld (II)*. De Westeuropese landen hebben onder meer dit beginsel aangegrepen om impliciet de Brezjev-doctrine te verwerpen¹⁵. De Brezjev-doctrine houdt in dat in geval van gevaar voor het socialisme, de socialistische zusterstaten de noodzakelijke militaire maatregelen mogen treffen om de socialistische verworvenheden veilig te stellen¹⁶. Deze opvatting werd verdedigd door de secretaris-generaal van de communistische partij van de Sovjetunie om de invasie van Tsjechoslovakije door troepen van het Warschaupact te rechtvaardigen. Welnu, in het tweede beginsel wordt gesteld dat «geen enkele *overweging* mag worden aangevoerd om het overgaan tot dreiging met of gebruik van geweld in strijd met dit beginsel te rechtvaardigen»¹⁷. Ook in verscheidene andere beginselen kunnen zinsneden aangehaald worden die impliciet de Brezjev-doctrine verwerpen. In de preambule tot deze tien beginselen staat onder meer dat de deelnemende Staten deze beginselen zullen eerbiedigen «ongeacht hun politiek, economisch of sociaal stelsel». In het eerste beginsel staat onder meer dat de deelnemende Staten «het recht van ieder van hen zullen eerbiedigen om vrijelijk zijn eigen politiek, sociaal, economisch en cultureel stelsel te kiezen». In het tweede beginsel staat dat de deelnemende Staten «zich zullen onthouden van dreiging met of gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of de politieke onafhankelijk-

heid van welke Staat ook». In het vierde beginsel staat dat de deelnemende Staten «zich zullen onthouden van iedere daad (...) gericht tegen de territoriale integriteit, de politieke onafhankelijkheid of de eenheid van enige deelnemende Staat». Ten slotte staat er in het zesde beginsel dat de deelnemende Staten «zich zullen onthouden van iedere inmenging in de binnenlandse of buitenlandse aangelegenheden die behoren tot de nationale jurisdictie van een andere deelnemende Staat, *ongeacht hun onderlinge betrekkingen*». Het is dus duidelijk dat de westerse Staten erin geslaagd zijn elke volkenrechtelijke grond aan de Brezjev-doctrine te onttrekken.

14. *Vreedzame regeling van geschillen (V)*. Betreffende dit beginsel bestond een Zwitsers ontwerpverdrag inzake een Europees systeem voor het vreedzaam regelen van geschillen. Tijdens de besprekingen is echter gebleken dat het niet mogelijk was dienaangaande tot een overeenkomst te komen. In dit vijfde beginsel werd niet verder gegaan dan de bevestiging van de vrije keuze van de middelen tot vreedzame regeling van de geschillen zoals deze opgesomd staan in artikel 33 van het Handvest van de Verenigde Naties. Aldus wordt gesteld dat de deelnemende Staten «de middelen te baat zullen nemen zoals onderhandelingen, onderzoek, bemiddeling, conciliatie, arbitrage, gerechtelijke schikking of andere vreedzame middelen van hun eigen keuze, *met inbegrip van enige procedure die zij van tevoren zijn overeengekomen voor het regelen van geschillen waarbij zij partij zijn*». Deze laatste zinsnede toont verregaande gelijkenis met de zogenaamde Riphagen-formule van de resolutie 2625 (XXV). Deze formule genaamd naar prof. Riphagen, juridisch adviseur van het Nederlands Ministerie van Buitenlandse Zaken, houdt in dat «het aanvaarden van een door de Staten vrijwillig aanvaarde procedure van geschillenregeling met betrekking tot bestaande of toekomstige geschillen niet beschouwd zal worden als onverenigbaar met de soevereine gelijkheid»¹⁸.

15. *Niet-inmenging in binnenlandse aangelegenheden (VI)*. Het beginsel van niet-inmenging in binnenlandse aangelegenheden was voor de Westeuropese landen als een tweesnijdend zwaard. Enerzijds wensten de westerse landen dit beginsel te benadrukken om de Brezjev-doctrine tegen te spreken, anderzijds wisten zij dat dit beginsel door de Oosteuropese landen ongetwijfeld opgetrokken zou worden als een scherm om eventuele klachten tegen het niet-

¹⁴ Over dit spel van onderlinge verwijzingen besluit HAROLD RUSSELL, «The Helsinki Declaration: Brobdingnag or Lilliput», A.J.I.L., 1976, 263-264, als volgt: «This addition was viewed by most delegations as largely nullifying the gain the USSR had hoped to achieve in the first principle, since it brings the argument full circle by indicating that, in determining its laws and regulations, a State will conform with international law, including human rights law, and implement the provisions of the Final Act, including Basket III. Many observers felt, however that the difficulties in explaining the interrelationship of these concepts are such that the USSR may politically have won part of what it sought.»

¹⁵ *Ibid.*, blz. 253-257.

¹⁶ *Ibid.*, blz. 254.

¹⁷ Oorspronkelijk was er sprake van «geen enkel voorwendsel», maar de Sovjetunie en Turkije slaagden erin deze term te laten vervangen door «overweging». Griekenland had immers beweerd dat de Turkse invasie op Cyprus op een voorwendsel berustte, terwijl Turkije verwees naar het Brits-Turks-Grieks Waarborgverdrag van 16 augustus 1960 (zie *ibid.*, blz. 264).

¹⁸ ROZENSTOCK *op. cit.*, blz. 725) bestempelde deze formule als «the only positive achievement» inzake het beginsel van de vreedzame geschillenregeling in resolutie 2625 (XXV). ARANGIO-RUIZ (*op. cit.*, blz. 546) toonde zich minder enthousiast aangezien het volgens hem ging over «an indisputable statement of a fact that the average law student learns in his first year». De Helsinki Slotakte boekte op dit punt evenmin vooruitgang.

naleven van de bepalingen van de derde korf op te vangen. Over dit beginsel is terecht gezegd dat het een gebied van grote verwarring uitmaakt¹⁹. Een Engels auteur heeft destijds geschreven dat «interventie onverschillig wat kan betekenen, van een toespraak van Lord Palmerston in het huis van afgevaardigden tot de verdeling van Polen»²⁰. Prof. Arangio-Ruiz²¹ heeft erop gewezen dat het beginsel van niet-inmenging zijn oorsprong vindt in de Latijns-Amerikaanse statenpraktijk. De Latijns-Amerikaanse landen hadden immers een voortdurende vrees voor interventies van Europese of Noordamerikaanse zijde. Het ging hier echter om vormen van geweld die nog juist geen oorlog uitmaakten. In feite bleken de Latijns-Amerikaanse landen over het algemeen zo zwak en zo geïsoleerd te zijn dat een interventie volstond om het beoogde doel te bereiken zonder dat het tot oorlog kwam. Om zich tegen dergelijke interventies te beschermen werd het beginsel van niet-inmenging in binnenlandse aangelegenheden opgenomen in het Handvest van de Organisatie van Amerikaanse Staten dat aangenomen werd te Bogota in 1948.

16. Wat er ook van zij, een toespraak van een regeringsvertegenwoordiger betreffende aangelegenheden die voorkomen in de Slotakte van Helsinki op een bijeenkomst als die van Belgrado, die juist tot doel heeft over te gaan tot een grondige gedachtenwisseling over de tenuitvoerlegging van deze Slotakte, kan geenszins als een interventie in de binnenlandse aangelegenheden van een deelnemende Staat beschouwd worden²². Trouwens, waar het de rechten van de mens betreft, kan ten eerste de vraag gesteld worden of het hier nog louter binnenlandse aangelegenheden betreft die behoren tot de exclusieve nationale jurisdictie van de betrokken Staten. Immers, het Handvest van de Verenigde Naties, de Internationale Pacten inzake de rechten van de mens en de Slotakte van Helsinki zelf zijn even zovele instrumenten die ertoe bijgedragen hebben om de rechten van de mens uit het exclusief domein van de nationale jurisdictie te lichten. Het gaat immers niet op, enerzijds van bepaalde aangelegenheden het voorwerp te maken van internationale verbintenissen, en anderzijds elke gedachtenwisseling betreffende de naleving van deze internationale verbintenissen als een inmenging in de binnenlandse aangelegenheden te bestempelen.

17. *Gelijkheid van rechten en het zelfbeschikkingsrecht van de volken (VIII)*. Aangezien het beginsel van het zelfbeschikkingsrecht van de volken van Oosteuropese zijde traditioneel als een louter koloniaal probleem beschouwd werd, is het niet zonder belang vast te stellen dat de Slotakte van Helsinki, die in Europees verband aangenomen werd, dit desalniettemin heeft behouden als een beginsel dat de onderlinge betrekkingen van de deelnemende Staten moet leiden²³.

18. *Samenwerking tussen de Staten (IX)*. Inzake dit beginsel kunnen wij ons beperken tot de vaststelling dat deze samenwerking niet alleen louter interstaatse betrekkingen beoogt, maar dat de deelnemende Staten «bevestigen dat regeringen, instellingen, organisaties en personen een eigen en positieve rol hebben te spelen om bij te dragen tot de verwezenlijking van de doeleinden van hun samenwerking».

19. *Het te goeder trouw nakomen van verplichtingen krachtens het internationale recht (X)*. In dit beginsel wordt onder meer de voorrang van de verplichtingen krachtens het Handvest van de Verenigde Naties, overeenkomstig artikel 103 van het Handvest, nogmaals bevestigd. Daarenboven wordt de nadruk erop gelegd dat alle tien beginselen «van het hoogste belang zijn en dienovereenkomstig gelijkelijk en zonder voorbehoud zullen worden toegepast, waarbij ieder van deze beginselen wordt uitgelegd met inachtneming van de andere».

b. *De drie beginselen die specifiek zijn aan de Slotakte van Helsinki*

20. Het betreft hier het derde en het vierde beginsel die respectievelijk handelen over de onschendbaarheid van de grenzen en over territoriale integriteit van de Staten en het zevende beginsel dat handelt over de eerbiediging van de rechten van de mens en van de fundamentele vrijheden. De twee eerstgenoemde beginselen werden ingevoerd op aandringen van de Sovjetunie, terwijl het zevende beginsel werd ingevoerd op aandringen van de westerse landen. Vanuit politiek oogpunt bekeken is dit zevende beginsel de prijs die de Oosteuropese landen hebben moeten betalen voor het bijzonder belang dat zij hechtten aan het beginsel van de onschendbaarheid van de grenzen en van de territoriale integriteit van de Staten.

21. *Onschendbaarheid van de grenzen (III)*. Hoewel de Sovjetunie erin geslaagd is dit beginsel afzonderlijk te laten opnemen in de Slotakte, werden al haar doeleinden ter zake zeker niet bereikt²⁴. Wel-

¹⁹ WOLFGANG FRIEDMANN, *The Changing structure of International Law*, Londen, 1964, blz. 267.

²⁰ WINFIELD, «The History of Intervention in International Law», *BYIL*, 1922-1923, 130: «intervention may be anything, from a speech of Lord Palmerston's in the House of Commons to the partition of Poland.»

²¹ ARANGIO-RUIZ, *op. cit.*, blz. 547-549.

²² Zie ook RUSSEL, *op. cit.*, blz. 260: «A participant's raising with any other participant any of the issues dealt with in the Final Act can no longer be characterized as 'interference' in domestic affairs.»

²³ Zie ook GHEBALI, *op. cit.*, blz. 97.

²⁴ Zie hiervoor RUSSELL, *op. cit.*, blz. 249-253.

is waar werd de onschendbaarheid van de grenzen als een onafhankelijk beginsel opgenomen, in tegenstelling tot de resolutie 2625 (XXV), waar dit samen opgenomen is met het beginsel betreffende het zich onthouden van dreiging met of gebruik van geweld. In de verklaring 2625 (XXV) staat immers dat «iedere Staat de plicht heeft zich te onthouden van de bedreiging met of gebruik van geweld ten einde de bestaande internationale grenzen te schenden». De westerse landen zijn er evenwel in geslaagd het verband te leggen tussen het (tweede) beginsel betreffende het zich onthouden van dreiging met of gebruik van geweld en het (derde) beginsel van de onschendbaarheid van de grenzen door in dit laatste beginsel werkwoorden te gebruiken waaruit blijkt dat het in wezen gaat over de plicht deze grenzen niet «aan te vallen», niet «in bezit te nemen», niet «te overweldigen». Terwijl de Sovjetunie had gewenst dat er in het beginsel uitdrukkelijk gesproken zou worden over de tegenwoordige en bestaande grenzen, hebben zij vrede moeten nemen met een bepaling volgens welke de deelnemende Staten «wederzijds al hun grenzen alsmede de grenzen van alle Staten in Europa als onschendbaar beschouwen». Een uitdrukkelijke afstand van alle territoriale aanspraken komt al evenmin voor in dit beginsel. Ook de onveranderlijkheid van de status quo inzake grenzen werd niet opgenomen. Integendeel, de westerse landen slaagden er zelfs in een bepaling te doen aanvaarden waaruit blijkt dat de deelnemende Staten «de mening zijn toegedaan dat hun grenzen kunnen worden gewijzigd, overeenkomstig het internationale recht, door vreedzame middelen en in onderlinge overeenstemming». Gedurende lange tijd kon evenwel geen overeenstemming worden bereikt over de plaats van deze zin die bekend stond als «de vlottende zin», die uiteindelijk werd opgenomen in het eerste beginsel als een element van de rechten die inherent zijn aan de soevereiniteit.

22. *Territoriale integriteit van de Staten (IV)*. In dit beginsel wordt bepaald dat de deelnemende Staten «zich zullen onthouden van iedere daad die onverenigbaar is met de doeleinden en de beginselen van het Handvest van de Verenigde Naties, gericht tegen de territoriale integriteit, de politieke onafhankelijkheid of de eenheid van enige deelnemende Staat». Het beginsel verklaart verder dat geen enkele bezetting of verwerving van grondgebied in strijd met het internationale recht als wettig zal worden beschouwd. Deze laatste bepaling geeft wel aanleiding tot verschil in interpretatie, aangezien de Oosteuropese landen van oordeel zijn dat het hier enkel gaat over toekomstige bezettingen of verwervingen van grondgebied, terwijl de westerse landen de mening zijn toegedaan dat zowel toekomstige als verleden bezettingen of verwervingen in strijd met het inter-

nationale recht niet als wettig zullen worden beschouwd²⁵.

23. *Eerbiediging van rechten van de mens en van de fundamentele vrijheden, met inbegrip van de vrijheid van denken, geweten, godsdienst of overtuiging (VIII)*. De sterke invloed van de bepalingen van het Handvest van de Verenigde Naties betreffende de rechten van de mens blijkt uit de formuleringen die gebruikt werden in dit beginsel²⁶. Door te spreken over «eerbied van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden zonder onderscheid naar ras, geslacht, taal of godsdienst» gebruikt het zevende beginsel dezelfde termen als de artikelen 1, 55 en 76 van het Handvest van de Verenigde Naties. Op twee punten kan evenwel een verschil worden opgemerkt: a) in tegenstelling tot het Handvest, waar sprake is van het «bevorderen» en het «stimuleren» van eerbied, gaat het hier rechtstreeks over het «eerbiedigen» van de rechten van de mens, waardoor deze verplichting ongetwijfeld scherper wordt gesteld; b) er wordt een bijzondere nadruk gelegd op een der meest traditionele vrijheden die vermeld staan in de artikelen 18 van de Universele Verklaring van de rechten van de mens en van het Internationaal Pact inzake burgerlijke en politieke rechten, met name de vrijheid van denken, geweten, godsdienst of overtuiging. In de tweede paragraaf wordt gesproken over het «bevorderen en aanmoedigen» van de *uitoefening* van alle categorieën van rechten («burgerlijke, politieke, economische, sociale, culturele en andere»). Er wordt in deze paragraaf ook teruggegrepen naar de preambule van het Internationaal Pact inzake burgerlijke en politieke rechten wanneer gesteld wordt dat «al deze rechten voortvloeien uit de aan de menselijke persoon inherente waardigheid». In de derde paragraaf wordt de nadruk gelegd op de vrijheid van godsdienst en overtuiging, waarbij duidelijk gemaakt wordt dat het niet enkel gaat over een innerlijke overtuiging maar ook over het veruitwendigen ervan. In de vierde paragraaf wordt een bijzondere bepaling gewijd aan de rechten van de personen die behoren tot nationale minderheden. In de vijfde paragraaf wordt het verband gelegd tussen de eerbied voor de rechten van de mens enerzijds en de vrede, de gerechtigheid en het welzijn anderzijds. Door ervan uit te gaan dat eerbied voor de rechten van de mens een onontbeerlijke voorwaarde is voor de veiligheid en de samenwerking tussen de Staten wordt de verantwoording*gegeven voor de aanwezigheid van bepalingen betreffende de rechten van de mens in de Slotakte van een conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa. In de zesde paragraaf wordt de volkenrechtelijke verplichting om de

²⁵ *Ibid.*, p. 265-266.

²⁶ Zie ook MARC BOSSUYT, «De rechten van de mens in de Slotakte van Helsinki», *Studia diplomatica*, 1977, 549-566

rechten van de mens te eerbiedigen, die haar grondslag vindt in de artikelen 55 en 56 van het Handvest van de Verenigde Naties, uitdrukkelijk bevestigd. In de zevende paragraaf wordt nogmaals het bijzonder belang beklemtoond dat aan de informatieverwerving geschonken moet worden, door het recht van het individu te bevestigen om kennis te dragen van en te handelen overeenkomstig zijn rechten en plichten. In de achtste paragraaf wordt verwezen naar de bepalingen betreffende de rechten van de mens van het Handvest van de Verenigde Naties en van de Universele Verklaring voor de rechten van de mens. Ten slotte wordt ook verwezen naar de Internationale Pacten inzake de rechten van de mens van 1966 die in werking zijn getreden in 1976, respectievelijk op 3 januari voor het Internationaal Pact inzake economische, sociale en culturele rechten en op 23 maart voor het Internationaal Pact inzake burgerlijke en politieke rechten²⁷. Tot slot kan er nog op gewezen worden dat de bepalingen van het zevende beginsel meestal sterke termen inhouden zoals «eerbiedigen» (4 x), «erkennen» (2 x), «bevestigen» (1 x) en «handelen» en «nakomen» (1 x), die schril afsteken tegen de termen die gewoonlijk gebruikt worden in de zogenaamde drie korven van de Slotakte (waar vooral de werkwoorden «bevorderen» en «aanmoedigen» voorkomen).

Document over vertrouwenwekkende maatregelen en bepaalde aspecten van veiligheid en ontwapening (eerste korf)

24. De bepalingen van de eerste korf handelen hoofdzakelijk over drie aangelegenheden: a) de voorafgaande aankondiging van grote militaire oefeningen; b) de uitwisseling van waarnemers; c) de voorafgaande aankondiging van grote troepenverplaatsingen. In de preambule tot deze bepaling wordt tot driemaal toe beklemtoond dat deze tot doel hebben het onderling vertrouwen te versterken en het wederzijds begrip te bevorderen. De deelnemende Staten hebben het bijzonder duidelijk gemaakt dat het hier niet gaat om juridische verbintenissen, maar om vrijblijvende politieke beslissingen. Betreffende de voorafgaande aankondiging van grote militaire oefeningen staat er in de preambule dat «deze maatregel, welke voortvloeit uit een politieke beslissing, berust op *vrijwillige basis*». In de bepaling

betreffende de tweede maatregel staat dat de deelnemende Staten «andere deelnemende Staten zullen uitnodigen, *vrijwillig* en op bilaterale basis, in een geest van wederkerigheid en goede wil ten aanzien van alle deelnemende Staten, om waarnemers te zenden voor het bijwonen van militaire oefeningen». Betreffende de derde maatregel staat dat de deelnemende Staten «erkennen dat zij hun grote troepenverplaatsingen kunnen aankondigen *naar eigen goeddunken* en met de bedoeling bij te dragen tot het versterken van het vertrouwen». Nochtans moet opgemerkt worden dat de bepalingen betreffende de eerste maatregel zeer affirmatief zijn geformuleerd (zij zullen aankondigen) en zeer nauwkeurig (grote militaire oefeningen die in totaal meer dan 25.000 man omvatten; die plaatsvinden binnen een gebied gelegen op minder dan 250 km van zijn grens tegenover of met iedere andere Europese deelnemende Staat; de aankondiging zal worden gedaan ten minste 21 dagen vóór het begin van de oefening).

Samenwerking op het gebied van de economie, wetenschap en technologie en het milieu (tweede korf)

25. In de preambule wordt de nadruk erop gelegd dat de deelnemende Staten a) zich bewust zijn van de verscheidenheid van hun economische en sociale stelsels, b) bereid zijn de samenwerking tussen hen te intensiveren, ongeacht hun stelsels, c) rekening houden met de verschillen in economische ontwikkelingsniveau en d) de bilaterale en multilaterale overeenkomsten eerbiedigen. Er staat ook dat de deelnemende Staten «rekening houden met de belangen van de ontwikkelingslanden in de gehele wereld» en «hun bereidheid bevestigen tot samenwerking voor de verwezenlijking van de doelstellingen bepaald door de geëigende organen van de Verenigde Naties in de desbetreffende documenten aangaande ontwikkeling, *met dien verstande dat elk der deelnemende Staten de standpunten die hij ten aanzien van deze documenten heeft ingenomen, handhaaft*». De respectievelijke standpunten die de deelnemende Staten ten aanzien van deze documenten hebben ingenomen blijven dus ongewijzigd²⁸.

26. Voorts wordt in uitvoerige bepalingen gehandeld over aangelegenheden betreffende 1) het handelsverkeer; 2) de industriële samenwerking en projecten van gemeenschappelijk belang; 3) bepalingen met betrekking tot de handel en de industriële samenwerking; 4) wetenschap en technologie; 5) milieu; 6) samenwerking op andere gebieden zoals de ontwikkeling van het vervoer, de bevordering van het

²⁷ Bij het eerste Pact zijn thans 46 Staten partij, en bij het tweede 44, waaronder alle Oosteuropese landen die aan de Conferentie van Helsinki hebben deelgenomen. Van westerse zijde zijn onder de deelnemende Staten aan de Conferentie van Helsinki slechts Canada, de Duitse Bondsrepubliek, het Verenigd Koninkrijk, de vier Scandinavische landen (Noorwegen, Denemarken, Zweden en Finland) en Cyprus tot de Pacten toegetreden. Het staat buiten twiifel dat de positie van de westerse landen op de Conferentie van Belgrado, waar zij aandringen op de naleving van de bepalingen betreffende de rechten van de mens, sterker zou zijn, indien meerdere dezer landen de Pacten zouden ratificeren.

²⁸ GHEBALI (*op. cit.*, blz. 84) schrijft ter zake: «L'Acte final renvoie (...) dos à dos les parties en présence.»

toerisme, de economische en sociale aspecten van migratie van werknemers en de opleiding van personeel. In het algemeen kan gesteld worden dat de bepalingen dienaangaande niet bijzonder nauwkeurig zijn en geen dwingend karakter hebben.

27. Deze bepalingen worden aangevuld met een afdeling betreffende «aangelegenheden inzake veiligheid en samenwerking in het Middellandse-Zeegebied». De conferentie heeft immers tijdens de tweede fase bijdragen ontvangen en verklaringen gehoord van de volgende niet-deelnemende Middellandse-Zee Staten : de Arabische Republiek Egypte, de Democratische Volksrepubliek Algerije, Israël, het Koninkrijk Marokko, de Syrische Arabische Republiek en Tunesië.

Samenwerking op humanitair en ander gebied (derde korf)²⁹

28. De bepalingen betreffende de derde korf bestaan uit een gemeenschappelijke preambule en vier afdelingen die elk nog eens worden voorafgegaan door een afzonderlijke preambule. In de gemeenschappelijke preambule wordt nogmaals het verband gelegd tussen de eerbied voor de rechten van de mens enerzijds en de vrede anderzijds. Eerbied voor de rechten van de mens wordt namelijk gezien als een essentiële factor om de vrede te versterken. Verder wordt in elke preambule tot de vier afdelingen duidelijk gemaakt dat het doel van deze bepalingen bestaat in het versterken van het wederzijds vertrouwen tussen de volkeren en het bijdragen tot een beter en ruimer wederzijds begrip tussen mensen en volkeren. Tevens wordt ook benadrukt dat het steeds gaat over het uiting geven van een *voornemen* om over te gaan tot de tenuitvoerlegging van de bepalingen van de vier afdelingen. Door het gebruik van deze term «voornemen» is de potentieel bindende rechtskracht van deze bepalingen wel ten eerste afgezwakt. Daarenboven wordt in de bepalingen van deze derde korf voortdurend gebruik gemaakt van werkwoorden («bevorderen», «aanmoedigen», «vergemakkelijken», «verbeteren», «uitbreiden», «ontwikkelen») die onbetwistbaar een zeer weinig bindend karakter hebben. Het gaat dus essentieel om de uiting van een goede wil, een positieve ingesteldheid, een bereidheid om meer en beter te doen.

28. De vier afdelingen handelen respectievelijk over de volgende aangelegenheden : 1) contacten tussen mensen (reisaanvragen om familieleden te bezoeken, aanvragen tot familiehereniging, reisvergunningen voor personen die besloten hebben te huwen, het vergemakkelijken van reizen, het bevorderen van toerisme en sport, enz.) ; 2) informatie (het

vergemakkelijken van de verspreiding van informatie (zowel mondeling en gedrukt, als door middel van film, radio en televisie), ruimere samenwerking tussen organisaties van massamedia, persbureaus, uitgeverijmaatschappijen, organisaties voor radio, televisie en journalisten, het verbeteren van de arbeidsomstandigheden van journalisten) ; 3) samenwerking en uitwisseling op het gebied van cultuur (het sluiten van culturele overeenkomsten, het opmaken van een lijst van documentaire films, catalogi, het houden van boektentoonstellingen, handelsverkeer in boeken, kunsttentoonstellingen, het bevorderen van contacten tussen kunstenaars, het ondernemen van studies, projecten, enz.) ; 4) samenwerking en uitwisseling op het gebied van het onderwijs (het sluiten van overeenkomsten met betrekking tot de uitbreiding van contacten op het gebied van onderwijs, toegang tot elkaars instellingen, uitwisselingen, reizen, studiebeurzen, het verspreiden van wetenschappelijke informatie en documentatie).

30. Over het algemeen werd geen formulering gebruikt die aanleiding zou kunnen geven tot het scheppen van nauwkeurige verplichtingen. In sommige bepalingen echter blijkt de mate waarin de deelnemende Staten bereid zijn tot een werkelijke verbintenis over te gaan groter te zijn. Zoals bijvoorbeeld in de eerste afdeling waar de deelnemende Staten «bevestigen dat godsdienstige groeperingen, instellingen en organisaties, werkzaam binnen het constitutionele kader van de deelnemende Staten, en de vertegenwoordigers daarvan, onderlinge contacten kunnen onderhouden, bijeenkomsten beleggen en informatie uitwisselen op het terrein van hun werkzaamheden». Zo ook in de tweede afdeling waar de deelnemende Staten «bevestigen dat de rechtmatige uitoefening van hun beroepswerkzaamheden journalisten noch zal blootstellen aan uitwijzing, noch aan andere sancties zal onderwerpen».

31. Tevens blijkt in sommige bepalingen van de eerste afdeling het accent eerder te liggen op het element «belofte» dan op het element «voornemens». In deze aangelegenheden, die de individuele burger meer dan in de andere bepalingen rechtstreeks raken (familieherenigingen, huwelijken enz.), gaat het vooral om de belofte sommige administratieve hinderpalen tot de uitoefening van fundamentele rechten en vrijheden uit te schakelen. Het gaat in feite om een verdergaande verduidelijking van «de vrijheid zich te verplaatsen, zijn land te verlaten en er terug te keren», zoals die gewaarborgd is in artikel 13 van de Universele Verklaring van de rechten van de mens en artikel 12 van het Internationaal Pact inzake burgerlijke en politieke rechten. Het niet-houden van deze beloften zou niet alleen strijdig zijn met de bepalingen van de Slotakte van Helsinki, maar even-

²⁹ Zie ook BOSSUYT, *op. cit.*, 1977, 557-564

eens een schending uitmaken van een fundamenteel recht en vrijheid.

32. In het bijzonder wat de bepalingen betreft inzake rechten van de mens mag vooral niet uit het oog verloren worden dat het in de Slotakte niet gaat om los van elkaar staande verklaringen, maar wel om gemeenschappelijke en wederzijdse verklaringen betreffende aangelegenheden over de tenuitvoerlegging waarvan de deelnemende Staten een grondige gedachtenwisseling zullen houden. Het is dan ook niet mogelijk deze aangelegenheden nog langer te beschouwen als behorend tot het exclusief domein van de nationale jurisdictie. Dit wil helemaal niet zeggen dat de uitvoering ervan niet meer zou behoren tot de nationale soevereiniteit van elke deelnemende Staat afzonderlijk, maar wel dat elke deelnemende staat het recht heeft een gedachtenwisseling over de tenuitvoerlegging ervan op gang te brengen. Aldus heeft de Slotakte van Helsinki een gevoelige bijdrage geleverd tot de verdergaande «internationalisering» van de rechten van de mens³⁰.

Besluit

33. Het zou verkeerd zijn te veronderstellen dat de Slotakte geen juridische gevolgen met zich zou kunnen brengen, omdat ze geen juridisch bindende tekst is. De inhoud is hiervoor belangrijker dan de vorm. Zo is het duidelijk dat de bepalingen van de derde korf in verband moeten worden gebracht met de bepalingen van het zevende beginsel, die op hun beurt in verband moeten worden gebracht met de bepalingen van het Uno-Handvest en van de Pacten inzake de rechten van de mens. Deze formeel niet-bindende juridische tekst — die de Slotakte is — kan evenwel beginselen herbevestigen die een juridische kracht ontleen aan instrumenten die formeel juridisch wel bindende kracht hebben. Daarenboven heeft de Slotakte een nieuw toezichtsmechanisme in het leven geroepen op de naleving van deze verplichtingen.

Wat de bepalingen van de Slotakte inzake rechten van de mens betreft zal het belang evenwel vooral afhangen van het gebruik dat individuen en staten ervan zullen maken. Hierbij kan volstaan worden met een verwijzing naar het gebruik dat van de Slotakte reeds is gemaakt geworden door dissidenten in de Oosteuropese landen enerzijds en door president Carter in zijn politiek inzake mensenrechten anderzijds.

34. Het gaat hier dus niet om juridische verbintenissen die slechts kunnen gewijzigd worden op de wijze en in de gevallen die door het recht voorzien worden, maar wel om morele of politieke verbintenissen. Aangaande dergelijke verbintenissen heeft Virally³¹ geschreven dat de goede trouw juist vereist dat de Staten slechts morele verbintenissen zouden aangaan wanneer het hun niet mogelijk is alle gevolgen en toekomstige ontwikkelingen te voorzien. Dit wil echter niet zeggen dat het niet-nakomen van dergelijke morele of politieke verbintenissen zonder hinderlijke gevolgen zou kunnen blijven voor de betrokken Staten. Het niet-nakomen van dergelijke verbintenissen zou immers het aanzien en de geloofwaardigheid van de betrokken regeringen aantasten en een verslechtering van hun betrekkingen met andere regeringen tot gevolg hebben. Het spreekt vanzelf dat geen enkele ernstige regering hiermede lichtzinnig kan omspringen. Schachter³², die ook meent dat er *a priori* geen reden is om te veronderstellen dat de verbintenissen («undertakings») in de Slotakte illusoir zouden zijn omdat zij niet juridisch zijn, oordeelt dat het wijzer is te erkennen dat niet-bindende akkoorden bereikbaar kunnen zijn wanneer bindende verdragen het niet zijn en te pogen de morele en politieke verplichtingen («commitments») te versterken wanneer deze doeleinden nastreven waaraan wij waarde hechten.

Marc J. BOSSUYT
Docent U.I.A.

³⁰ In dezelfde zin SCHACHTER, *op. cit.*, blz. 304 : «By entering into an international pact with other states, a party may be presumed to have agreed that the matters covered are no longer exclusively within its concern.»

³¹ MICHEL VIRALLY, «La deuxième décennie des Nations Unies pour le développement. Essai d'interprétation para-juridique», *A.F.D.I.*, 1970, 29-30.

³² SCHACHTER, *op. cit.* blz. 304.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

3e (voltallige) KAMER — 5 DECEMBER 1977

Eerste Voorzitter : de h. Wauters

Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts

Bescherming van het loon—Loon—Begrip—Opzeg-
gingsvergoeding— uitwinningsvergoeding— Verplichting—
het loon op gezette tijden te betalen—Einde der dienstbe-
trekking—Nog verschuldigd loon—Rechtsvordering vol-
gend uit een misdrijf—Vordering tot betaling van opzeg-
gings- of uitwinningsvergoeding—Verjaring.

De opzeggingsvergoeding en de uitwinningsvergoeding waarop de werknemer ten laste van de werkgever recht heeft, zijn loon voor de toepassing van de Loonwet 1965.

De artt. 9 en 11 van bedoelde wet, die samenhangen en de tijdstippen vaststellen waarop het verschuldigde loon moet worden uitbetaald, zijn niet van toepassing op de uitbetaling van de opzeggingsvergoeding en de uitwinningsvergoeding die wegens de beëindiging van de dienstbetrekking verschuldigd zijn.

Deze vergoedingen worden derhalve niet bedoeld in art. 42, 1°, van de Loonwet dat de inbreuken op de artikelen 9 en 11 bestraft.

De vijfjarige verjaring bepaald bij art. 26 van de Wet van 17 april 1878 vindt geen toepassing op de vordering tot betaling van een opzeggings- en een uitwinningsvergoeding. Voor deze vorderingen geldt de verjaringstermijn van één jaar (art. 34, gec. Bediendenwetten).

Van Heuverszwin t/ Mr. Sevens, q.q.

Gelet op het bestreden arrest, op 23 juni 1976 door het Arbeidshof te Gent gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 34 van de wetten betreffende het bediendencontract, gecoördineerd op 20 juli 1955 en gewijzigd bij de wet van 21 november 1969, 2, inzonderheid 3°, 11, inzonderheid het eerste lid, 42, inzonderheid 1°, van de wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon van de werknemers, 26, 27, inzonderheid het eerste lid, en 28, inzonderheid het eerste lid, van de wet van 17 april 1878 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering, de voornoemde artikelen 26, 27 en 28 zoals gewijzigd door de wet van 30 mei 1961,

doordat, hoewel eiser had aangevoerd dat zijn vordering de burgerlijke rechtsvordering is die voortvloeit uit het misdrijf gepleegd door zijn werkgevers, die de opzeggingsvergoeding en de uitwinningsvergoeding, waarop hij beweerde recht te hebben, niet uitbetaald hebben binnen de termijn bepaald bij artikel 11 van de wet van 12 april 1965, het arrest beslist dat, aangezien de arbeidsovereenkomst van eiser werd beëindigd bij brief van 9 maart 1972, zijn vordering, die werd ingeleid op 10 maart 1973, verjaard is krachtens artikel 34 van de gecoördineerde wetten betreffende het bediendencontract en, om het middel van eiser te verwerpen, volgens hetwelk de vordering enkel kan verjaren na vijf jaar, te rekenen vanaf de datum van het misdrijf, het arrest beslist «dat een opzeggingsvergoeding evenals een uitwinningsvergoeding hun rechtsgrond en juridische oorzaak putten in de arbeidsovereenkomst, zegge ex contractu, zodat de termijn bepaald bij artikel 34 van de zoëven genoemde gecoördineerde wetten op de arbeidsovereenkomst voor bedienden terzake toepassing vindt»,

terwijl, eerste onderdeel, deze beschouwingen, met betrekking tot de verjaring van de vorderingen voortvloeiende uit de arbeidsovereenkomst, geen antwoord geven op het middel van eiser, volgens hetwelk zijn vordering niet onderworpen is aan deze verjaring, omdat deze vordering de burgerlijke rechtsvordering is die voortvloeit uit het misdrijf gepleegd door zijn werkgevers nadat de arbeidsovereenkomst een einde genomen had ; zij het in geen enkel geval mogelijk maken met zekerheid uit te maken of de feitenrechtters, om de rechtsvordering van eiser verjaard te verklaren, hebben geoordeeld dat, indien het door de werkgever gepleegde misdrijf, waarvan eiser het herstel vroeg, terzelfder tijd een

inbreuk is van de werkgever op zijn contractuele verbintenissen, zijn vordering niet alleen onderworpen is aan de verjaring die toepasselijk is op de burgerlijke rechtsvordering, maar ook aan die welke van toepassing is op de vorderingen die ontstaan uit de arbeidsovereenkomst, dan wel dat zij hebben geoordeeld dat de vordering van eiser, hoewel zij als burgerlijke rechtsvordering werd betiteld, geen andere grond kon hebben dan de arbeidsovereenkomst ; het arrest dus niet regelmatig is gemotiveerd (schending van artikel 97 van de Grondwet) ;

tweede onderdeel, de vordering van eiser, welke de burgerlijke rechtsvordering is die voortvloeit uit het misdrijf dat de werkgevers hebben gepleegd na het einde van de overeenkomst, door niet binnen de termijn bepaald door artikel 11 van voormelde wet van 12 april 1965 de opzeggingsvergoeding en de uitwinningsvergoeding waarop eiser recht had, uit te betalen, slechts verjaart vijf jaar na de dag van het misdrijf en niet één jaar na het einde van de overeenkomst (schending van de wetsbepalingen vermeld in het middel, behalve artikel 97 van de Grondwet) ;

derde onderdeel, zoals blijkt uit de parlementaire voorbereiding van de voornoemde wet van 12 april 1965, de eventuele voordelen in geld, waarop de werknemer lastens de werkgever recht heeft op grond van zijn dienstbetrekking, en die zijn loon vormen krachtens artikel 2 van de wet, niet alleen doelen op de voordelen die betrekking hebben op de uitvoering, doch ook op die welke toegekend worden bij het einde of de opheffing van de overeenkomst, en bijgevolg op de opzeggingsvergoeding en de uitwinningsvergoeding ; daaruit voortvloeit dat de werkgever die gezegde vergoedingen niet aan de werknemer uitbetaalt binnen de termijn bepaald door artikel 11 van voornoemde wet, het misdrijf pleegt bedoeld bij artikel 42, en dat de burgerlijke rechtsvordering die daaruit ontstaat, verjaart na vijf jaar vanaf de dag waarop het misdrijf werd gepleegd en niet na één jaar vanaf het einde van de overeenkomst (schending van de wetsbepalingen vermeld in het middel, behalve artikel 97 van de Grondwet) ;

Wat het *eerste onderdeel* betreft :

Overwegende dat het arbeidshof door het in het middel aangehaalde motief duidelijk oordeelt dat de uitwinningsvergoeding en de opzeggingsvergoeding enkel een contractuele grondslag hebben en vreemd zijn aan het misdrijf bedoeld in artikel 42 van de wet van 12 april 1965 ;

Dat dit motief niet dubbelzinnig is en tevens, door eisers conclusie te beantwoorden, voldoet aan het vormvereiste van artikel 97 van de Grondwet ;

Dat het onderdeel feitelijke grondslag mist ;

Wat het *tweede en het derde onderdeel* betreft :

Overwegende dat artikel 11 van de wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon van de werknemers bepaalt : «wanneer de dienstbetrekking een einde neemt, moet het nog verschuldigd loon onverwijld worden uitbetaald en uiterlijk op de eerste betaaldag die volgt op de datum waarop de dienstbetrekking eindigt» ; dat artikel 42, 1°, van dezelfde wet de overtreding van deze bepaling strafbaar stelt ;

Overwegende dat een rechtsvordering die zou volgen uit dit misdrijf, met toepassing van de artikelen 26 en 28 van de wet van 17 april 1878 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering, zou verjaren door verloop

van vijf jaren, te rekenen van de dag waarop het misdrijf is gepleegd ;

Overwegende dat de opzeggingsvergoeding en de uitwinning-vergoeding, waarvoor de werknemer recht heeft ten laste van de werkgever, weliswaar loon zijn voor de toepassing van de wet van 12 april 1965, luidens artikel 2 van die wet, onder loon wordt verstaan het loon in geld en de in geld waardeerbare voordelen «waarop de werknemer ingevolge zijn dienstbetrekking recht heeft ten laste van zijn werkgever» ;

Overwegende echter dat de tijdstippen waarop het loon moet worden uitbetaald, worden vastgesteld door de artikelen 9 en 11 van de wet van 12 april 1965 ;

Dat artikel 9 de uitbetaling «op gezette tijden» regelt van hetgeen als loon verschuldigd is ingevolge de uitvoering of de schorsing van de dienstbetrekking ; dat deze bepaling geen toepassing kan vinden op de opzeggingsvergoeding en op de uitwinning-vergoeding, die verschuldigd zijn wegens de beëindiging van de dienstbetrekking ;

Dat artikel 11 het tijdstip van uitbetaling vaststelt van het loon dat nog verschuldigd is wanneer de dienstbetrekking een einde neemt ; dat deze bepaling onder meer verwijst naar de «eerste betaaldag», die bepaald wordt in artikel 9 ; dat in artikel 11 onder «nog verschuldigd loon» wordt verstaan het loon dat, zolang de dienstbetrekking niet beëindigd is, moet worden uitbetaald op de tijdstippen bepaald overeenkomstig artikel 9 ;

Dat, nu artikel 9 geen betrekking heeft op de uitbetaling van de opzeggingsvergoeding en de uitwinning-vergoeding, deze vergoedingen evenmin worden bedoeld in artikel 11, noch bijgevolge in artikel 42, 1°, van de wet van 12 april 1965 ;

Overwegende dat de verjaringstermijn van vijf jaar bepaald in artikel 26 van de wet van 17 april 1878 dan ook geen toepassing kan vinden op de vordering tot betaling van een opzeggingsvergoeding en een uitwinning-vergoeding ;

Dat het arrest wettig beslist dat de verjaringstermijn van één jaar, bepaald bij artikel 34 van de gecoördineerde wetten betreffende het bediendencontract, ten deze toepasselijk is ;

Dat de onderdelen naar recht falen ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening.

NOOT—Met bovenstaand arrest herstelt het Hof van Cassatie het slippertje begaan in het arrest van 14 april 1976 waarin het, in strijd met wat het op 4 december 1974 beslist had, zonder meer stelt dat een opzeggingsvergoeding geen loon is in de zin van art. 2 van de Loonbeschermingswet 1965 (Cass., 14 april 1976, R.W., 1976-77, 669, met noot van M. Houben ; 4 december 1974, R.W., 1974-75, 2205).

De redenering van het cassatiearrest van 4 december 1974 weer opnemend, poneert het Hof thans opnieuw dat de opzeggingsvergoeding alsmede de uitwinning-vergoeding (van de handelsverteenwoordiger) beantwoorden aan het in art. 2 omschreven loonbegrip. Op dit stuk kan voortaan dus gerechtelijke vrede heersen.

Een andere, voor de praktijk belangrijke, kwestie werd ook beslecht, m.n. of de niet (tijdige) betaling van een (voldoende) opzeggingsvergoeding en/of uitwinning-vergoeding, via de artt. 9 en/of 11 van de Loonwet 1965 een inbreuk op art. 42, 1°, van dezelfde wet uitmaakt, zodat deze vergoedingen als vorderingen *ex delicto* gedurende vijf jaar kunnen ingesteld worden en dus ontsnappen aan de eenjarige verjaringstermijn van art. 34 der gec. Bediendenwetten.

Om de redenen ingeroepen door U.C.D. in de noot onder Hof Brussel, 21 april 1972, R.W., 1972-73, 1107, oordeelt het arrest dat de artikelen 9 en 11 van de Loonwet 1965 geen betrekking hebben op opzeggings- of uitwinning-vergoedingen, zodat zij ook niet, via artikel 42, 1°, de basis voor een rechtsovereenkomst uit misdrijf kunnen

vormen (*anders* : M. Houben, *loc. cit.*). Dit laatste geldt dus *a contrario* alleszins voor het wel bij de artt. 9 en 11 bedoelde loon, d.i. het loon dat op regelmatige tijdstippen moet worden uitbetaald en dat wegens de uitvoering of schorsing van de arbeidsovereenkomst in de loop van deze overeenkomst of bij het einde der dienstbetrekking nog verschuldigd is.

Terloops zij opgemerkt dat ook het reeds vermelde cassatiearrest van 14 april 1976 stelde dat artikel 11 van de Loonwet geen grondslag bood voor een delictuele vordering ; maar de motivering ter zake was kennelijk verkeerd.

Resumerend kunnen thans de navolgende conclusies getrokken worden uit de in deze noot vermelde cassatiearresten :

1. opzeggings- of uitwinning-vergoedingen zijn loon in de zin van art. 2 van de Loonwet (Cass., 4 december 1974 en Cass., 5 december 1977) ;

2. opzeggings- of uitwinning-vergoedingen brengen, zoals het overige loon, van rechtswege interest op vanaf het ogenblik waarop zij eischbaar zijn (Cass., 4 december 1974, art. 10 Loonwet) ;

3. de niet of onvolledige betaling van het wegens de uitvoering of schorsing van de arbeidsovereenkomst verschuldigde loon kan de basis vormen van een rechtsovereenkomst uit misdrijf met de daaraan verbonden vijfjarige verjaringstermijn. Dit geldt ook voor de niet betaalde regelingslonen, maar niet voor de door de werkgever verschuldigde opzeggings- of uitwinning-vergoeding (Cass., 4 december 1974, Cass., 13 april 1976, Cass., 5 december 1977 ; artt. 9, 11, 42, 1°, Loonwet, art. 56 CAO-wet, art. 26 W. 18 april 1878).

J.R.R.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 13 JANUARI 1978

Voorzitter-rapporteur : de h. de Vreese

Advocaat-generaal : de h. Tillekaerts

Advocaten : mrs. Houtekier en De Gryse

Vennootschap—Buitenlandse vennootschap—Recht in België werkzaamheden te verrichten of in rechte op te treden—Eenmansvennootschap—Belgische interne openbare orde—Internationaal privaatrecht.

Art. 196 Vennootschapswet blijft zonder toepassing ten aanzien van de buitenlandse vennootschap of vereniging die in strijd met de Belgische internationale privaatrechtelijke openbare orde is opgericht.

De aanwezigheid van ten minste twee personen bij de oprichting van een vennootschap is een vereiste van de Belgische interne openbare orde.

Die regel kan echter niet meer worden beschouwd als een bepaling waardoor de wetgever een principe heeft willen huldigen dat in de zin van het internationaal privaatrecht essentieel is voor de in België gevestigde zedelijke, politieke of economische orde.

Art. 196 Vennootschapswet wordt geschonden door het arrest dat een eis van een in het buitenland overeenkomstig de aldaar geldende wetgeving opgerichte vennootschap als strijdig met de Belgische internationale openbare orde niet ontvankelijk verklaart om de enkele reden dat ze een eenpersoonsvennootschap is, zonder na te gaan of ze niet wegens wetsontduiking, simulatie of om een andere reden strijdig is met de openbare orde.

Austalt del Sol t/ S.A.P.

Gelet op het bestreden arrest, op 29 januari 1975 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

Over het *tweede middel*, afgeleid uit de schending van de

artikelen 3, 6 en 1832 van het Burgerlijk Wetboek, 7, 8 van de wet van 16 januari 1851, 1, 13ter, 13quater, 13quinquies, van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, zoals gewijzigd door de artikelen 9, 10 van de wet van 16 (lees 6) maart 1973, 196 en 197 van deze gecoördineerde wetten,

doordat, na te hebben vastgesteld «dat, in 1963, een 'Anstalt' naar Liechtensteins recht 'Del Sol', te Vaduz was gesticht, waarvan Jacques A. en Corinne P., toen de litigieuze verrichtingen geschieden, achtereenvolgens de enige eigenaars geweest zijn», «dat de facturen, waarvan de betaling door S.A.P. gevorderd wordt, op aanvraag van A. op naam van 'Del Sol' werden opgemaakt» en «dat 'Del Sol', en voor zoveel als nodig de echtelieden A.-P., beweren dat bewuste goederen gebrekkig waren en dat de hoofdeis, in billijkheid, tot 50 t.h. van de gefactureerde prijs dient te worden vermindert ; dat zij buitendien bij tegeneis de betaling van het saldo van voorgelegde kredietnota's vorderen, te weten 19.305 U.S. dollars, zodat de schuld van S.A.P. na compensatie met het zoëven vermeld bedrag 12.148 \$ zou belopen», het arrest deze door eiseres ingestelde tegeneis niet ontvankelijk verklaart met de beschouwing dat de eerste rechter, om de redenen die het hof van beroep overneemt, van oordeel is geweest dat een vennootschap van één persoon uit geen «animus societatis» kan voortkomen en derhalve in Belgisch recht niet mag worden aanvaard en dat «een vennootschap van één persoon die in het buitenland gesticht werd niet nietig is ten opzichte van het Belgisch recht, doch dat haar bestaan voor een Belgische rechtbank niet tegenstelbaar is aan andere pleitende partijen, vermits artikel 196 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen zonder toepassing blijft wanneer de buitenlandse vennootschap of vereniging opgericht werd in strijd met de Belgische internationale openbare orde»,

terwijl een «Anstalt», opgericht naar het recht van Liechtenstein waar zij haar werkelijke zetel heeft, geenszins strijdig is met een beginsel van het Belgisch recht dat als hoofdzakelijk voor de gevestigde zedelijke, politieke of economische orde wordt beschouwd, met het gevolg dat dit beginsel zich zou verzetten tegen het rechtsgeldig bestaan en optreden in België van deze rechtspersoon, zodat het arrest niet wettelijk kon beslissen dat eiseres niet in rechte kon optreden in België omdat zij werd opgericht in strijd met de Belgische internationale openbare orde :

Nopens de *grond van niet-ontvankelijkheid* door verweerster opgeworpen en afgeleid enerzijds hieruit dat het middel dat opkomt tegen de beslissing waarbij de tegenvordering van eiseres niet ontvankelijk wordt verklaard, zonder belang is vermits diezelfde tegenvordering ook ongegrond wordt verklaard, en anderzijds hieruit dat het middel onvoldoende preciseert waarin de schending van de reeks ingeroepen wetsbepalingen zou bestaan :

Overwegende dat de tegeneis was ingesteld door eiseres, door Jacques A. en door Corinne P. ;

Dat alleen de tegenvordering van P. ongegrond wordt verklaard wegens gemis van contractuele verbintenissen met verweerster, terwijl de tegenvordering van eiseres wordt afgewezen wegens niet-ontvankelijkheid ;

Dat er derhalve geen gemis van belang is ;

Overwegende dat het middel, door te stellen dat het arrest niet wettelijk kon beslissen dat eiseres in België niet in rechte kon optreden omdat zij in strijd met de Belgische internatio-

nale openbare orde werd opgericht, duidelijk te kennen geeft waardoor artikel 196 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen wordt geschonden ;

Dat de grond van niet-ontvankelijkheid niet kan worden aangenomen ;

Wat het middel zelf betreft :

Overwegende dat eiseres een «Anstalt» van één persoon is, waarvan niet wordt betwist dat zij overeenkomstig de desbetreffende bepalingen van het Liechtensteinse «Personen- und Gesellschaftsrecht», te Vaduz (Liechtenstein) werd opgericht ; dat het arrest vaststelt dat het enig voorwerp van die «Anstalt» erin bestaat alle financiële en handelsverrichtingen te doen ;

Overwegende dat het arrest de door eiseres ingestelde tegenvordering niet ontvankelijk verklaart om de reden dat het bestaan van een in het buitenland overeenkomstig de aldaar geldende wetgeving opgerichte vennootschap of vereniging van één persoon, voor de Belgische rechter niet tegenstelbaar is aan de andere pleitende partijen, daar zij werd opgericht in strijd met de Belgische internationale openbare orde ;

Overwegende, gewis, dat de regel van artikel 196 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen zonder toepassing blijft wanneer de buitenlandse vennootschap of vereniging in strijd met de Belgische internationale privaatrechtelijke openbare orde werd opgericht ;

Overwegende dat de aanwezigheid van ten minste twee personen bij de oprichting van een vennootschap weliswaar, ook na de wet van 6 maart 1973 tot wijziging van de wet op de handelsvennootschap, een vereiste is van de Belgische interne openbare orde ;

Overwegende echter dat de Belgische wetgever bij de wet van 17 juli 1970 het op 29 februari 1968 te Brussel ondertekende Verdrag betreffende de onderlinge erkenning van vennootschappen en rechtspersonen goedkeurde ; dat artikel 9, lid 2, van het Verdrag luidt als volgt : «Heeft de vennootschap slechts één vennoot, dan mag zij door een verdragsluitende Staat niet slechts om die reden als strijdig met zijn openbare orde in de zin van het internationaal privaatrecht worden verklaard, wanneer zij, volgens het recht in overeenstemming waarmee zij is opgericht, rechte kan bestaan» ;

Overwegende dat, ook al beheerst voormeld verdrag de verhoudingen tussen België en Liechtenstein niet, uit voormelde goedkeuring blijkt dat de regel luidens welke bij de oprichting van een vennootschap minstens twee personen aanwezig moeten zijn, niet meer kan worden beschouwd als een bepaling waardoor de wetgever een principe wil huldigen dat, in de zin van het internationaal privaatrecht, essentieel is voor de in België gevestigde zedelijke, politieke of economische orde ;

Overwegende dat het arrest, door de tegenvordering van eiseres niet ontvankelijk te verklaren als strijdig met de Belgische internationale openbare orde om de enkele reden dat zij een, weliswaar in het buitenland overeenkomstig de aldaar geldende wetgeving opgerichte, eenpersoonsvennootschap is, zonder na te gaan of zij niet wegens wetsontduiking, simulatie of om een andere reden, strijdig is met de openbare orde, artikel 196 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen schendt ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

en zonder acht te slaan op het eerste middel dat tot geen meer uitgebreide cassatie kan leiden,

Vernietigt het bestreden arrest, doch alleen in zoverre het, bij bevestiging van het beroepen vonnis, de tegeneis van eiseres niet ontvankelijk verklaart;

Verklaart dit arrest verbindend voor A. en P.;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing;

Houdt de kosten aan opdat erover door de feitenrechter zou worden beslist;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van Beroep te Gent.

NOOT—Over de erkenning van een Liechtensteinse eenmansvennootschap

Het hier afgedrukte arrest heeft belang zowel wegens het feit dat het jurisdictionele ommekeer teweeg brengt, als om zijn verzorgde motivering¹. Het probleem handelt over de mogelijke toepassing van art. 196 Venn. W. dat bepaalt dat de handelsvennootschappen die in het buitenland opgericht zijn of in het buitenland hun zetel hebben, in België hun werkzaamheden mogen verrichten en in rechte mogen optreden².

Vooraf moet dan echter bekend zijn of de vennootschap wel degelijk een vreemde vennootschap is, m.a.w. eerst moet de nationaliteit, dus de wet die haar statuut beheerst of de *lex societatis*, vastgesteld worden.

Om dat te weten wordt, in overeenstemming met het beginsel vervat in art. 3, derde lid, B.W., naar art. 197 Venn. W. verwezen dat de wet van de plaats waar de zetel van de vreemde vennootschap gevestigd is als de toe te passen wet verklaart³. Onder het begrip zetel wordt naar Belgisch recht dan verstaan de werkelijke zetel d.i. de plaats waar het bestuur van de vennootschap gevestigd is⁴.

Wanneer men dan vastgesteld heeft dat er sprake is van een buitenlands rechtssubject m.a.w. een rechtssubject waarvan de zetel in het buitenland gelegen is, moet vóór er sprake kan zijn van een toepassing art. 196 Venn. W. uitgemaakt worden of men wel te doen heeft met een handelsvennootschap, of een handels- industriële of financiële organisatie⁵. Wanneer de Belgische wetgever bepaalt dat de handels-, industriële of financiële hoedanigheid van het rechtssubject een der vereisten is voor de toepassing van art. 196 Venn. W., moet het onderzoek van die hoedanigheid dan ook gebeuren volgens het Belgisch recht; dus de toepasselijke wet is de *lex fori*⁶. In casu heeft de feitenrechter vastgesteld dat de Anstalten (Etablissements) opgericht volgens art. 534 e.v. van het Liechtensteins «Personen und Gesellschaftsrecht» handelend over «Anstalten und Stiftungen», als ledenloze rechtspersonen allerhande activiteiten mogen hebben zoals kerkelijke, zuiver burgerlijke maar ook handelsbetrekkingen, wat

hier zelfs het enige voorwerp van de Anstalt was en daarom besluit hij: «dat het derhalve zonder belang is dat er zich in dezelfde juridische vorm bedrijvigheden zonder winstbejag, eventueel kunnen ontwikkelen»⁷. Door deze uitspraak is dus niet onderzocht of deze rechtspersoon als een stichting moest worden beschouwd, en dus ook niet welke de gevolgen daarvan zouden zijn⁸.

Ter verduidelijking van art. 196 kan gezegd worden dat de procesrechtelijke bekwaamheid van de vreemde vennootschap erkend wordt voor zover het recht dat haar statuut beheerst haar de procesrechtelijke rechtsbekwaamheid geeft⁹. Hierbij is niet van belang dat de vreemde vennootschap een rechtspersoon is volgens het toepasselijke recht, wel of haar de processuele rechtsbekwaamheid is toegekend¹⁰. Zo is de Offene Handelsgesellschaft naar Duits recht geen rechtspersoon maar is haar niettemin de procesrechtelijke rechtsbekwaamheid toegekend volgens § 124 H.G.B.

Wanneer men dan vaststelt dat de vennootschap een buitenlandse handelsvennootschap is, die procesrechtelijk bekwaam is, dan rijst de vraag of deze vennootschap niet om de een of andere reden ingaat tegen de openbare orde in de zin van het Belgisch internationaal privaatrecht¹¹. Wat de vreemde eenmansvennootschap betreft werd door een arrest van het Hof van Cassatie van 5 januari 1911 de strijdigheid met de Belgische openbare orde bevestigd¹². De Belgische vennootschappenwet zou immers de aanwezigheid van ten minste twee aandeelhouders vereisen «pour des motifs supérieurs d'intérêt général»¹³. Het arrest heeft echter in de latere praktijk niet steeds navolging gevonden¹⁴. Trouwens ook op rechtsvergelijkend vlak bleef België tot voor dit arrest nahinken in zijn houding t.o.v. eenmansvennootschappen¹⁵. De houding van het Hof is ook door de meerderheid van de rechtsleer afgekeurd¹⁶.

⁷ Hof Brussel, 29 januari 1975, R.W., 1975-76, 426.

⁸ J. RONSE, «Overzicht van rechtspraak, vennootschapsrecht», te verschijnen in T.P.R., in de loop van 1978; F. RIGAUX, *Droit international privé*, nr. 444, blz. 513 waar een analoge toepassing van art. 196 Venn. W. op stichtingen in principe wordt verworpen op grond van Cass., 6 oktober 1904, *Pas.*, 1904, I, 362, hoewel toch aangenomen wordt dat voor de toekenning van de rechtspersoonlijkheid steeds naar de wet van de zetel gekeken moet worden (Cass., 12 november 1935, *Pas.*, 1936, I, 48, R.P.S., 1936, nrs. 3493 en 3494, blz. 6 e.v.).

⁹ Cass., 12 april 1888, *Pas.*, 1888, I, 186, met concl. MESDACH DE TER KIELE; VAN RYN en HEENEN, *Principes*, II, nr. 1125, blz. 144.

¹⁰ J.G. RENAULT, *Droit Européen des sociétés*, 6, 16, randnr. 23; J. RONSE, «Proceshandelingen van en tegen vennootschappen», in *Actuele problemen van gerechtelijk privaatrecht*, Leuven, 1976, blz. 87.

¹¹ ABRAHAMS, *Les sociétés en droit international privé*, Luik, 1957, blz. 83; L. FREDERICQ, *Traité*, V, randnr. 774, blz. 1089.

¹² Cass., 5 januari 1911, *Pas.*, 1911, I, 68, R.P.S., 1911, 185; hierbij ging het om een vennootschap opgericht in Hongarije met daar haar maatschappelijke zetel waarbij alle titels eigendom geworden waren van één persoon; H. Van den Heuvel, «Vennootschappen waarvan de aandelen in één hand zijn in het internationaal privaatrecht», T.V.V.S., 1961-62, 209.

¹³ Cass., 5 januari 1911, *a.w.*, blz. 74.

¹⁴ Kh. Brussel, 26 december 1964, Ing. cons., 1966, 17, waarbij de rechtspersoonlijkheid van een Liechtensteinse Anstalt met één enkele vennoot erkend werd maar waar toch niet bewezen geacht werd dat de vennootschap slechts uit één persoon bestond; in dezelfde zin als Cass., 5 januari 1911, *a.w.*; Hof Brussel, 11 juli 1938, R.P.S., 1939, nr. 3804, blz. 189; E. VROONEN en F. DUMON, «Chronique de Jurisprudence», *Rev. droit internat. comp.*, 1950, 147; Kh. Brussel, 4 februari 1938, R.P.S., 1940, nr. 3842, blz. 27.

¹⁵ Zie o.a. E. CEREXHE, «La reconnaissance mutuelle des sociétés et personnes morales dans la communauté économique européenne», *Rev. Marché Commun*, 1968, 589; A. UNIKEN-VENEMA, «Het E.E.G.-Verdrag inzake erkenning van vennootschappen en rechtspersonen», N.V., 1968-69, 112; H. VANDENHEUVEL, *a.w.*, blz. 209; in Frankrijk was tot erkenning overgegaan door Cass., 17 juni 1958, *Rev. Crit. Dr. int. privé*, 1958, 703; PH. FRANCESCAKIS, «Jurisprudence de droit international privé», *Sirey*, 1961, 140.

¹⁶ G. VAN HECKE, «Erkenning, zetelverplaatsing en fusie», in *Europees vennootschapsrecht*, Leuven, 1968, blz. 151; VAN HECKE en RIGAUX, «Examen de jurisprudence - droit international privé», R. Crit. J.B., 1970, 273; S. FREDERICQ, «De onderlinge erkenning van vennootschappen en rechtspersonen in de Europese Economische Gemeenschap», *Recht in Beweging*, opstellen aangeboden aan

¹ Het arrest is gewezen op een cassatieberoep tegen Hof Brussel, 29 januari 1975, R.W., 1975-76, 424; T. Not., 1975, 119, R.P.S., 1975, nr. 5836, blz. 91, dat het vonnis bevestigt van Rb. Mechelen, 13 juni 1972, R.P.S., 1976, nr. 5888, blz. 75.

² De Nederlandse tekst van art. 196 Venn. W. die een ambtelijke vertaling is van de Franse tekst is zonder deze niet te verstaan: de woorden «voor het gerecht getuigenis afleggen» moeten vervangen worden door «in rechte optreden».

³ Cass., 12 april 1888, *Pas.*, 1888, I, 186, met concl. proc.-gen. MESDACH DE TER KIELE; J. VAN RYN, *Principes de droit commercial*, II, nr. 1125, blz. 144; L. FREDERICQ, *Traité de droit commercial belge*, IV, nr. 74, blz. 168; C. RESTEAU, *Traité des sociétés anonymes*, I, nr. 2, blz. 28; R. VANDER ELST, *Rép. Not.*, t. XV, «Droit international privé», nr. 87, blz. 128.

⁴ J. RONSE, *Algemeen deel van het vennootschapsrecht*, Leuven 1975, blz. 264.

⁵ In art. 196 Venn. W. worden nagenoeg dezelfde woorden gebruikt als in art. 529 B.W., waaruit afgeleid kan worden dat het hier niet gaat om het handelskarakter in de enge juridische zin van het woord, maar wel om een ruimer algemeen begrip.

⁶ J. VAN RYN, *Principes de droit commercial*, II, nr. 1132, blz. 149; G. VAN BOXOM, *Rechtsvergelijkende studie over de nationaliteit der rechtspersonen*, Brussel 1964, nr. 43, blz. 41 met de daar aangehaalde uitspraken; een andere opvatting vindt men evenwel in nr. 277, blz. 218, waar als toepasselijke wet de *lex societatis* wordt voorgesteld.

De reden van het afkeuren ligt in het feit dat het arrest immers geen onderscheid maakt tussen de interne openbare orde en die in de zin van het internationaal privaatrecht. Onder de interne openbare orde verstaat het Hof van Cassatie datgene wat de essentiële belangen van de Staat of de gemeenschap raakt of in het privaatrecht, de juridische grondslagen vestigt waarop de economische of morele orde van de maatschappij rust¹⁷. Het verschil met de openbare orde in de zin van het internationaal privaatrecht wordt omschreven in de volgende uitspraak van het Hof van Cassatie: «Overwegende dat een wet van binnenlandse openbare orde slechts van internationaal privaatrechtelijke openbare orde is voor zoveel de wetgever door de bepalingen van die wet een principe heeft willen bekrachtigen dat hij als hoofdzakelijk voor de gevestigde zedelijke, politieke of economische orde beschouwt en om deze reden, naar zijn mening, noodzakelijk in België de toepassing van elke regel moet uitsluiten die ermee in strijd is of ervan verschilt (...)»¹⁸. Volgens de annotator van de *Pasicrisie* ligt het verschil tussen de interne en internationale openbare orde dan hierin: «qui intéresse l'ordre moral, politique ou économique établi en Belgique, mais qu'elle a la portée d'un principe que le législateur a considéré comme étant essentiel à la sauvegarde de cet ordre moral politique ou économique». Hieruit mag dan blijken dat slechts tegen de openbare orde in de zin van het internationaal privaatrecht indruist hetgeen zeer intens tegen de interne openbare orde ingaat¹⁹.

Qua begripsomschrijving is er wel een zekere evolutie vast te stellen in deze zin dat men minder tracht het begrip te definiëren dan wel het te omschrijven of er de toepasselijke criteria van aan te duiden²⁰. Aldus wordt het begrip openbare orde in de zin van het I.P.R. op een meer negatieve wijze omschreven nl. als een uitzondering die hierin bestaat dat de normaal toepasselijke buitenlandse wet terzijde wordt gesteld wanneer deze onverenigbaar is met een fundamenteel principe van de Belgische juridische orde²¹.

Als criteria voor de weigering van de toepasselijke vreemde wet worden de volgende aangeduid:

1° de onverenigbaarheid van de toepasselijke buitenlandse wet en de essentieel geachte principes van de juridische orde moet belangrijk zijn;

2° om deze onverenigbaarheid te bepalen moeten de natuur en de gevolgen van de toepasselijke regel onderzocht worden;

3° voordat de normaal toepasselijke wet opzij gezet kan worden moet nagegaan worden of de te beoordelen situatie sterk verbonden is met de structuur van de staat waarin ze zich voordoet²².

Uit deze schets blijkt dat voor de beoordeling van een toepasselijke buitenlandse regel men niet mag uitgaan van de idee dat de verwijzingsregels slechts een verlenging zijn van de materiële regels van het forum. Hierdoor zouden alle buitenlandse instellingen, die door de wet van het forum omgekeerd zijn immers niet erkend worden.

De situatie van het polygame huwelijk kan hier het meest illustratief overkomen²³.

Prof. Mr. Ridder R. Victor, Deurne, 1973, blz. 504; J. T. KINT en P. S. HILAIRE, «La constitution d'une société d'une personne et l'ordre public international belge», R.P.S., 1976, nr. 587, blz. 75; W. VAN GERVEN, *Beginselen van het Belgisch privaatrecht, Algemeen deel*, Antwerpen, 1969, nr. 51, blz. 140; J. RONSE, *Algemeen deel van het vennootschapsrecht*, Leuven 1975, blz. 112; anders: G. VAN BOXOEM, *Rechtsvergelijkende studie over de nationaliteit der vennootschappen*, Brussel, 1964, nr. 275, blz. 217.

¹⁷ Cass., 9 december 1948, *Pas.*, 1948, I, 699.

¹⁸ Cass., 4 mei 1950, *Pas.*, 1950, I, 624, met noot van R.H., *Arr. Cass.*, 1950, 557, R.W., 1950-51, 11.

¹⁹ Hof Gent, 11 maart 1954, *J.T.*, 1955, 159, met noot van R. VANDER ELST, R.W., 1953-54, 1722; vgl. met de toepassing van art. 138 Ger. W. waar aangenomen wordt dat het openbaar ministerie slechts kan optreden bij wijze van rechtsvordering wanneer de overtreden wettelijke bepalingen op essentiële wijze de openbare orde betreffen of wanneer zijn optreden noodzakelijk blijkt om een toestand te doen beëindigen waarvan de handhaving van aard is de openbare orde op ondubbelbare wijze te verstoren; J. RONSE, *De vennootschapswetgeving* 1973, nr. 180, blz. 88.

²⁰ M. BATIFFOL en P. LAGARDE, *Droit international privé*, I, Parijs, 1974, nr. 354, blz. 444 e.v.

²¹ Cass., 24 maart 1960, *R. Crit.J.B.*, 1961, 335 met noot van RIGAUX; F. RIGAUX, *Droit international privé*, I, *Théorie générale*, Brussel, 1977, nr. 473, blz. 355.

²² F. RIGAUX, *a.w.*, nr. 478 e.v., blz. 358 e.v.

²³ Hof Luik, 23 april 1970, *R. Crit.J.B.*, 1971, 5, met noot van G. VAN HECKE; zie ook voetnoot 22.

In het actuele recht wordt een polygaam huwelijk dat volgens het personeel statuut geldig gesloten kan worden, erkend wanneer het gesloten werd in het buitenland. Men is inderdaad van oordeel dat het begrip openbare orde in de zin van het internationaal privaatrecht een uitzonderlijk karakter moet hebben en zich niet mag verzetten tegen de erkenning van gevolgen van een situatie die in het buitenland is ontstaan, hoewel deze situatie in België zelf niet geduld zou kunnen worden. Zo moet de openbare orde in de zin van het internationaal privaatrecht niet ingeroepen worden om zich uit te spreken over de instelling van een polygaam huwelijk als zodanig, maar wel om na te gaan of een concreet juridisch gevolg daarvan toelaatbaar is. Er moet dus nagegaan worden wanneer en in welke mate de toepasselijke regels opzij gezet moeten worden. Zo heeft men dan de toestand waarbij een polygaam huwelijk erkend wordt wanneer het in het buitenland is gesloten, terwijl onze juridische orde er zich tegen verzet dat iemand wiens personeel statuut polygamie toestaat in België een tweede huwelijk zou sluiten of dat de gevolgen erkend moeten worden van een tweede huwelijk na een huwelijk in België met een Belgische onderdaan.

Toegepast op de eenmansvennootschap zou men dan de oplossing van het gestelde probleem kunnen verduidelijken door het als vraag te formuleren en nl. als volgt: betekent het optreden van een buitenlandse eenmansvennootschap in België een zodanige hinder voor de economische en maatschappelijke orde dat ze niet toegelaten kan worden?

Om op deze vraag te antwoorden steunt het Hof op art. 9, tweede lid, van het Europees Verdrag betreffende de onderlinge erkenning van vennootschappen en rechtspersonen van 29 februari 1968²⁴.

Dit art. 9 bepaalt: «Heeft de vennootschap slechts één vennoot, dan mag zij door een verdragsluitende staat niet slechts om die reden als strijdig met zijn openbare orde in de zin van het internationaal privaatrecht worden verklaard, wanneer zij, volgens het recht in overeenstemming waarmee zij is opgericht rechte kan bestaan.»

De reden waarom deze clause in het verdrag werd opgenomen is gelegen in de beschouwing dat het begrip openbare orde een evolutief begrip is, dat als zodanig een bron van rechtsonzekerheid is, die men getracht heeft zoveel mogelijk weg te werken door de draagwijdte ervan te beperken²⁵.

Wat de draagwijdte van het artikel betreft wordt gewezen op de woorden «niet slechts om die reden». Hieruit volgt dat de omstandigheid dat men te doen heeft met een vennootschap die slechts één vennoot heeft op zichzelf niet volstaat om de erkenning te weigeren²⁶.

In werkelijkheid is het zo dat het tweede lid van art. 9 van het bedoelde verdrag slechts een bijzondere toepassing is van het eerste lid. Hierin wordt toegelaten dat de openbare orde volgens het internationaal privaatrecht wordt ingeroepen om erkenning te weigeren wanneer het maatschappelijk doel, het werkelijk nagestreefd doel of de daadwerkelijke uitgeoefende activiteit ermee in strijd is.

Het doel van deze bepaling is te beletten dat de openbare orde in de zin van het internationaal privaatrecht zou worden ingeroepen om zich te verzetten tegen de erkenning van de vennootschap omdat de regels van de staat, volgens welke ze opgericht is en die betrekking hebben op haar vorming of haar functioneren, ermee in strijd zouden zijn. Op het tweede lid toegepast betekent dit dat de erkenning niet geweigerd kan worden wanneer er strijdigheid bestaat tussen een fundamentele regel van de buitenlandse vennootschap en de openbare orde van het forum²⁷.

Meer concreet betekent dit dat noch de eenhoofdigheid bij de oprichting, hetgeen binnen de gemeenschap nog nergens mogelijk is, noch die welke ontstaat ten gevolge van de latere werking van de vennootschap, zoals in Nederland en in Duitsland, een reden mag zijn om de vennootschap strijdig te verklaren met de openbare orde volgens het internationaal privaatrecht en zo de erkenning te weigeren²⁸.

²⁴ Het verdrag werd goedgekeurd door de W. 7 juli 1970, *Staatsblad*, 18 juni 1971 maar is nog niet in werking getreden.

²⁵ A. LEJUSTE, «Het verdrag van Brussel inzake de erkenning van vennootschappen en rechtspersonen», R.W., 1969-70, 837-838; E. CEREXHE, «La reconnaissance mutuelle des sociétés et personnes morales dans la communauté économique européenne», *Revue Marché Commun*, 1968, 589.

²⁶ L. FREDERICQ, *a.w.*, blz. 513.

²⁷ J.G. RENAULT, «La reconnaissance mutuelle des sociétés dans le marché commun», R.P.S., 1968, nr. 5447, blz. 241.

²⁸ S. FREDERICQ, *a.w.*, blz. 513; A. UNIKEN-VENEMA, «Het E.E.G.-verdrag inzake erkenning van vennootschappen en rechtspersonen»,

Op dit ogenblik is het verdrag nog niet in werking getreden maar wel goedgekeurd door de W. van 17 juli 1970²⁹. Hierbij rijst dan de vraag of en in welke mate van het verdrag een nuttig gebruik gemaakt kan worden.

Aangenomen wordt dat een verdrag als zodanig geen verbindende kracht kan hebben op intern nationaal vlak zolang de contracterende partijen niet definitief gebonden zijn³⁰.

Dit zou dus betekenen dat het verdrag niet met gezag zou kunnen worden opgeworpen, dat het tot niets verplicht. Een dergelijk standpunt komt m.i. toch te radicaal over wanneer het gaat om een poging tot zingeving aan een begrip zoals de openbare orde in de zin van het internationaal privaatrecht. Inderdaad gaat het hierbij niet om een concrete objectieve verplichting of onthouding maar om de verwoording van een algemeen begrip dat veeleer op te vatten is als de neerslag van een gangbare opinie³¹. Dus lijkt het aanvaardbaar aan een verdrag een overtuigingskracht toe te kennen, wanneer op nationaal vlak de vereiste procedures zijn voltooid en het in werking treden ervan verder onafhankelijk is van de Belgische overheid en dit zeker waar het gaat om de inhoud van een algemeen, evolutief begrip.

Een ander probleem is dat Liechtenstein geen verdragspartner was. Dit is echter geen hinderpaal omdat het gaat over een omschrijving van een begrip waarvan de draagwijdte algemeen is³². Het kan immers moeilijk aangenomen worden dat het begrip internationale openbare orde gedifferentieerd zou worden al naar gelang van de nationaliteit van het rechtssubject waarmee men te doen heeft. Dan immers zou men impliciet toegeven dat wat men essentieel beschouwt het niet meer is. Dit druist in tegen de omschrijving zelf van het begrip internationale openbare orde. Door het verdrag goed te keuren heeft de Belgische wetgever te kennen gegeven dat het vereiste, dat bij de oprichting minstens twee personen aanwezig moeten zijn, niet meer essentieel is in de zin van de openbare orde volgens het internationaal privaatrecht.

Uit het voorgaande blijkt dat het Hof, bij de omschrijving van het begrip internationale openbare orde of bij de bepaling van wat er niet toe behoort, zich slechts heeft laten leiden door een min of meer geformaliseerd argument, nl. het Europees verdrag inzake de onderlinge erkenning van vennootschappen en rechtspersonen³³. Deze houding getuigt van een realistische kijk op de behoeften van de rechtsbedeling en verhindert verkeerde interpretaties en overbodige stellingnamen.

Toch heeft het Hof duidelijk gesteld dat de aanwezigheid van ten minste twee personen bij de oprichting van een vennootschap nog steeds een vereiste van de Belgische interne openbare orde is³⁴, terwijl met geen woord gerept wordt over een eenhoofdig geworden vennootschap, die volgens het heersend recht leidt tot een ontbinding van rechtswege, wat onder invloed van de tweede E.E.G.-Richtlijn aangepast zal moeten worden³⁵.

N.V., 1968-69, 112; V. DROBNIG, «Das E.W.G.-Übereinkommen über die Anerkennung von Gesellschaften und juristischen Personen», A.G., 1973, 129; VANDER GRINTEN, «Erkenning van vennootschappen en rechtspersonen in de E.E.G.», S.E.W., 1966, 210.

²⁹ Staatsblad, 18 juni 1971.

³⁰ W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, «Réflexions sur le droit international et la revision de la constitution», J.T., 1968, 488; P. PESCATORE, *Conclusions et effets des traités internationaux*, Luxemburg, 1964, blz. 84; M. WAELBROECK, *Traité internationaux et juridictions internes dans les pays du Marché commun*, Brussel, 1969, nr. 142, blz. 150.

³¹ Vgl. R.v.St., 17 september 1975, Arr. R.v.St., 1975, nr. 17.162, blz. 836, R.W., 1975-76, 2628, met noot van HAESBROUCK; P. BLONDEEL, «Een afwezige vestigingswet voor sommige apothekers», R.W., 1977-78, 1139 e.v., i.v.m. het onderscheid tussen de uitwerking en de verbindende kracht van een wet.

³² Vgl. E. VAN BOGAERT, *Volkenrecht*, Brussel, 1973, nr. 227, blz. 466, en nr. 214, blz. 235, waar sprake is van de draagkracht van verdragen met algemene gelding de zgn. *traités-lois*.

³³ Voor andere argumenten zie J. 't KINT, en P.J. HISLAIRE, a.w., blz. 71 e.v. en W. VAN GERVEN, W., a.w., nr. 89, blz. 245 e.v.

³⁴ VAN RYN, I, nr. 315, blz. 219, en nr. 344, blz. 241; L. FREDERICQ, *Handelsrecht*, I, nr. 498, blz. 431; J. RONSE, a.w., blz. 109 e.v.; hierdoor wordt trouwens alleen de wettelijke regeling van art. 13ter, 4°, Venn.W. anders geformuleerd.

³⁵ J. RONSE, a.w., blz. 505 e.v.; art. 5 tweede E.E.G.-Richtlijn, 13 december 1976, *Publ.E.G.*, 31 januari 1977; C. LEMPEREUR, «La deuxième directive d'harmonisation du droit des sociétés dans le

In ieder geval heeft het Hof van Cassatie met deze uitspraak het licht niet op groen gezet naar Liechtenstein om daar eenmansvennootschappen op te richten die dan hier zouden komen opereren. Het Hof heeft inderdaad de zaak naar het Hof van Beroep te Gent verwezen opdat dit hof zou onderzoeken of er geen sprake is van simulatie, wetsontduiking of een andere reden waardoor een strijdigheid met de openbare orde vastgesteld zou kunnen worden.

Eens te meer mag de voorzichtigheid van het Hof van Cassatie onderlijnd worden. Inderdaad heeft het hof naast simulatie of wetsontduiking vermeld dat het verwijzingshof moet onderzoeken of de vennootschap niet om nog een andere reden in strijd zou zijn met de openbare orde, terwijl simulatie of wetsontduiking meestal als enige grondslagen genoemd worden om een strijdigheid met de openbare orde in te roepen.

Wanneer men nu weet dat Liechtenstein nauwelijks groot genoeg is om voor alle vennootschappen die daar opgericht zijn een brievenbus te plaatsen, dan wordt het duidelijk dat tal van Liechtensteinse vennootschappen gemakkelijk onmaskerd zullen kunnen worden als vennootschappen waarvan de werkelijke bestuurszetel buiten Liechtenstein is gelegen maar bv. in België zodat het Belgisch recht de grondvereisten beheerst³⁶.

Zolang echter de vennootschap als vreemde vennootschap gekwalificeerd blijft, zolang dus geen simulatie of wetsontduiking vastgesteld wordt, kan de Belgische rechter ze niet nietig verklaren, of juist, kan deze beslissing van nietigverklaring niet erkend worden aangezien zij niet door de rechter van het land waarin de vennootschap haar vestiging heeft werd uitgesproken. Dit is gebaseerd op de artt. 27 en 16, 2°, van het zgn. Europees executieverdrag³⁷. Art. 16, 2°, van het verdrag bepaalt immers dat de rechter van de verdragsluitende Staat waarin de vreemde vennootschap haar zetel heeft bij uitsluiting bevoegd is t.a.v. de geldigheid, de nietigheid of de ontbinding van de vennootschap en dat eveneens ten aanzien van de besluiten van haar organen³⁸.

Terloops zij vermeld dat de weigering van erkenning van een vreemde vennootschap wel iets anders betekent dan de nietigheid van de vennootschap, waartoe zoals gezegd de Belgische rechter onbevoegd is. Weigering van erkenning betekent ontkenning van haar rechtsbevoegdheid om als eiser voor de rechter op te treden, m.a.w. de uitspraak van de niet-ontvankelijkheid van de door de vreemde vennootschap ingestelde vordering³⁹. Als de vennootschap echter geen vreemde vennootschap blijkt te zijn in de volle zin van het woord, maar een Belgische omdat haar hoofdbestuurszetel in België is gelegen, kan zij ambtshalve door de rechter op grond van art. 13ter, 4°, Venn. W. nietig verklaard worden wanneer de vennootschap vanaf haar oprichting slechts één vennoot telde⁴⁰.

Tot slot mag nog gewezen worden op de aansprakelijkheid van de notaris die door deze uitspraak niet langer meer in het gedrang wordt

marché commun et le droit belge», *Uitgave Interbankendienst*, juni 1977, nr. 17, blz. 4; G. KEUTGEN, «La deuxième directive en matière des sociétés», R.P.S., 1977, nr. 5925, blz. 7.

³⁶ Art. 197 Venn. W.; een geval van fictieve buitenlandse zetel: Hof Brussel, 26 februari 1923, R.P.S., 1923, nr. 2510, blz. 185 met noot van F. PARIDANT; vgl. Duits Bundesgerichtshof, 30 januari 1970, B.G.H.Z., 1970, nr. 53, blz. 182.

³⁷ Europees verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken goedgekeurd bij wet van 31 januari 1971, *Staatsblad*, 31 maart 1971, in werking getreden op 1 februari 1973, *Publ. E.G.*, 31 december 1972, L./229/32; H. VAN HOUTE, «De openbare orde als beletsel voor de erkenning of tenuitvoerlegging van buitenlandse vonnissen», R.W., 1973-74, 737 e.v.

³⁸ I.v.m. de moeilijkheden die het begrip vestiging met zich brengt zie M. WESER, *Convention communautaire du 27 septembre 1968 sur la compétence judiciaire et l'exécution des décisions*, Brussel, 1975, nr. 252, blz. 303; E.M. RAS, «De betekenis van het E.E.G.-executieverdrag voor de rechter van het land waar een onder het verdrag vallende zaak wordt aangebracht», T.P.R., 1975, 887; G.A.L. DROZ, *Compétence judiciaire et effets des jugements dans le marché commun*, Parijs, 1972, nr. 154, blz. 103.

³⁹ J. RONSE, *De Vennootschapswetgeving* 1973, nr. 199, blz. 100.

⁴⁰ De art. 7 en 8 Hyp. W. betreffen immers de openbare orde; DE PAGE, I, nr. 91, blz. 116; RESTEAU, IV, nr. 1825, blz. 77; W. VAN GERVEN, a.w., nr. 89, blz. 246 en 248, voetnoot 27; J. RONSE, *De vennootschapswetgeving* 1973, nr. 163, blz. 77; L. SIMONT, «La loi du 6 mars 1973 modifiant la législation relative aux sociétés commerciales», R.P.S., 1974, nr. 5812, randnr. 89, blz. 210.

gebracht bij het verlijden van een akte waarin een buitenlandse eenmansvennootschap optreedt, tenzij het zou gaan om een dergelijk geval van simulatie of wetsontduiking dat elke redelijke notaris argwaan zou moeten doen koesteren.

Ben Van Bruystegem
Assistent Afdeling Economisch Recht
K.U.Leuven

HOF VAN BEROEP TE GENT

3e KAMER — 11 FEBRUARI 1977

Voorzitter : de h. De Prêter

Raadsheren : de hh. Devos (rapporteur) en De Maesschalck

Advocaat-generaal : de h. D'Haenens

Advocaten : mrs. Limpens en Heerman

Verlating van familie—Uitwerking van beschikking van de voorzitter van de rechtbank na overschrijving van echtscheidingsvonnis.

Na de overschrijving van het echtscheidingsvonnis behoudt de ten aanzien van de kinderen genomen maatregel van bewaring en de daarvan onafscheidbare onderhoudsbijdrage ingevolge de wet zelf verdere uitwerking.

D. t/ B.

Het bevelschrift van 17 januari 1974 van de Voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg te Oudenaarde waarbij de bewaring van het minderjarig kind Marinda B. aan haar moeder toevertrouwd werd, respectievelijk de beklagde veroordeeld werd om aan zijn toenmalige echtgenote maandelijks 1.750 frank te betalen als bijdrage in het onderhoud en de opvoeding van het kind, mag niet woordelijk opgevat en uitgelegd worden. Door te «zeggen voor recht dat de hiernabepaalde maatregelen gelden voor de duur van het tussen partijen hangend geding in echtscheiding» heeft de Voorzitter geenszins, in strijd met de bepaling van openbare orde van artikel 302 B.W., willen beduiden dat voormelde maatregelen na de overschrijving in de registers van de burgerlijke stand van het echtscheidingsvonnis elke uitwerking zouden verliezen, maar enkel dat hij besliste binnen de perken van zijn bevoegdheid overeenkomstig de artikelen 1279 en 1280 Ger. W. Hij had niet te beslissen voor de tijd die na de echtscheiding zou verlopen bij gebreke aan bevoegdheid en omdat zulks niet nodig was. Het is immers zo dat na de overschrijving van het echtscheidingsvonnis de ten aanzien van de kinderen genomen maatregel van bewaring en hetgeen daarvan onafscheidbaar is, de onderhoudsbijdrage, ingevolge de wet zelf verdere uitwerking behoudt (art. 302, eerste lid, B.W. ; Cass., 28 juni 1971, *Pas.*, 1971, I, 1066).

Het is derhalve ten onrechte dat de eerste rechter [Corr. Oudenaarde, 7 mei 1976], alvorens de beklagde vrij te spreken, nagelaten heeft het ten laste gelegde feit te onderzoeken.

Dit feit is door het onderzoek en de behandeling van de zaak voor het Hof met de aangehaalde omstandigheid van bijzondere herhaling bewezen gebleken.

(...)

NOOT—*Verlating van familie en artikel 302 B.W.*

1. Krachtens artikel 1280, eerste lid, Ger. W. kan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, rechtsprekend in kort geding ter

zake van een echtscheidingsprocedure op grond van bepaalde feiten, in iedere stand van het geding kennis nemen van de voorlopige maatregelen die betrekking hebben op de persoon, op het levensonderhoud en op de goederen, zowel van de partijen als van de kinderen.

2. Deze bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank is van uitzonderlijke aard. Zij wijkt af van de norm die voorkomt in artikel 591, 7°, Ger. W., volgens welke het in beginsel de vrederechter is die kennis neemt van de geschillen betreffende de uitkeringen tot onderhoud.

Hieruit volgt dat de rechter in kort geding slechts een uitkering tot onderhoud kan toekennen voor een termijn die overeenstemt met de duur van het geding tot echtscheiding (A. FETTWIS, *Handboek van Gerechtelijk Recht*, II, *Bevoegdheid*, nr. 256).

Volgens de dominante rechtsleer en rechtspraak zijn de beschikkingen ter zake van de voorzitter dan ook slechts rechtsgeldig, hetzij tot op de dag waarop het vonnis of arrest dat de echtscheiding toestaat wordt overgeschreven in de registers van de burgerlijke stand (Corr. Brussel, 2 december 1938, *R.D.P.*, 1939, 326 met noot van A. COLARD ; Rb. Luik, 19 februari 1934, *jur. Liège*, 1934, 172 ; zie ook de artt. 1275-1276 Ger. W.), hetzij tot op het ogenblik waarop de eis tot echtscheiding definitief werd afgewezen (Hof Luik, 3 maart 1936, *Pand. Pér.*, 1936, 198 ; Corr. Luik, 11 oktober 1935, *Pand. Pér.*, 1936, 198 ; R. DECLERCQ, «L'abandon de famille en droit pénal belge», *R.D.P.*, 1953-54, 541-542 ; A. KEBERS, «Abandon de famille», *Les Nouvelles, Droit pénal*, III, nr. 6550 ; J.M. MICHIELS, *De verlating van familie in Belgische en Frans recht*, nr. 84, blz. 118 ; A. BALLE, «Abandon de famille», *Rép. P.Dr.B.*, Compl. I, nr. 10ter, blz. 2), hetzij tot op het ogenblik van het verlies van het voordeel van het vonnis of arrest waarbij de echtscheiding wordt toegestaan, door het verstrijken van de termijnen bepaald in art. 1277 Ger. W. (L. DUPONT, *Verlating van familie*, A.P.R., nr. 172).

3. Krachtens artikel 302, eerste lid, B.W. blijft na de ontbinding van het huwelijk het bestuur over de persoon en over de goederen van de kinderen aan diegene aan wie het voorlopig werd toevertrouwd door de beschikking van de voorzitter, rechtsprekend in kort geding overeenkomstig artikel 268 B.W. (thans vervangen door art. 1280 Ger. W.). Dit betekent m.a.w. dat de beschikkingen van de voorzitter m.b.t. het bestuur over de persoon en de goederen van de kinderen — hoewel zij wezenlijk van voorlopige en tijdelijke aard zijn — ingevolge de wet zelf verdere uitwerking behouden, ook na het vonnis of arrest dat de echtscheiding toestaat. Terecht zegt dan ook het hof van beroep in bovenstaand arrest dat de voorzitter niet kan beslissen, dat zijn beschikkingen ter zake uitwerking zouden verliezen na de overschrijving van het echtscheidingsvonnis in de registers van de burgerlijke stand, zoals ten onrechte uit het vonnis van de eerste rechter blijkt.

4. Artikel 302, eerste lid, B.W. spreekt enkel over de beschikkingen van de voorzitter m.b.t. het bestuur over de persoon en de goederen van de kinderen en niet over de beschikkingen m.b.t. het levensonderhoud. Met het oog op mogelijke veroordelingen voor verlating van familie is het van beslissend belang te weten, of het levensonderhoud voor de kinderen besloten ligt in het begrip «bestuur over de persoon en over de goederen van de kinderen», dat uitgedrukt wordt in artikel 302, eerste lid, B.W. Is dit niet het geval dan kan de niet-naleving, na de echtscheidingsprocedure, van de beschikkingen van de voorzitter m.b.t. het levensonderhoud van de kinderen, geenszins aanleiding geven tot het misdrijf van familieverlating.

5. Bij herhaling werd door de rechtspraak bevestigd dat het onderhoudsgeld voor het kind begrepen is in het bestuur over de persoon en de goederen van het kind, en dat artikel 302 B.W. derhalve ook het onderhoudsgeld bedoelt (Rb. Brussel, 1 februari 1967, *J.T.*, 1967, 331 ; Rb. Doornik, 20 februari 1967, *J.T.*, 1967, 370). In een belangrijk arrest van 28 juni 1971 heeft ook het Hof van Cassatie een duidelijk standpunt ingenomen (*Pas.*, 1971, I, 1064, en *Arr. Cass.*, 1971, 1120). Verwijzend naar het eerste lid van artikel 302 B.W. zegt het Hof *expressis verbis* «dat het bestuur over de kinderen dat blijft bij de echtgenoot aan wie het werd toevertrouwd, eveneens insluit, zolang de bevoegde rechter hierover niet anders heeft beslist, dat de verplichtingen tot onderhoud van de kinderen gehandhaafd blijven, zoals hieromtrent vroeger werd overeengekomen of werd beslist bij beschikking van de voorzitter, rechtsprekend in kort geding». Het standpunt van het Hof is al even onmisverstaanbaar, waar het vervolgens bepaalt «dat het bestuur over de

persoon en de goederen van de kinderen na de ontbinding van het huwelijk blijft bij diegene aan wie het werd toevertrouwd en dat dientengevolge de beschikking betreffende de onderhoudsplicht van de andere echtgenoot eveneens zijn werking behoudt, zonder dat het vonnis waarbij de echtscheiding is toegestaan dienaangaande verder uitspraak of zelfs vaststelling moet doen».

6. Ook in de rechtsleer domineert de opvatting dat het bestuur over de persoon van de kinderen, voor diegene van de echtgenoten aan wie het niet werd toevertrouwd, de handhaving insluit van de verplichtingen tot onderhoud ten behoeve van de kinderen, zoals hieromtrent was overeengekomen of werd beslist door de voorzitter, rechtsprekend in kort geding (J.L. HIRSCH, «La loi du 8 avril 1965 sur la protection de la jeunesse», *J.T.*, 1965, 382, nr. 59; J. MATTHIJS, «De civielrechtelijke bepalingen betreffende de minderjarigen in de nieuwe wet jeugdbescherming», *T.P.R.*, 1965, 360 en 361; A. KEBERS, «Les dispositions de droit civil relatives aux mineurs», *Annales de droit*, 1966, 104; A. WIEMEERSCH, «Enkele burgerlijke gevolgen van de wet op de jeugdbescherming», *R.W.*, 1967-68, 975).

7. Het hier besproken arrest van het Hof van Beroep te Gent is klaarblijkelijk conform de dominante rechtspraak en rechtsleer. Strafrechtelijk gezien is de heersende interpretatie van artikel 302, eerste lid, B.W. nochtans aanvechtbaar. Waarop is deze interpretatie gesteund?

In de voetnoot onder het besproken arrest van het Hof van Cassatie van 28 juni 1971 wordt er (terecht) op gewezen dat de wetgever aan het in artikel 302, eerste lid, B.W. vervatte begrip «bestuur over de persoon en de goederen van de kinderen» een zeer ruime draagwijdte heeft willen geven. Het lag in zijn bedoeling de belangen van de kinderen op het einde van de echtscheidingsprocedure te vereenvoudigen en te bespoedigen. Daartoe heeft hij de beschikkingen die door de voorzitter van de rechtbank bij het begin of in de loop van de procedure werden genomen, gehandhaafd (zie o.m.: Verslag van de Senaatscommissie, zitting 1964-65, *Pasin.*, 1965, 555; opmerkingen van de hh. Rolin en Hambye in de Senaat, *Pasin.*, 1965, 571-574; Verslag van de Commissie voor Justitie bij de Kamer, zitting 1964-1965, *Pasin.*, 1965, 580). Maar tijdens de parlementaire voorbereiding van de nieuwe tekst van lid 1 van artikel 302 B.W. werd nooit uitdrukkelijk gezegd dat de beschikking van de voorzitter van de rechtbank, waarbij de betaling wordt bevolen van een uitkering tot onderhoud, met toepassing van het nieuwe artikel 302 B.W. rechtskracht behoudt na de echtscheidingsprocedure. Uit de parlementaire voorbereiding kunnen derhalve dan ook geen onomstootbare argumenten geput worden om het standpunt van de heersende rechtspraak en rechtsleer te ondersteunen.

De heersende interpretatie van artikel 302, eerste lid, B.W. is onmiskenbaar ingegeven door het motief, te voorkomen dat er onderbrekingen zouden ontstaan in de betaling van onderhoudsgeld ten bate van de kinderen. Hoe respectabel dit motief ook moge zijn, het kan geenszins een wetsinterpretatie rechtvaardigen die aanleiding geeft tot uitbreiding van strafbaarheid. Een dergelijke interpretatie lijkt ons in tegenspraak te zijn met het legaliteitsbeginsel. Immers, noch tijdens de parlementaire voorbereiding, noch in de tekst zelf van artikel 302 B.W., werd of wordt uitdrukkelijk gesteld dat de voorlopige maatregelen m.b.t. het levensonderhoud rechtskracht behouden na de echtscheidingsprocedure.

8. Men kan bezwaarlijk de wenselijkheid betwisten van de handhaving van de beschikkingen van de voorzitter m.b.t. het levensonderhoud van de kinderen, ook na de echtscheidingsprocedure, zolang de bevoegde rechter hierover niet anders heeft beslist, en van de strafrechtelijke sanctionering bij niet-naleving ervan. Daardoor kan immers op efficiënte wijze voorkomen worden dat onderbrekingen ontstaan in de betaling van onderhoudsgeld ten bate van de kinderen. Maar met het oog op de rechtszekerheid die door het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel gewaarborgd wordt, moet de bestendiging, na de echtscheidingsprocedure, van de principieel beperkte geldingsduur van de «voorlopige» maatregelen van de voorzitter m.b.t. het levensonderhoud van de kinderen, uitdrukkelijk uit de wettekst blijken. De penalist heeft veel minder armslag voor extensieve wetsinterpretatie dan de civilist. Daarom zou het ten zeerste wenselijk zijn dat de wetgever artikel 302, eerste lid, B.W. derwijze aanpast, dat er geen enkele betwisting kan ontstaan over de geldingsduur van de beschikkingen m.b.t. het levensonderhoud van de kinderen. Een veroordeling voor verlaten van familie, gebaseerd op de huidige tekst van artikel 302 B.W., bezorgt de penalist een kwaad geweten.

Lieven Dupont

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

1e KAMER — 21 SEPTEMBER 1977

Voorzitter : de h. Alsteens

Raadsheren : de hh. Hernould en De Vocht

Advocaten : mrs. Van Hout en Wets loco Van den heuvel

Beschikking om niet—Art. 909 B.W.—Houder van een bejaardentehuis—Feitelijk vermoeden van beïnvloeding en captatie.

De houder van een bejaardentehuis wordt formeel niet getroffen door art. 909 B.W. en de door deze bepaling ingerichte onbekwaamheden kunnen niet zonder wetgevende tussenkomst uitgebreid worden tot andere personen dan die welke erdoor genoemd worden.

Het wettelijk vermoeden juris et de jure van wederrechtelijke beïnvloeding en captatie, dat aan art. 909 B.W. ten grondslag ligt, geldt echter voor de rechter als feitelijk vermoeden juris tantum ten aanzien van de houder van een bejaardentehuis die in dit tehuis een persoon heeft verzorgd gedurende de ziekte waaraan hij overleden is.

Een evenwichtig kanscontract is niet strijdig met de goede zeden.

Van I. en B. t/ W.

Gezien de stukken van het geding, o.m. het eensluidend afschrift van het op 25 februari 1976 door de rechtbank van eerste aanleg te Mechelen geveld vonnis, waartegen tijdig en regelmatig hoger beroep werd ingesteld bij akte van gerechtsdeurwaarder van 19 maart 1976;

Overwegende dat de ontvankelijkheid van het hoger beroep niet betwist wordt;

Overwegende dat wijlen juffrouw Blanche D. op 8 oktober 1971 haar intrek nam in het rusthuis voor bejaarden te L., gehouden door geïntimeerde;

Overwegende dat zij zich bij overeenkomst van 16 januari 1973 verbond aan geïntimeerde en diens echtgenote een bedrag van fr. 9.000 per maand en een eenmalige som van fr. 400.000 te betalen voor een levenslang recht op verblijf en verzorging eerste klasse;

Overwegende dat zij bij twee eigenhandige testamenten met gelijkkluidende beschikkingen, geschreven te L. op 1 juni 1974, eerste appellante aanstelde als enig algemeen legataris; dat zij bij eigenhandig testament, geschreven te L. op 8 februari 1975, ten voordele van geïntimeerde beschikte in de volgende termen:

«... Ook wens ik den inhoud van mijn kamer aan Louis W. over te laten. ook Het overige (gelden of stukken) van de bank behalve het spaarboekje van Bac met 50.000 f. (vijftig duizend) die zijn voor Mme B. van W.

Gedaan te L. op den achtsten Februari negentien honderd vijf en zeventig.

Gelezen en goedgekeurd.

(Getekend) B.D....»

dat op dit stuk nog de vermelding: «getuig C. Justine getuig B.» in andere handschriften voorkomt;

Overwegende dat juffrouw D. overleed in het rusthuis op 12 februari 1975;

Overwegende dat de oorspronkelijke vordering van geïntimeerde er substantieel toe strekt te horen zeggen voor recht dat appellanten solidair gehouden zijn het bijzonder legaat, hem vermaakt bij testament van 8 februari 1975, af te leveren ;

Overwegende dat de ontvankelijkheid van die vordering, in zover zij gericht is tegen tweede appellant, die niet tot legataris werd aangesteld, niet betwist wordt ; dat appellanten zich ten gronde tegen die vordering verzetten wegens de onbekwaamheid van geïntimeerde om te ontvangen, inge-richt door artikel 909 B.W., en wegens de nietigheid van het testament ingevolge captatie en geesteszwakheid ; dat zij bij tegenvordering de inbezitstelling van al de goederen van de nalatenschap D., met de interesten sedert de zegellegging vorderen en de nietigverklaring van de overeenkomst van 16 januari 1973 wegens wilsgebrek, benadeling en immoraliteit opwerpen ;

Overwegende dat de ontvankelijkheid van het verweer-middel en van het tweede deel van de tegenvordering noch in hoofde van de vooralsnog niet in bezit gestelde eerste ap-pellante, noch in hoofde van de aan de erfenis vreemde tweede appellant, betwist worden ;

Overwegende dat, hoewel vaststaat en niet betwist wordt dat hij — overigens ter uitvoering van de overeenkomst van 16 januari 1973 — de erflaatster verzorgde tijdens haar laatste ziekte toen het betwist testament werd opgesteld, geïntimeerde als houder van een bejaardentehuis niet formeel getroffen wordt door artikel 909 B.W. ; dat de door deze bepaling ingerichte onbekwaamheden niet zonder wet-gevende tussenkomst uitgebreid kunnen worden tot andere personen dan diegenen welke erdoor genoemd worden ;

Overwegende dat echter dezelfde verdenking als die welke voor de wetgever volstond als reden tot het scheppen van een wettelijk vermoeden juris et de jure van wederrechtelijke beïnvloeding en captatie door doctoren in de genees- of heilkunde en officieren van gezondheid die een persoon hebben behandeld gedurende de ziekte waaraan hij overleden is, voor de rechter geldt als feitelijk vermoeden juris tantum van wederrechtelijke beïnvloeding en captatie door een houder van een bejaardentehuis die een persoon in dit tehuis heeft verzorgd gedurende de ziekte waaraan hij overleden is ;

Overwegende dat dit zelfstandig vermoeden verscherpt en aangevuld wordt door de vaststelling :

— dat geïntimeerde, volgens zijn aankondigingen, «be-goede personen» aanlokte ;

— dat, hoewel de *de cuius* reeds sedert 1971 blijk gaf van haar bezorgdheid om haar erfopvolging te regelen en deze ook geregeld had vóór haar laatste ziekte, het ingeroepen testament geschreven werd vier dagen vóór haar overlijden in haar 78e levensjaar ;

— dat dit testament in een voor haar ongebruikelijke stijl werd opgesteld, zoals dit blijkt uit de vergelijking met de tekst van haar vorige testaments waarin telkens, als een vaste gewoonte, het woord «Mevrouw en niet «Mme» gebruikt werd en waarin nooit de formule «gelezen en goedgekeurd» voorkomt ;

— dat het nummer van het spaarboekje eenmaal over de tekst heen en eenmaal buiten het verband van de tekst geschreven werd ;

— dat het woord «ook», met kleine beginletter, geschre-ven werd vóór de met een hoofdletter aangevangen alinea ;

— dat, in strijd met de gewoonte van de *de cuius* en met haar daaruit blijken opvatting over de vorm en een eigen-

handig testament, de aanwezigheid van getuigen georgani-seerd werd ;

Overwegende dat aldus door gewichtige, bepaalde en met elkaar overeenstemmende vermoedens bewezen is dat het testament van 8 februari 1975 opgesteld werd ten gevolge van wederrechtelijke beïnvloeding door geïntimeerde van de verzwakte wil van de afstervende erflaatster ; dat aan dit testament, nietig wegens suggestie en erfenisbejaging, geen uitvoering kan worden verleend ;

Overwegende dat de overeenkomst van 16 januari 1973 geen elementen van verdoken schenking inhoudt ; dat de erin door juffrouw D. bedongen prestatie een betaling is van de door geïntimeerde werkelijk te leveren prestaties ; dat, reke-ning houdend met de vermoedelijke overlevingsduur van juffrouw D., de door haar te betalen prijs niet in wanver-houding stond met de prestatie van geïntimeerde ;

Overwegende dat die overeenkomst, gesloten o.m. in functie van de toen onbekende overlijdensdatum van juf-frouw D., een kanscontract is waarvan de kansen geenszins ongelijk waren ; dat, uitgaande van een overlevingsduur van 7,88 jaar of 95 maanden, de door haar opgenomen verplich-ting een waarde van $9.000 + 400.000/95 = 13.210$ fr. per maand vertegenwoordigde ; dat een dergelijke prijs, zelfs verhoogd met ca. fr. 2.300 interest op het contant betaalde kapitaal voorzeker geen abnormaal hoge prijs was voor de door geïntimeerde opgenomen verplichting ;

Overwegende dat niets wijst op het aanwenden van geweld of chantage bij het aangaan van deze overeenkomst waarvan overigens niet ontkend wordt dat Blanche D. zelf nooit ertegen opkwam in de periode dat zij nog volledig gezond en levenskrachtig was ;

Overwegende dat dit evenwichtig kanscontract niet strij-dig is met de goede zeden ;

Overwegende dat het niet vatbaar is voor nietigverklaring wegens benadeling voor méér den zeven twaalfde zoals bepaald door artikel 1674 B.W. inzake de verkoop van een onroerend goed ;

Overwegende dat geen onbevoegdheid betreffende het verzoek tot inbezitstelling opgeworpen werd ; dat dit verzoek gegrond voorkomt doch dat de beschikking tot inbezit-stelling slechts de gelegateerde goederen treft ; dat de vruch-ten, ingevolge de retroactieve werking van de inbezitstelling, vanaf de datum van het overlijden van rechtswege aan de inbezitgestelde toekomen ;

Om die redenen,

Het Hof, rechtdoende op tegenspraak,

Gelet op artikel 24 der wet van 15 juni 1935,

Ontvangt het hoger beroep,

Doet het vonnis te niet en opnieuw wijzend,

Verklaart de oorspronkelijke vordering van geïntimeerde ontvankelijk doch ongegrond ; wijst haar af,

Verklaart de oorspronkelijke tegenvordering van ap-pellanten in zover deze strekt tot afgifte van de som van 400.000 fr. met interesten, ontvankelijk doch ongegrond ; wijst haar af,

Stelt eerste appellante in bezit van de nalatenschap van wijlen juffrouw Blanche D., overleden te L. op 12 februari 1975, ingevolge twee eigenhandige testaments opgemaakt te L. op 1 juni 1974, neergelegd onder de minuten van notaris Huybrechts te Willebroek bij akte van 19 maart 1975,

Veroordeelt geïntimeerde tot de kosten van het geding in beide instanties.

NOOT—Over art. 909 B.W. en feitelijk vermoeden van beïnvloeding en captatie.

Een bejaarde dame neemt haar intrek in een rusthuis na het sluiten van een overeenkomst met de pensionhouder, die haar tegen betaling van een som ineens ten belope van 400.000 fr. en een maandelijks bedrag van 9.000 fr., een levenslang verblijf en verzorging van eerste klasse toezegt. Vier dagen voor haar overlijden wijzigd zij twee vroegere testamenten gedeeltelijk in het voordeel van de houder van het rusthuis. De geldigheid van dit laatste testament wordt door de algemene legataris aangevochten op grond van artikel 909 B.W., alsook wegens captatie en geesteszwakheid. Bovendien vraagt deze de nietigverklaring van de overeenkomst wegens wilsgebrek, benadeling en immoraliteit.

A. Nopens het testament

Voor de geldigheid van een rechtshandeling is de toestemming der partijen vereist. Ontbreekt deze toestemming, of is zij aangetast door dwaling, bedrog of geweld dan is de rechtshandeling nietig. Deze principes zijn eveneens van toepassing op beschikkingen om niet (art. 909 B.W.). Een schenking of testament is bijgevolg nietig bij afwezigheid van toestemming wegens *geesteszwakheid* (a) of ten gevolge van bedrog. Bij beschikkingen om niet kent deze laatste nietigheidsgrond twee specifieke verschijningsvormen: de *captatie* en *suggestie* (b), die in bepaalde situaties, door de wetgever zo onweerlegbaar aanwezig worden geacht (art. 909 B.W.) dat zij ten aanzien van bepaalde personen in die situatie de grondslag vormen voor hun *onbekwaamheid om beschikkingen om niet te ontvangen* (c). Deze drie beschreven nietigheidsgronden werden in het voorliggend geval aangevoerd, en twee ervan werden door het hof uitvoerig behandeld.

1. Artikel 909

Artikel 909 vestigt een absolute onbekwaamheid tot ontvangen van giften in hoofde van geneesheren en apothekers die de erflater tijdens diens laatste ziekte hebben behandeld, evenals in hoofde van de geestelijken die de erflater in dezelfde omstandigheden hebben bijgestaan.

Voor de toepassing van artikel 909 B.W. gelden die vereisten¹. De daarin bedoelde personen hebben de beschikker behandeld of bijgestaan tijdens zijn laatste ziekte en de gift is gedurende deze periode geschied. Is aan deze voorwaarden voldaan, en kan geen beroep worden gedaan op in artikel 909 B.W. bepaalde uitzonderingen — de gift is een vergeldende schenking (909, lid 2) of de begiftigde is tevens naaste bloedverwant van de erflater (909, lid 3) — dan is de gedane gift absoluut nietig.

De *bestaansreden* van deze onbekwaamheid tot ontvangen is gelegen in het feit dat de genoemde personen misbruik kunnen maken van de situatie — hun relatie tot de erflater en zijn gezondheidstoestand — om giften in hun voordeel af te dwingen. De wet beschermt daarom de erfgenamen door het scheppen van een onweerlegbaar vermoeden van invloedsmisbruik (captatie en suggestie) dat de geldigheid van de gift onherroepelijk aantast.

Op welke personen is artikel 909 B.W. toepasselijk? Het lijdt geen twijfel dat, voor zover aan de hierboven gestelde vereisten is voldaan, de onbekwaamheidsregel van toepassing is op de personen die uitdrukkelijk in artikel 909 worden genoemd. Dit zijn de geneesheren, geestelijken en apothekers. Deze laatsten ontsnappen nu echter meestal aan het gestelde verbod, omdat zij aan de overige vereisten van artikel 909 niet meer voldoen. De afgifte van een geneesmiddel kan, volgens de heersende rechtsleer en rechtspraak, niet als «behandeling» worden aangemerkt. Belangrijk is de vraag of deze regel ook tot andere personen kan worden uitgebreid. Rechtsleer en rechtspraak beantwoorden deze vraag positief. Zo wordt artikel 909 B.W. toegepast op vroedvrouwen die zelfstandig een bevalling uitvoeren;

¹ H. DE PAGE, *Traité élémentaire du droit civil belge*, Brussel, Bruylant, 1962, VIII-2, nrs. 171 e.v.; A. KLUYSKENS, *Beginselen van burgerlijk recht*, Brussel, Standaard, 1947, III, nrs. 65 e.v.; R. DEKKERS, *Handboek burgerlijk recht*, Brussel, Bruylant, 1971, III, nrs. 821 e.v.; F. LAURENT, *Principes de droit civil*, Brussel, Bruylant, XI, nrs. 339 e.v.; M. PLANIOL en G. RIPERT, *Traité pratique de droit civil français*, Parijs, Pichon et Durand-Azias, 1952, V, nrs. 237 e.v.; H. L. en J. MAZEAUD, *Leçons de droit civil*, Parijs, Montchrestien, 1972, IV-2, nr. 1358 en blz. 545; *Jurisclasseur*, tw. «Donations et Testaments», art. 909, nr. 1 e.v.

is men van mening dat tandartsen niet a priori uitgesloten moeten worden; is men eensgezind van oordeel dat het verbod ongetwijfeld van toepassing moet zijn op de charlatans die op onwettige wijze de geneeskunde beoefenen, evenals op de beoefenaars van paramedische beroepen die hun bevoegdheid overschrijden en op eigen initiatief een medische behandeling toepassen².

Uit deze casuïstische opsomming dringt een vaststelling zich op: onder toepassing van artikel 909 vallen zij die op dezelfde wijze optreden — en dus ook dezelfde invloed kunnen uitoefenen — als de personen die uitdrukkelijk in het desbetreffende artikel zijn genoemd. Hij die bijgevolg handelt als geneesheer, ongeacht of hij hiertoe de vereiste kwalificatie bezit; hij die optreedt als geestelijk raadsman, ook al behoort hij niet tot de clerus of een kloosterorde, wordt door de verbodsbepaling getroffen³.

Deze uitbreiding verliep niet van een leien dakje. De voorstanders stuitten op het bezwaar dat een onbekwaamheidsregel restrictief moet worden geïnterpreteerd, dus niet voor analogische toepassing vatbaar is. Bovendien, zo werd geargumenteed, kan men door een versoepeling van de bewijslast inzake captatie en suggestie hetzelfde resultaat bereiken⁴. Ondanks deze objecties werd de uitbreiding door de rechtsleer en rechtspraak aanvaard.

Toch blijft deze extensieve interpretatie van artikel 909 B.W. beperkt tot hen die in feite als geneesheer of geestelijke de erflater behandelen of bijstaan. Andere personen van wie een zelfde invloedsmisbruik ten eerste moet worden gevreesd, zoals verplegers, bejaardenhulpers, ziekenoppassers, houders van rusthuizen voor bejaarden — tenminste voor zover zij niet als «geneesheer» optreden — blijven volgens de meeste auteurs buiten schot⁵. Men staafte deze stelling met het argument dat een bekwaamheidsregel restrictief moet worden toegepast⁶. Dit klinkt wel erg onbegrijpelijk als men bedenkt dat dit argument daarentegen geen beletsel vormde voor de uitbreiding van artikel 909 tot de personen die in feite als geneesheer of geestelijk raadsman optreden. Het hof opteert in het besproken geval eveneens voor deze restrictieve toepassing. De houder van een rusthuis wordt niet formeel in artikel 909 genoemd, en aangezien de door deze bepaling ingerichte onbekwaamheden niet zonder wetgevende tussenkomst uitgebreid kunnen worden tot andere personen dan diegenen welke erdoor genoemd worden, kan het desbetreffende artikel niet als nietigheidsgrond aangenomen worden in dit geval⁶.

Besluit

Uit de feiten die aan het hof werden voorgelegd, blijkt hoezeer deze het recht hebben achterhaald. Een wetsartikel, bedoeld om invloedsmisbruik te voorkomen daar waar dit frequenter voorkomt, is niet meer aangepast om het beoogde doel in een eigentijdse situatie te verwezenlijken.

De bejaarde die in een instelling wordt opgenomen is evenals de patiënt, bedoeld in artikel 909, een gemakkelijke prooi voor erfenisjagers die hen verzorgen. Zij zijn afhankelijk van deze laatsten, enerzijds door hun hulpeloosheid die een feitelijke gezagspositie voor de verzorger creëert, anderzijds door hun eenzaamheid die een uitstekende voedingsbodem vormt voor doelbewuste pogingen om «gegenheid» en «toegewijde zorgen» in klinkende munt om te zetten. Dezelfde situatie geldt eveneens voor zovele anderen die door opname in een instelling van hun naastbestaanden worden gescheiden. Men kan de zorg voor een eigentijdse vertaling van dit artikel aan de wetgever toewijzen. Dit standpunt werd trouwens door het Hof te Antwerpen ingenomen. Ook al valt voor deze zienswijze wel wat te zeggen, dan moet toch rekening gehouden worden met de realiteit. Een overvloed van wetsvoorstellen, de

² DE PAGE, *op. cit.*, VIII-2, nr. 173; A. KLUYSKENS, *op. cit.*, III, 65bis-66; LAURENT, *op. cit.*, XI, nr. 340-341; MAZEAUD, *op. cit.*, blz. 545; R.P.D.B., tw. «Donations et Testaments», nr. 81; PLANIOL en RIPERT, *op. cit.*, nr. 239; MAZEAUD, *op. cit.*, blz. 545.

³ MAZEAUD, *op. cit.*, IV-2, blz. 545.

⁴ DEKKERS schijnt deze uitbreiding wel te aanvaarden (*op. cit.*, III, nr. 826).

⁵ Cass. fr., 12 mei 1931, *D.H.*, 1931, 348; in de *Jurisclasseur* (*op. cit.*, nr. 14) wordt een arrest geciteerd en bekritiseerd waarin artikel 909 wordt toegepast op de directrice van een tehuis (Bordeaux, 5 mei 1931, S., 1932, 2, 15); DE PAGE, *op. cit.*, VIII-2, nr. 173 A.; LAURENT, *op. cit.*, XI, nr. 341.

⁶ In een analoog geval wordt door Hof Luik, 17 februari 1977, *Jur. Liège*, 1976-77, 217, de toepassing van art. 909 B.W. niet a priori van de hand gewezen; de eis tot nietigverklaring wordt niettemin afgewezen omdat aan de overige vereisten van art. 909 niet voldaan is.

noodzaak tot het vastleggen van prioriteiten en de geringe belangstelling voor erfrechtelijke deelproblemen kunnen deze wijziging jarenlang uitstellen. Een voorstel tot wijziging van artikel 909 ligt trouwens reeds jaren in de wetgevende schuif⁷.

Een tweede mogelijkheid tot aanpassing ligt in handen van de rechtbanken die binnen de perken van hun bevoegdheid, het toepassingsgebied van dit artikel kunnen uitbreiden. Dit gebeurde reeds door toepassing van artikel 909 op alle personen die in feite als geneesheer of geestelijk raadsman optreden. Men kan zich dan ook afvragen of het hof in dit geval niet resoluut had kunnen opteren voor de verdere uitbreiding van het desbetreffend artikel. Bij de interpretatie van een artikel is toch niet enkel de letter van de wet, maar ook haar doel en maatschappelijk nut van belang. Er bestaat geen enkele reden om een onbekwaamheidsregel hieraan niet te toetsen. Elke regel, hoe principieel ook heeft immers slechts een relatieve waarde en de eerste uitbreiding van artikel 909 B.W. heeft dit reeds afdoende bewezen.

2. Captatie en suggestie

Het bedrog dat als wilsgebrek de geldigheid van een rechtshandeling aantast, kent bij beschikkingen om niet twee specifieke verschijningsvormen: captatie en suggestie. Kluyskens omschrijft de suggestie laconiek als «het influisteren van een beschikking aan iemand die er anders niet zou aan gedacht hebben»⁸. Captatie of erfenisbejaging is de doelbewuste inspanning om iemands genegenheid te winnen uitsluitend met het oog op het verkrijgen van financiële voordelen⁹. Door de meeste auteurs, zoals trouwens ook in het besproken arrest, worden beide termen in één adem genoemd omdat beide vormen van wilsbeïnvloeding in de meeste gevallen ook samen voorkomen. In het oude recht waren de suggestie en de captatie specifieke, van bedrog te onderscheiden, nietigheidsgronden. Een voorstel bij de invoering van het Burgerlijk Wetboek om deze oplossing ongedaan te maken, werd afgewezen. Suggestie en captatie blijven dus gronden tot nietigverklaring van beschikkingen om niet. Het ontbreken van enige wettelijke zake heeft volgens de meeste auteurs echter tot gevolg dat zij moeten voldoen aan de gemeenrechtelijke vereisten inzake bedrog, om als nietigheidsgrond in aanmerking te komen¹⁰. Anders gezegd: de toestemming van de beschikker moet met listen, leugens of frauduleuze middelen zijn bewerkstelligd of beïnvloed¹¹. De enige uitzondering op het gemene recht die wordt aanvaard is het feit dat niet alleen bedrog uitgaande van de begiftigde, maar ook van derden, vernietigend werkt. Deze stellingname wordt door de rechtspraak algemeen aanvaard¹². Sommige auteurs daarentegen verdedigen een extensieve wilstheorie, volgens welke elke wilswijziging, ook al werd zij met niet-bedrieglijke middelen opgezet, de geldigheid van de beschikking aantast¹³. Enkel de eerlijke gemeente en zonder bijbedoelingen betoonde genegenheid, die door de erflater werd gehonoreerd, kan door de beugel; geveinsde of overdreven blijken van toewijding met het oog op financiële voordelen, al of niet vergezeld van leugens en bedrog, maken de vernietiging op grond van erfenisbejaging daarentegen mogelijk. Welke stelling zij ook verdedigen, alle auteurs en ook de rechtspraak stellen echter

hoge eisen aan de bewijsoverlevering inzake captatie en suggestie¹⁴. Wie zich op deze nietigheidsgronden beroept moet hiervan op precieze en gedetailleerde wijze het bewijs leveren, en tevens aantonen dat zij doorslaggevend zijn geweest voor het verrichten van de rechtshandeling om niet. Captatie en suggestie kunnen niet blijken uit de akte zelf (art. 1116, lid 2) en het wijzen op toestanden waarin zij vermoed kunnen worden is evenmin voldoende. Vermoedens kunnen wel als bewijsmiddel gelden, maar ze moeten steunen op bepaalde feiten¹⁵.

In dit perspectief is het besproken arrest belangrijk wegens de versoepeling van de bewijslast die hierdoor wordt ingeluid.

Het hof aanvaardt dat ten aanzien van de houder van een bejaardentehuis die voldoet aan de voorwaarden van artikel 909 B.W., een feitelijk vermoeden juris tantum van captatie en suggestie geldt. De eiser moet in dit geval niet het bewijs van deze nietigheidsgronden noch hun noodzakelijk verband met de gedane bevoordeling leveren, doch enkel aantonen dat de houder de erflater heeft verzorgd gedurende diens laatste ziekte en dat de gift tijdens deze periode is geschied. Het vermoeden van invloedsmisbruik dat hieruit volgt en dat de geldigheid van de bevoordeling aantast, moet dan maar door de begiftigde worden weerlegd. De bewijslast inzake captatie en suggestie wordt bijgevolg omgekeerd ten nadele van de begiftigde. In tegenstelling tot het vermoeden in artikel 909 B.W., dat geldt krachtens de wet en onweerlegbaar is, wordt hier een feitelijk vermoeden juris tantum gehanteerd. Het eerste kan door de rechtbank niet genegeerd worden en is niet voor tegenbewijs vatbaar; het tweede is aan de soevereine appreciatie van de rechter onderworpen en geldt slechts tot bewijs van het tegendeel.

Het belang van deze beslissing wordt enigszins afgezwakt door de bijkomende opsomming van «verdachte feiten» die volgens het hof eveneens captatie en suggestie laten vermoeden. Dit geheel van gegevens, en dus niet uitsluitend het hierboven beschreven vermoeden, vormt de grondslag van de beslissing tot nietigverklaring van het aangevochten testament.

Desalniettemin blijft het arrest o.i. belangrijk omdat het vermoeden van invloedsmisbruik gebaseerd op de in artikel 909 B.W. omschreven situatie als voornaamste en doorslaggevend argument wordt gehanteerd. Naast de ondubbelzinnige formulering van deze bewijsregel, blijkt dit eveneens uit het feit dat de bijkomende elementen geenszins afdoende zijn als bewijs van invloedsmisbruik, en dat zij, aldus het hof, dit «zelfstandig vermoeden» slechts aanvullen en verscherpen.

Besluit

Ook al nam het hof niet resoluut de kans te baat om artikel 909 van een eigentijdse interpretatie te voorzien, toch is dit arrest prijzenswaardig wegens de daarin geboden wisseloplossing die, via de versoepeling van de bewijslast inzake captatie en suggestie, de beteugeling van de geschetste wantoestanden vergemakkelijkt.

3. Geesteszwakheid

Gezondheid van geest, nodig voor een geldige toestemming, is vereist voor alle rechtshandelingen, en deze stelregel wordt in artikel 901 B.W. voor beschikkingen om niet ten overvloede bevestigd. Is dit artikel enkel de weergave van het gemene recht der overeenkomsten, of moet men hieruit het bestaan van een bijzonder regime inzake de wilsvrijheid bij schenkingen en testamenten afleiden? Sommigen opteren voor de eerste oplossing en zijn van oordeel dat alleen de afwezigheid van toestemming, krankzinnigheid of wilsgebreken de beschikking ongeldig maken¹⁶. De meeste auteurs zijn echter voorstanders van een extensieve wilstheorie en van mening dat de gezondheid van geest krachtens artikel 901 B.W. een strenger vereiste is dan het gemene recht der overeenkomsten. Volgens hen is ook een gewone wijziging in, of een verzwakking van de wilsklarheid op het ogenblik van de rechtshandeling voldoende om de vernietiging ervan te bekomen¹⁷. Deze laatste opvatting wint in de

⁷ *Parl. stukken, Kamer*, 1974-75, nr. 593/1. In Frankrijk werd bij wet het toepassingsgebied van art. 909 C. civ. in ruime mate uitgebreid.

⁸ *Op. cit.*, III, nr. 33, III.

⁹ TH. HUC, *Commentaire théorique et pratique du Code civil*, Parijs, Librairie Cotillon, 1894, VI, nrs. 73-74; KLUYSKENS, *op. cit.*, III, nr. 132; PLANIOL en RIPERT, *op. cit.*, V, nr. 187 (3); LAURENT, *op. cit.*, XI, nr. 132; DE PAGE, *op. cit.*, VIII-2, nr. 97) geeft geen definitie, maar wel een omstandige omschrijving van de situatie waarin erfenisbejaging en suggestie aanwezig zijn.

¹⁰ LAURENT, *op. cit.*, XI, nrs. 132-136; PLANIOL en RIPERT, *op. cit.*, V, nrs. 187-188; HUC, *cit.*, VI, nr. 74; KLUYSKENS, *op. cit.*, III, nr. 33, III.

¹¹ Ook al zijn sommigen het erover eens dat de rechtbank bij de beoordeling van de frauduleuze middelen ruimere maatstaven mag hanteren: LAURENT, *op. cit.*, XI, nr. 130; PLANIOL en RIPERT, *op. cit.*, V, nr. 189; DE PAGE, *op. cit.*, VIII-2, nr. 99-B.

¹² Voor enige recente toepassingen: Hof Gent, 12 april 1957, T. Not., 1957, 222; Hof Gent, 15 maart 1962, T. Not., 1963, 179. Zie ook Cass., 18 maart 1909, Pas., 1909, I, 184.

¹³ Vooral DE PAGE, *op. cit.*, VIII-2, nr. 99-B. LAURENT (*op. cit.*, XI) lijkt eerst niet (nr. 132), dan weer wel deze stelling aan te kleven (nr. 135).

¹⁴ DE PAGE, *op. cit.*, VIII-2, nr. 99, E; Rb. Antwerpen, 24 september 1953, J.T., 1954, 24; Hof Brussel, 13 mei 1959, Pas., 1960, II, 139, R.P.N., 1961, blz. 29; Hof Gent, 15 maart 1962, T. Not., 1963, 180.

¹⁵ In het bijzonder Hof Gent, 15 maart 1962, geciteerd.

¹⁶ PLANIOL en RIPERT, *op. cit.*, V, nr. 178; HUC, *op. cit.*, VI, nr. 67.

¹⁷ C. AUBRY en C. RAU, *Droit civil français*, Parijs, Librairies techniques, 1956, X, § 648; BAUDRY-LACANTINERIE, *Traité théorique et pratique de droit civil*, Parijs, Recueil Sirey, 1905, X, nr. 243; DE PAGE, *op. cit.*, VIII-2, nrs. 82-87.

recente rechtspraak veld¹⁸. Waren de bewijsvereisten ter zake door de rechtspraak vroeger zeer streng gesteld — de verminderde wilsklarheid moet op het ogenblik van de rechtshandeling zelf bewezen worden — dan is ook op dit terrein een versoepeling merkbaar. Recente rechtspraak neemt aan dat het bewijs van een habituele toestand van geesteszwakheid volstaat, tenzij de tegenpartij kan aantonen dat de rechtshandeling in een heldere tussenperiode werd gesteld¹⁹.

Deze nietigheidsgrond is in werkelijkheid dikwijls moeilijk te onderscheiden van de voorgaande. Geesteszwakheid vergemakkelijkt immers de captatie en suggestie. De rechtspraak hanteert dan ook ruimere maatstaven bij de beoordeling van de aangewende middelen tot wilsbeïnvloeding in dit geval. Zo verklaart een vonnis van de rechtbank te Dendermonde dat de nietigverklaring van een beschikking om niet mogelijk is wanneer de captatie en suggestie — ook zonder frauduleus karakter — in de hand werden gewerkt door de debiliteit van de erflater op het ogenblik van de beschikking²⁰.

B. *Nopens de overeenkomst*

De tussen de pensionhouder en de erflater gesloten overeenkomst werd aangevochten op grond van geweld, benadeling en strijdigheid met de goede zeden. Uit de feiten blijkt volgens het hof dat de geldigheid van de overeenkomst niet aangetast is door een wilsgebrek, meer in het bijzonder door aanwending van geweld ten aanzien van de bejaarde. Zij komt evenmin voor vernietiging wegens benadeling in aanmerking omdat deze rechtsgrond krachtens artikel 1118 B.W. slechts in uitzonderlijke gevallen met betrekking tot bepaalde personen of contracten kan worden aangevoerd. Ten slotte beslist het hof, na afweging der wederzijds bedongen prestaties, dat dit evenwichtig kanscontract niet strijdig is met de goede zeden. Deze laatste vaststelling verdient enige aandacht omdat zij een toepassing vormt van de theorie der *gekwalficeerde benadeling*.

In de huidige wetgeving wordt, ter wille van de zekerheid in het rechtsverkeer, de ongelijkheid van wederzijdse bedongen prestaties niet aanvaard als algemene vernietigingsgrond der overeenkomst wegens benadeling. Krachtens artikel 1118 kan deze rechtsgrond slechts aangevoerd worden in uitzonderlijke gevallen die door de wetgever limitatief worden opgesomd²¹.

Geconfronteerd met sommige schrijnende situaties, waarvoor het wettelijk instrumentarium te kort schoot, werd de figuur der gekwalficeerde benadeling als correctief bedacht²². Gekwalficeerde benadeling kan ingeroepen worden ten aanzien van een overeenkomst die gekenmerkt is door een aanzienlijke wanverhouding tussen de wederzijds bedongen verplichtingen, indien deze wanverhouding haar oorsprong vindt in het misbruik dat een der partijen heeft gemaakt van de zwakheid, de nood, de onwetendheid of de onervarenheid van de tegenpartij²³. Deze rechtsfiguur gaf aanleiding tot heel wat polemieken in rechtsleer en rechtspraak²⁴. Zij werd echter door het

Hof van Cassatie impliciet aanvaard²⁵. Als juridische grondslag voor de gekwalficeerde benadeling neemt het Hof van Cassatie de ongeoorloofde oorzaak, die de absolute nietigheid van de overeenkomst tot gevolg heeft²⁶. Een belangrijk gedeelte van de rechtsleer acht deze keuze echter onjuist²⁷. De artikelen 1131 en 1133 hebben immers tot doel de bescherming van de maatschappij tegen het ongeoorloofd resultaat van bepaalde overeenkomsten, en niet de bescherming van particulieren, in dit geval de ene contracterende partij, tegen de ongeoorloofde handelwijze van de andere. Deze auteurs zijn van oordeel dat degene die de benadeling veroorzaakt door misbruik van andermans zwakheid, nood, onwetendheid of onervarenheid, een fout begaat bij het tot stand komen van het contract, hetgeen op grond van artikel 1382 als onrechtmatige daad kan worden betoeteld.

In het besproken arrest wordt de gekwalficeerde benadeling impliciet aanvaard als rechtsgrond tot vernietiging van overeenkomsten wegens ongeoorloofde oorzaak. Het hof beslist immers dat er in dit geval geen reden is tot vernietiging van de overeenkomst wegens immoraliteit, aangezien en na de *minutieuze afweging der wederzijds bedongen prestaties* geen onevenwicht tussen beide blijkt te bestaan. Het waarborgen van rechtszekerheid en rechtvaardigheid in het rechtsverkeer is de ambitie van elke wetgeving. Soms staan beide echter diametraal tegenover elkaar. In 1804 kreeg de rechtszekerheid voorrang; vandaag wint het streven naar een rechtvaardige, sociaal verantwoorde wetgeving wat veld. Vanuit die optiek verdient deze rechtspraak alle goedkeuring.

Lut Swennen
Assistent U.I.A.

²⁵ Cass., 9 juli 1936, *Pas.*, 1936, I, 346; Cass., 21 september 1961, *Pas.*, 1962, I, 91.

²⁶ Deze stelling werd oorspronkelijk door DE BERSAQUES verdedigd (*art. cit.*, R.C.J.B., 1954, 201). In zijn latere geschriften kwam hij hierop terug en poneerde artikel 1382 B.W. als grondslag voor de gekwalficeerde benadeling (*op. cit.*, R.C.J.B. 1958, nr. 10-16; *op. cit.*, *Mélanges Dabin*, II, blz. 500-503; *op. cit.*, R.C.J.B., 1969, 518-520).

²⁷ J. LIMPENS en R. KRUIHOF, «Examen de jurisprudence», R.C.J.B., 1969, nr. 6, blz. 190; F. VIEUJEAN, «Chronique de jurisprudence belge», R.C.J.B., 1964, 408.

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

3e KAMER — 9 NOVEMBER 1976

Voorzitter: de h. Marcellis

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Van den Eede en Raus

Openbaar ministerie: Mevr. De Jaeger

Advocaten: mrs. De Bock loco Lange en Van Der Velpen

Arbeidsongeval — Blijvende arbeidsongeschiktheid — Eis tot herziening — Termijn — Vertrekpunt — Vervaltermijn — Openbare orde — Geen verlenging door afziensafstand of akkoord.

De herzieningstermijn begint te lopen vanaf de datum dat een in kracht van gewijsde vonnis inzake het bestendig karakter der ongeschiktheid gewezen werd en niet vanaf de datum waarop het bedoeld vonnis in kracht van gewijsde ging.

De driejarige herzieningstermijn is een vervaltermijn die de openbare orde raakt en die niet door erkenning of afstand noch door een akkoord tussen partijen verlengd kan worden.

N.V. W. t/ K.

Overwegende dat de Arbeidsrechtbank te Antwerpen bij vonnis van 29 juni 1972, na betwisting en deskundig on-

¹⁸ Bv. Hof Brussel, 21 juni 1963, *J.T.*, 1963, 675, *R.P.N.*, 1964, 289-298; Rb. Bergen, 23 november 1964, *J.T.*, 1965, 155; Rb. Brussel, 17 april 1969, *Pas.*, 1971, III, 52, *R.P.N.*, 1974, 211.

¹⁹ Cass., 24 februari 1972, *Pas.*, 1972, I, 583, *J.T.*, 1972, 355; Hof Brussel, 17 april 1969, geciteerd. Sommige rechtbanken aanvaarden zelfs, en dit ten onrechte, het bestaan van een wettelijk vermoeden (Hof Brussel, 21 juni 1961, geciteerd; Rb. Mechelen, 6 mei 1968, *R.W.*, 1968-69, 230).

²⁰ 19 september 1963, *R.W.*, 1963-64, 1717.

²¹ Voor een opsomming zie: DE PAGE, *op. cit.*, I, nr. 66 e.v.

²² VAN GERVEN, *Beginnelsen van het Belgisch privaatrecht*, Antwerpen, Standaard, 1969, I, nr. 114, schetst de evolutie van haar ontstaan. Deze theorie werd door A. DE BERSAQUES in talrijke publikaties verdedigd («Le juge peut-il réduire le salaire stipulé par le locateur d'industrie?», noot bij Kh. Antwerpen, 12 januari 1953, *R.C.J.B.*, 1954, 190; «La notion de bonnes moeurs et la sanction des actes y concernants», noot bij Werkr. Ber. Brugge, 29 maart 1957, *R.C.J.B.*, 1958, 183; E.V. «L'oeuvre prétorienne de la jurisprudence en matière de lésion», *Mélanges en l'honneur de Jean Dabin*, II, blz. 487 e.v.; «L'abus de droit en matière contractuelle», noot bij Hof Luik, 14 februari 1964, *R.C.J.B.*, 1969, 501 e.v.).

²³ Art. 1907ter B.W.; DE BERSAQUES, *art. cit.*, *R.C.J.B.*, 1954, 201.

²⁴ Een overzicht ter zake kan gevonden worden in de overzichten van rechtspraak betreffende verbintenissen: *R.C.J.B.*, 1953, nr. 14, blz. 53; 1956, nr. 4, blz. 201; 1960, nrs. 5-9, blz. 339 e.v.; 1964, nr. 5, blz. 470; 1969, nrs. 5-6, blz. 190 e.v.; 1975, nr. 17, blz. 452; *T.P.R.*, 1965, nrs. 84-86, blz. 134; 1975, nr. 44, blz. 479.

derzoek, de vergoedingen vaststelde waarop geïntimeerde recht heeft ingevolge zijn arbeidsongeval van 15 september 1969 ;

Overwegende dat het wel degelijk gaat om een vonnis en niet om de homologatie van een akkoord tussen partijen ;

Overwegende dat dit vonnis werd betekend op 8 augustus 1972 door mr. Jean Royer, gerechtsdeurwaarder te Antwerpen, op verzoek van de verzekeringsmaatschappij ;

Overwegende dat de huidige oorspronkelijke vordering strekt tot herziening van dit vonnis ;

Overwegende dat partijen het niet eens zijn over de begindatum van de termijn van drie jaar binnen dewelke de eis tot herziening, voorgeschreven bij artikel 72 van de Arbeidsongevallenwet, ingesteld dient te worden ;

Overwegende dat artikel 72 bepaalt dat de eis tot herziening van de vergoedingen, gegrond op een wijziging van het verlies van de arbeidsgeschiktheid van de getroffene of op zijn overlijden aan de gevolgen van het ongeval, ingesteld kan worden binnen drie jaar die volgen op de datum van de homologatie van de overeenkomst tussen de partijen van de in artikel 24 bedoelde beslissing ;

Overwegende dat klaarblijkelijk bij de opname in het Staatsblad van deze tekst het woordje «of» werd vergeten en de laatste zinsnede had moeten luiden : «... binnen drie jaar die volgen op de datum van de homologatie van de overeenkomst tussen de partijen of van de in artikel 24 bedoelde beslissing» ; dat dit duidelijk blijkt uit de vergelijking met de Franse tekst («...dans les trois ans qui suivent la date de l'homologation de l'accord entre les parties ou de la décision visée à l'article 24») ;

Overwegende dat artikel 24 spreekt van een in kracht van gewijsde gegane beslissing ;

Overwegende dat het, zoals reeds aangestipt, ter zake niet gaat om een homologatie van een akkoord maar wel om een vonnis ;

Overwegende dat de tekst van artikel 72 duidelijk is ; dat de eis ingesteld moet worden binnen drie jaar die volgen op de datum van de in artikel 24 bedoelde beslissing ;

Overwegende dat ter zake deze beslissing werd genomen op 29 juni 1972 ; dat anderzijds deze beslissing kracht van gewijsde heeft, aangezien ze werd betekend op 8 augustus 1972 en er geen hoger beroep tegen deze beslissing werd ingesteld ;

Overwegende dat derhalve de oorspronkelijke eis tot herziening ingesteld door geïntimeerde buiten de termijn van drie jaar, bepaald bij artikel 72, valt daar hij werd ingeleid bij dagvaarding van 5 september 1975 ;

Overwegende dat bij de bespreking van het ontwerp van de arbeidsongevallenwet in de Senaat toelichtingen werden gegeven betreffende het beginpunt van de herzieningstermijn (Senaat — zitting 1970 — 1971, blz. 96 en 181) ; dat hierbij werd vooropgesteld dat de herzieningstermijn begint te lopen vanaf de datum waarop de beslissing in kracht van gewijsde gaat ;

Overwegende dat het Hof van mening is dat de teksten van de artikelen 24 en 72 van de Arbeidsongevallenwet duidelijk toelaten te bepalen dat het beginpunt van de termijn van drie jaar, binnen welke de eis tot herziening ingesteld moet worden, de datum is van het vonnis en niet de datum waarop de beslissing in kracht van gewijsde gaat ; dat gezien de duidelijkheid van de wetteksten ter zake deze duidelijkheid niet in het gedrang gebracht kan worden door meningen die werden vooropgesteld tijdens de voorbereidende werkzaamheden ;

Overwegende dat geïntimeerde nog laat gelden dat appellante in haar brief van 26 augustus 1975 zelf erkent dat de herzieningstermijn nog niet verstreken is ; dat dit eveneens inhoudt dat de verzekeraar aan de «verjaring» verzaakte ; dat tenslotte partijen altijd vrijwillig kunnen overeenkomen de termijn van herziening te verlengen ;

Overwegende dat hierop dient te worden geantwoord dat de driejarige termijn van herziening een vervaltermijn is die de openbare orde raakt en die niet kan verlengd worden, noch door een erkenning vanwege een der partijen, noch door een verzaking, noch door een akkoord tussen partijen.

NOOT—Zie ook Arbh. Gent, 2 december 1976, R. W., 1977-78, 475.

ARBEIDSHOF TE BRUSSEL

7e KAMER — 4 AUGUSTUS 1977

Voorzitter : de h. Geysen

Raadsheren in sociale zaken : de hh. Huysegoms en Van Stichel

Substituut-generaal : de h. Keereman

Advocaten : mrs. Claeys en Bergmans

Werkloosheid—Recht op uitkeringen—Voorbereiding van een licentiaatsverhandeling—Cursus volgen—Begrip.

De student die, om zijn einddiploma te verwerven, nog werkt aan zijn licentiaatsverhandeling, moet beschouwd worden als hebbende zijn studie nog niet beëindigd zolang het einddiploma niet behaald werd, ongeacht het feit dat hij geen colleges, practica en seminaria meer dient te volgen en dat hij reeds vroeger met vrucht de bij de wet bepaalde eindexamens heeft afgelegd.

In art. 124 K.B. 20 december 1963 betekenen de termen «cursus volgen» niet per se de aanwezigheid in een collegezaal van hoger onderwijs ; zij beduiden ook de mogelijkheid tot het verwerven van wetenschappelijke kennis in rechtstreeks contact met de professor.

R.V.A. t/ O.

Gezien het bestreden verstekvonnis van 5 januari 1977 van de Arbeidsrechtbank te Leuven ;

Het hoger beroep strekt tot hervorming van het bestreden vonnis waarbij de administratieve beslissing van 16 januari 1976 van de directeur van het Gewestelijk Bureau van appellant te Leuven werd vernietigd, en tot bekrachtiging van deze directoriale beslissing, ingevolge welke geïntimeerde vanaf 14 oktober 1975 tot en met onbepaald werd uitgesloten van de werkloosheidsuitkeringen en de sedert die datum genoten uitkeringen terugbetaalbaar werden gesteld omdat hij bedoelde uitkeringen op grond van een onjuist schoolbevijs had aangevraagd en gekregen, aangezien naderhand bleek dat hij deze studies nog niet had beëindigd daar hij, zoals aangegeven bij zijn schrijven van 21 december 1975, zijn licentiaatsverhandeling nog diende af te werken en klaar te maken voor verdediging ten einde het licentiaatsdiploma in de psychologie te verwerven.

Bij het bestreden vonnis werd de directoriale beslissing vernietigd omdat betrokkene, die bij het beëindigen van het academiejaar 1974/1975 van de Katholieke Universiteit te Leuven op 18 juli 1975 slaagde in het eerste deel van de eindproef, nog alleen binnen de gestelde termijn een licentiaatsverhandeling moest indienen voor het verkrijgen van het einddiploma van licentiaat in de psychologie en hiertoe niet meer gehouden was tot het volgen van colleges, practica en seminaria, zodat hij voor het maken van deze eindverhandeling niet kon worden beschouwd als hebbende studies met volledig leerplan te hebben hervat in de zin van artikel 124, laatste lid, van het koninklijk besluit van 20 december 1963 betreffende de arbeidsvoorziening en werkloosheid.

Zoals reeds in verschillende arresten van dit hof werd beslist (cfr. : Arbh. Brussel, 26 juni 1975 — A.R. 5311 — inzake R.V.A. t/ Robben, onuitgegeven ; idem, 4 augustus 1977 — A.R. 7195 — inzake R.V.A. t/ Vanhee Mia) is de student die ten einde zijn einddiploma te verwerven nog dient te werken aan het klaarmaken van zijn licentiaatsverhandeling, te beschouwen als hebbende de aangevatte studies nog niet beëindigd zolang dit einddiploma niet werd verkregen, ongeacht het feit dat hij hiertoe geen colleges, practica en seminaria meer dient te volgen, zelfs dat hij reeds vroeger met vrucht de wettelijke bepaalde indexamens heeft afgelegd, aangezien het slagen in de verdediging van de eindverhandeling een inherent vereiste is voor het verwerven van dit einddiploma, en derhalve de werkzaamheden verbonden aan het opstellen van deze thesis een integrerend bestanddeel vormen van de aangevatte studies.

Inderdaad vereist de term «cursus volgen» of «studies hervatten» zoals gebruikt in artikel 124 niet noodzakelijk de aanwezigheid van de student in het lokaal waar de colleges van hoger onderwijs worden gegeven, doch beduidt hij de mogelijkheid van het verwerven van wetenschappelijke kennis in rechtstreeks contact met de collegegever, waarbij deze zijn wetenschappelijke kennis overdraagt op zijn studenten ; deze wetenschappelijke samenwerking heeft een ruimere inhoud dan het louter lesgeven en vindt aldus niet alleen plaats tijdens het collegegeven, doch ook daarbuiten zolang die student ingeschreven is, zo o.m. bij de voorbereidende werkzaamheden tot het voltooien van de eindverhandeling, en kan zelfs, naar gelang van de omstandigheden, zich uitstrekken over de tijdspanne van het maken der eindverhandeling.

De ratio legis van artikel 124 had immers tot voorwerp ook die jonge werknemers te beschermen die omwille van hun intellectuele vorming, studies van een hogere cyclus hebben aangevat in een onderwijsinstelling die door de staat is opgericht, erkend of gesubsidieerd, en die pas bij het beëindigen van deze studies opnieuw beschikbaar worden voor de arbeidsmarkt, d.i. in principe bij het verwerven van het einddiploma (cf. het antwoord op de parlementaire vraag nr. 142 van Kuypers, *Vr. en Antw., Kamer*, nr. 41 van 17 augustus 1976, p. 2822).

Ten onrechte meent geïntimeerde nog dat met het oog op de toepasselijkheid van artikel 124 de werkzaamheden aan het maken van een eindverhandeling tot het verkrijgen van een licentiaatsdiploma van dezelfde aard en structuur zijn als die met betrekking tot het maken van een doctoraatsthesis ; inderdaad, terwijl een licentiaatsverhandeling een essentieel element is tot het verwerven van een einddiploma en aldus een inherent deel uitmaakt van de aangevatte hogere studies is zulks geenszins het geval met de doctoraatsthesis, die, zo zij wel werkzaamheden inhoudt die leiden kunnen tot een

academische graad, nochtans geen studie is met volledig leerplan in de zin van artikel 124 en anderzijds, gelet op het feit dat zij niet binnen een wettelijk bepaalde termijn dient te worden voorgebracht, de mogelijkheid van een beschikbaar zijn voor de algemene arbeidsmarkt kan inhouden.

De aangevochten directoriale beslissing werd derhalve getroffen in overeenstemming met de wet.

(...)

NOOT—*Kan iemand die een eindverhandeling hoger onderwijs voorbereidt gerechtigd zijn op werkloosheidsuitkeringen ?*

1. Het is zinvol om n.a.v. bovenstaand arrest even dieper in te gaan op de discussies die hierbij zijn ontstaan. Deze discussies zijn mogelijk omdat het begrip «student» in de werkloosheidsreglementering onvoldoende duidelijk is omschreven, en in andere sociale wetten telkens anders wordt gedefinieerd. Harmonisering van teksten en rechtsverfijning is in deze materie dan ook wenselijk.

Feitelijk bekeken zijn er immers studenten van verschillende pluimage : zij die effectief dagcursussen volgen, zij die «bissen zonder les te volgen», zij die aan hun licentiaats- of doctoraatsverhandeling werken, zij die een aggregaat HSO willen behalen, zij die nog een volwaardig maar tweede universitair diploma willen behalen, zij die slechts enkele specialisatiecursussen volgen...

2. Herinneren we voor een goed begrip even aan de voorwaarden van het druk gecommuniceerde art. 124 K.B. 20 december 1963 (zie G. SPITAEELS, *L'année sociale* 1968, Brussel, 1969, blz. 56 e.v. ; D. SIMOENS, «De toepassingsvoorwaarden van de bijzondere regeling van werkloosheidsuitkeringen voor jonge afgestudeerden», *T.S.R.*, 1976, 127 e.v. ; D. DOCQUIR, «L'admission des anciens étudiants au bénéfice des allocations de chômage», *J.T.T.*, 1976, 213 e.v.).

1) De jongere mag geen 25 jaar zijn op het ogenblik van de aanvraag om uitkering.

2) Tussen het beëindigen van de studie en de aanvraag om uitkeringen mag niet meer dan één jaar verlopen zijn. De studie waarvan sprake is onderwijs van de hogere secundaire cyclus of van de lagere secundaire cyclus met technische of beroepsvorming, voor zover erkend als voorbereidend tot de uitoefening van een beroep in loondienst ; bedoelde periode van een jaar wordt verlengd met de duur tijdens welke belanghebbende *onderwijs heeft gevolgd* van een hogere cyclus, «zelfs indien hij voorafgaand deze studies heeft stopgezet.»

Terwille van de duidelijkheid moeten we de nadruk leggen op het onderscheid tussen onderwijs dat het recht op werkloosheidsuitkeringen openstelt (hogere secundaire of gelijkgestelde cyclus) en de studie die enkel de termijn van een jaar schorst (studie van een hogere cyclus). (Zie J. VAN LANGENDONCK en D. SIMOENS, «De rechtspraak van de arbeidsgerechten over sociale zekerheid», *B.T.S.Z.*, 1975, 104 ; D. SIMOENS, o.c., 129 ; A. SCHOofs, «De arbeidsvoorziening en de werkloosheidsuitkeringen», in *De ontwikkeling van de Belgische wetgeving van sociale zekerheid 1970-1976*, Brussel, 1977, blz. 150.)

3) Voor de aanvraag om uitkering moet de betrokkene 75 dagen arbeid verricht hebben in loondienst of als werkzoekende zijn ingeschreven.

4) Het als enigmatisch beschreven laatste lid (D. SIMOENS, o.c., blz. 142) luidt dan : «De toepassing van dit artikel wordt geschorst voor elke periode tijdens welke de gerechtigde op het voordeel van deze bepalingen studies met volledig leerplan heeft hervat.» Dit lid wil m.i. enkel aanduiden dat wanneer het artikel een begin van uitvoering heeft gekregen — er was reeds een gedeelte van de wachttijd vervuld of er werden reeds uitkeringen genoten — de hervatte studie enkel schorsend optreedt : na het beëindigen of stopzetten ervan moet men dan geen (volledig) nieuwe wachttijd doorlopen (voor zover men nog geen 25 jaar is) of kan men onmiddellijk weer uitkeringen krijgen (zelfs al is men reeds 25 jaar), dit al naar gelang van het geval (Vgl. D. DOCQUIR, o.c., blz. 217). Dat het om een hervatten van de studie moet gaan impliceert dat ze werkelijk werd onderbroken ; ze mag m.a.w. niet onmiddellijk aansluiten bij een vorig studiejaar.

Stippen we nog aan dat de jongere die het voordeel van art. 124 inroept de verbintenis aangaat tijdens de werkloosheid geen studie met volledig leerplan te volgen. Studeert hij ondertussen toch — behoudens het bij toepassing van art. 76 M.B. 4 juni 1964 toegestane onderwijs — dan kan hij worden geschorst en uitgesloten. Beslist hij

op een bepaald moment zijn studie te hervatten in de hierboven aangegeven zin, dan dient hij de directeur van het gewestelijk bureau hiervan te verwittigen en vindt het laatste lid van art. 124 toepassing.

3. Bij deze problematiek moeten duidelijk twee elementen onderscheiden worden, die echter nauw met elkaar verband houden, nl. enerzijds het verwerven van de hoedanigheid van gerechtigde, anderzijds het bewijs van beschikbaarheid voor de algemene arbeidsmarkt welke een van de voorwaarden van toekenning van de uitkeringen is. Uit art. 124 blijkt dat zij die studeren geen gerechtigde kunnen zijn, en zij die hun studie met volledig leerplan hervatten gedurende die tijd voorlopig geen gerechtigden meer kunnen zijn: hun gerechtigd zijn is immers geschorst. Deze personen worden dan ook vermoed onbeschikbaar te zijn voor de arbeidsmarkt.

4. Maar wat verstaat men onder «studies volgen»? Men zou kunnen stellen dat een inschrijving aan de universiteit het criterium is om uit te maken of iemand al dan niet nog studeert. Deze stelling kan niet bijgevalen worden. Een loutere inschrijving op de rol is vereist om op een geldige wijze deel te kunnen nemen aan welk examen ook. Uit de inschrijving op zichzelf blijkt echter niet dat men «studies volgt».

5. Bekijken we even de voornaamste categorieën van naderbij. Bij *bissers zonder les volgen* gaat het om personen die gedurende een bepaald academiejaar lessen hebben gevolgd en om de een of andere reden gedurende dat zelfde academiejaar hierover geen examens hebben afgelegd. Voor hen is het mogelijk om die examens — los van het feit of de cursussen anders worden gedoceerd — het volgende jaar af te leggen zonder opnieuw op de schoolbanken te moeten. Recente rechtspraak (o.a. Arbh. Gent, 6e kamer, 17 oktober 1977, AR 210/77; Arbh. Brussel, 7e kamer, 1 december 1977, AR 7568; Arbh. Brussel, 7e kamer, 22 december 1977, AR 7729) houdt met die bijzondere modaliteiten geen rekening. De studie is immers niet stopgezet. Het feit dat de vrijgekomen tijd opgevuld kan worden met het verrichten van arbeid — zij het beperkt in de tijd — is niet relevant, aangezien men niet eens de hoedanigheid van gerechtigde bezit. Het begrip «studies volgen» mag, nog steeds volgens deze rechtspraak niet louter taalkundig worden uitgelegd, het duidt op het verwerven van wetenschappelijke kennis in een vrij gekozen studierichting. Bissers zonder les volgen «volgen» wel degelijk «studies» (zij het waarschijnlijk op afstand). Een dergelijke argumentatie kan ons moeilijk bekoren. Bissers zonder les volgen krijgen geen studiebeurs meer. De vrijstelling van lesvolgen moet het hun mogelijk maken te gaan werken om — indien nodig — in hun onderhoud te voorzien. Dergelijke studenten kunnen wel degelijk als gerechtigde worden beschouwd, hun beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt echter zal echter telkens *in concreto* beoordeeld moeten worden.

6. Dat *personen die enkel een eindverhandeling voorbereiden* nog «studies volgen» lijkt mij een levensvreemde bewering, die de tekst van het besluit miskent. Zij hebben immers alle examens afgelegd welke tot de studierichting behoren. Zij zijn m.i. afgestudeerd, zij maken enkel een «studie», welke een verdere en persoonlijke reflectie is bij (een van) de gedoeerde vakken.

Laten we even de motivering van het arrest ontleed (zie ook Arbh. Brussel, 7e kamer, 4 augustus 1977, AR 7195. Vgl. Arbeidshof Antwerpen, 11 juni 1976, AR 18/76; Vr. Antw., Kamer, 1975-76, 2822).

Zolang men geen einddiploma heeft van de hogere (schorsende) cyclus «volgt» men volgens deze rechtspraak nog steeds «studies» (tenzij men niet meer ingeschreven zou zijn). Hoewel art. 124 voor deze «studies» nergens het vereiste van een diploma stelt wordt dit hier toch als bepalend beschouwd.

Daarbij komt nog een ander tekstargument. Enkel van de rechtgevendende studie wordt gevergd dat ze werd beëindigd (en dat er een diploma werd behaald) (Cf. Arbh. Luik, 6 januari 1975, T.S.R., 1975, 308; Arbrb. Luik, 6e kamer, 25 mei 1977, AR 53.099). Voor de hogere studies bestaat zo'n strak vereiste niet: ze mogen enkel niet meer woorden gevolgd. Tekstueel luidt het dat ze schorsend werken voor «een duur tijdens welke belanghebbende studies heeft gevolgd, zelfs indien hij voorafgaand deze studies heeft stopgezet.» De rechtspraak gaat hier m.i. het begrip «studies volgen» te ruim interpreteren, tegen een duidelijke (Franse) tekst in. Daar staat immers: «la période peut de même être prolongée d'une durée équivalente à celle pendant laquelle l'intéressé a suivi des cours, même s'il a prématurément mis fin à ces cours». «Suivre des cours» betekent nu college lopen, het veronderstelt effectief schoolbezoek. Dit blijkt ook uit andere wetteksten (zie verder). Zo bekeken, komt de periode na het eigenlijk bijwonen van de lessen dan niet meer in

aanmerking voor de schorsing van de termijn van één jaar.

De argumentatie lijkt mij ook in te druisen tegen de ratio van het artikel dat onder meer schijnt te willen verhinderen dat men reeds werkloosheidsuitkeringen zou genieten indien men nog niet beschikbaar is voor de arbeidsmarkt (cf. Vr. Antw., Senaat, 1975-76, 1810). De onbeschikbaarheid zal — zoals bij bissers zonder les volgen — telkens *in concreto* moeten worden nagegaan, en is zeker geen automatisch gevolg van de enkele inschrijving op de rol. Het werken aan een proefschrift kan inderdaad gecombineerd worden met het uitoefenen van een beroep in loondienst (zelfs op het niveau van de rechtgevendende studies). Dit blijkt vaak genoeg in de praktijk.

Eigenaardig is ook wel dat een opsteller van een doctoraatsverhandeling volgens het arrest kennelijk wel gerechtigde kan zijn. Hoewel het in zulke gevallen meestal ook manifest is dat men beschikbaar is voor de arbeidsmarkt (zie ook Arbrb. Leuven, 19 februari 1975, R.W., 1976-77, 1524; Arbh. Brussel, 7e kamer, 13 november 1975, AR 5331) zou men na strikte exegese kunnen beweren dat zulke persoon studies met volledig leerplan volgt. Het hoger onderwijs richt immers enkel onderwijs in met volledig leerplan en in bijkomende orde voor sociale promotie (Wet 7.7.1970, houdende algemene structuur van het hoger onderwijs, art. 1, § 2).

7. We menen voor bovenstaande opvatting ook steun te kunnen vinden in andere wetten en besluiten uit de wereld van de sociale zekerheid. Het gaat hier om een interpretatie per analogiam van het begrip «studies volgen» (Cf. D. DOQUIR, o.c., blz. 215). Telkens wordt dit in materiële zin opgevat.

a. Belangrijk is bijv. art. 62, §§ 4 en 5, van de gecoördineerde wetten i.v.m. *kinderbijslag* voor loonarbeiders. Deze teksten maken onderscheid tussen drie situaties:

— het kind dat onderwijs volgt (qui suit les cours) onder de voorwaarden bepaald door de Koning. Het uitvoeringsbesluit (K.B. 30.12.1975) bepaalt het minimaal aantal uren dat effectief dient gevolgd. De stages noodzakelijk voor het verwerven van een wettelijk gereguleerd diploma worden met lesuren gelijkgesteld;

— Het kind dat stage volgt om in een openbaar ambt te kunnen worden benoemd. Hier is het K.B. 19 augustus 1969 van toepassing;

— de derde situatie is die van de «thesis» die geen verplichte cursussen meer volgt («qui ne suit plus des cours obligatoires»). Deze persoon kan kinderbijslag genieten gedurende de periode van een jaar dat hij een verhandeling bij het einde van hogere studien voorbereidt (K.B. 16 februari 1968). Stelt men zich in deze tijdspanne beschikbaar voor de arbeidsmarkt als loontrekkende of werkzoekende, dan verbeurt men zijn recht op kinderbijslag (K.C. 132/6644, Not. 22 oktober 1974). O.i. niet omgekeerd: het is niet omdat men kinderbijslag geniet voor zichzelf dat men geen werkloosheidsuitkeringen mag genieten. De ten onrechte uitbetaalde prestatie is dan de kinderbijslag, niet de werkloosheidsuitkering.

In het stelsel van de zelfstandigen worden aggregaatsproefschriften en doctoraatsproefschriften gelijkgesteld met de verhandeling bij het einde van hogere studien (art. 5, K.B. 27 februari 1976).

b. Ook de wetgeving op de *jaarlijkse vakantie* is van belang. Indien men binnen de vier maanden na het einde van de studies, voor de eerste maal werkzaam is in dienst van een werkgever, heeft men — onder bepaalde voorwaarden — recht op aanvullende vakantie (art. 5, wetten betreffende de jaarlijkse vakantie van de werknemers gecoördineerd op 28 juni 1971). Het uitvoeringsbesluit van 30 maart 1967 bepaalt in art. 25 dat de vertrekdatum die is waarop men de instelling heeft verlaten waar men zijn studies heeft gedaan, en dit overeenkomstig art. 62 S.W.K.L. Gaat het hier over art. 62, § 4, of over § 5? Op een parlementaire vraag hierover kwam als antwoord dat het voordragen van een thesis die slechts geruime tijd na het werkelijk einde van de cursussen kan plaatshebben, niet bepalend is voor het vertrekpunt van de termijn van vier maanden. Voor het hoger onderwijs wordt het einde van de studie in de regel vastgesteld op de laatste dag van de bekendmaking der uitslagen van de eerste of de tweede examenzeitijd, naar gelang de betrokkene deel heeft genomen aan alle examens of aan een gedeelte ervan tijdens de eerste, resp. tweede zittijd (Vr. Antw., Kamer, 1970-71, 1126).

c. Ook de *pensioenwetgeving* kent het begrip «studien» (des études). Onder bepaalde voorwaarden kunnen studieperiodes geregulariseerd worden en in de beroepsloopbaan worden opgenomen. Art. 7 van het K.B. 21 december 1967 (stelsel van de werknemers) verstaat onder studien: de jaren tijdens welke daglessen zijn gevolgd welke een volledige dagcyclus omvatten; de periode van maximum twee jaar tijdens welke een doctoraat wordt voorbereid (hier dus ook terecht weerom niet opgevat als studie volgen), alsook de periodes van de beroepsstages.

In het stelsel van de zelfstandigen komen voor gelijkstelling in aanmerking de studieperiodes (dagcursus met volledige lesrooster), gelegen na 31 december van het jaar dat aan dat van de 20e verjaardag voorafgaat (art. 33, K.B. 22 december 1967).

d. Het begrip studie duikt ook op in de wetgeving betreffende de *ziekte- en invaliditeitsverzekering*. Art. 165 van het K.B. 4.11.1963 bepaalt dat een kind o.a. als persoon ten laste wordt beschouwd indien het recht geeft op kinderbijslag of indien aan deze voorwaarde niet is voldaan, als het regelmatig leergangen van het middelbaar, hoger, vak- of technisch onderwijs volgt. Stippen we aan dat in de Franse tekst weer de woorden «suivre les cours» staan.

Een ander K.B., nl. het K.B. 28 juni 1969 houdende de verruiming van de werkingssfeer van de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging tot de studenten van het hoger onderwijs, bepaalt in de artt. 1 en 3 dat de studenten die onderwijs van het derde niveau volgen bij een instelling voor dagonderwijs («qui fréquentent l'enseignement du troisième niveau») hun hoedanigheid moeten bewijzen door een getuigschrift dat hun door de onderwijsinstelling waar zij lessen volgen («où ils suivent les cours») wordt verstrekt.

Terloops moge hier worden opgemerkt dat een «thesis» in onze optiek geen persoon ten laste is (tenzij hij zich niet ter beschikking van de arbeidsmarkt wil stellen, in welke situatie hij dan nog gedurende max. één jaar ten laste kan blijven omdat hij kinderbijslag geniet). Zolang hij geen werknemer is of zich niet in staat van gecontroleerde werkloosheid bevindt kan hij ook geen gerechtigde zijn (W. 9 augustus 1963, art. 21; vgl. : K.B. 4 november 1963, art. 214, S1, 3°, a). Deze personen zullen dus een verzekering voor niet beschermde personen moeten afsluiten.

8. Enkele andere wetteksten leren weerom hetzelfde. Art. 10, § 2, van de gecoördineerde militiewetten bepaalt dat enkel uitstel kan worden verleend aan hen die regelmatig de volledige dagcursussen volgen. Ook de wet van 27 juli 1971 op de financiering van de universiteiten beschouwt hen niet meer als student (art. 27, § 1). Enkel zij die ingeschreven zijn met het oog op het werkelijk volgen van cursussen («en vue de suivre effectivement les cours») komen in aanmerking.

9. Quid met *aggregaatstudenten*? Gedurende de periode dat zij les volgen of horen te volgen, volgen zij studies. Zijn zij echter een volgend academiëjaar enkel ingeschreven voor de examens hierover, dan kunnen zij, niettegenstaande de daartoe vereiste inschrijving op de rol, toegelaten worden tot de werkloosheidsuitkeringen. De beschikbaarheid mag echter niet in het gedrang komen. (Cf. *Vr. Antw., Senaat*, 1975-76, 1251 : «De inschrijving aan de universiteit alleen met het oog op het behalen van een aggregaatsdiploma is dus op zichzelf niet voldoende om de toepassing van art. 124 op te schorten»).

10. Wat de *specialisatiecursussen* betreft kunnen wij de mening delen van D. SIMOENS, o.c., blz. 140-141. Wie specialisatiecursussen volgt kan eventueel bereid zijn deze stop te zetten zodra een redelijk werk aanbod wordt gedaan.

Vermelden we hierbij nog dat een inschrijving als *vrije leerling* niet beantwoordt aan het vereiste van het volgen van cursussen van een hogere cyclus, en dus geen schorsing van de termijn van een jaar (tussen het beëindigen van de rechtgevendende studies en de aanvraag om uitkeringen) tot gevolg heeft (Cass., 10 maart 1976, R.W., 1976-77, 1511).

11. *Enkele slotbeschouwingen*. De onzekerheid die nu heerst is m.i. voor een deel te wijten aan het feit dat de rechtspraak eigenlijk een formeel en materieel criterium door mekaar haalt. Formeel is immers elke cyclus in het hoger onderwijs (kandidatuur, licentie, doctoraat, aggregaat) een studie (met volledig leerplan), materieel echter moet niet elke student lessen volgen (de Franse tekst van art. 124, tweede lid, is dus verduidelijkend en spreekt over «suivre des cours»). Voor een «thesis-licentiandus wordt aan diens formele inschrijving vastgeknoot dat hij nog college loopt en daardoor geen gerechtigde is (*a fortiori* is hij dus onbeschikbaar voor de arbeidsmarkt; voor een doctorandus aan de inschrijving zulk gevolg niet vastgeknoot, en terecht overigens. Welnu, een «thesis» — of hij nu licentiandus of doctorandus is — moet enkel een persoonlijke verhandeling maken, die misschien wel studie vereist, maar niet het volgen van colleges (voor een definitie van eindverhandeling zie art. 16, § 1, laatste lid, van de wetten op het toekennen van academische graden en het programma van de universitaire examens, gecoördineerd bij het besluit van de regent van 31 december 1949). De (analogische) tekstargumenten staven dat.

Nog een tweede bemerking — ditmaal bij de toekenningsvoorwaarde — dringt zich op. Er zou een vermoeden moeten zijn ten voordele van de jonge afgestudeerde in die zin dat iemand die een aanvraag om uitkeringen doet vermoed wordt zich beschikbaar te stellen en te houden voor de arbeidsmarkt. Aan de RVA om het tegendeel te bewijzen (niet te vermoeden) en aan te tonen in *concreto* dat de inschrijving als werkzoekende in feite fictief is.

Johan De Cock
Assistent K.U. Leuven
Medewerker Instituut Sociaal Recht

CORRECTIONELE RECHTBANK TE OUDENAARDE

7 MEI 1976

Voorzitter : de h. Langerock

Rechters : de hh. De Wynter en Pilate

Openbaar ministerie : de h. Sebrechts

Advocaat : mr. Limpens

Verlating van familie—Alimentatie voor kinderen na echtscheiding.

De regel dat een beschikking in kort geding, gegeven overeenkomstig art. 268 B.W., verdere uitwerking behoudt na de echtscheiding lijdt uiteraard uitzondering wanneer die uitwerking uitdrukkelijk beperkt wordt voor de duur van het tussen partijen hangend geding in echtscheiding.

D. t/ B.

Het vonnis van echtscheiding tussen partijen werd overgeschreven in de registers van de burgerlijke stand op 17 december 1974 terwijl de periode van niet-betaling volgens de dagvaarding ligt tussen 18 mei 1975 tot einde november 1975.

De regel dat een bevelschrift in kort geding, getroffen overeenkomstig art. 268 B.W. verdere uitwerking behoudt na de echtscheiding lijdt uiteraard uitzondering wanneer, zoals ter zake, die uitwerking uitdrukkelijk beperkt wordt «voor de duur van de tussen partijen hangend geding in echtscheiding» (Hof Gent, 7 april 1976 in zake Van der Heyden t/Coppens Emiel, 8e Kamer, onuitgegeven)

De tenlastelegging in hoofde van beklaagde is derhalve niet ten genoegen van recht bewezen.

NOOT—Zie elders in dit nummer Hof Gent, 11 februari 1977, waardoor bovenstaand vonnis vernietigd wordt.

CORRECTIONELE RECHTBANK TE BRUSSEL

24e KAMER — 18 JANUARI 1978

Voorzitter : de h. Durant

Openbaar ministerie : de h. Orbie

Wapens—Verboden wapens—Vouwgeweër kaliber 32.

De wetgever van 1933 heeft vouwgeweren met een kaliber nummer groter dan 20 als verboden wapens omschreven omdat deze geweren toch nog over voldoende kracht beschikken om eventueel als jachtwapen te worden aangewend en overigens door stropers gemakkelijk kunnen worden verborgen.

R.

Overwegende dat de tenlasteleggingen A,B,C bewezen zijn zoals zij in de oorspronkelijke dagvaarding werden omschreven ;

Dat in de eerste plaats moet worden opgemerkt dat er geen redenen zijn om te twijfelen aan het relaas van de feiten zoals jachtwachter Lambert dit gaf in het oorspronkelijk proces-verbaal ; dat hieromtrent zelfs niet de minste twijfel kan bestaan ;

Dat beklagde verder ten onrechte de tenlastelegging A betwist en stelt dat de karabijn, ter griffie neergelegd onder nummer 10.696/77, geen verboden maar wel een sport- of jachtwapen zou zijn ;

Dat het kwestieuze wapen plooibaar is en een «kaliber 32» heeft ;

Dat artikel 3 van de wet van 3 januari 1933 als verboden wapen omschrijft «vouwgeweren van een kaliber groter dan 20» ;

Dat voormeld wapen onder deze bepaling valt ;

Dat vouwgeweren met een kalibernummer groter dan 20 (meer bepaald, zoals in casu, vouwgeweren van kaliber 32) zeker een kleinere binnendoorsnede van de loop hebben dan de geweren met kalibernummer 20 ;

Dat de wetgever van 1933 juist deze geweren als verboden wapens wou omschrijven omdat deze zogenaamde «kindergeweren» (cf. verklaring van Senator d'Ursel, *Parl. Hand.*, 1930-31, *Senaat*, 9-12-30, p.81 ; zie A.P.R.v° Wapens, pag. 61, nr. 127) toch nog over voldoende kracht beschikken om eventueel als jachtwapen te worden aangewend en overigens zeer gemakkelijk door stropers kunnen worden verborgen, gelet op de plooibaarheid van het geheel ;

Overwegende dat de sub A, B en C bedoelde inbreuken een collectief misdrijf uitmaken bij eenheid van opzet ; dat slechts één straf dient te worden uitgesproken ;
(...)

NOOT—Over vouwgeweren

1. Vouwgeweren hebben een centraal gelegen scharnierpunt waardoor de loop en de kolf naast elkaar kunnen worden gevouwen. Het zijn meestal lichte buksen die slechts in aanmerking komen als sportwapens, maar wanneer ze van zwaarder kaliber zijn, blijken ze uiterst handzaam voor wildstropers (D. DE BUCK, *Wapens*, p. 62, nr. 128; A.P.R.).

Vouwgeweren boven kaliber 20 worden ingedeeld bij de verboden wapens, niet omdat ze gevaarlijk zijn, maar omdat ze behoren tot de verdoken of geheime aanvalswapens die uitsluitend door wilddieven worden gebruikt (cf. de interventies van de hertog van Ursel en de minister van Justitie tijdens de besprekingen in de Senaat, *Parl. hand.*, *Senaat*, 1930-31, zitting van 9 december 1930, pp. 81-82 ; Verslag van A.E. De Schrijver namens de commissie voor de Justitie, *Parl. besch.*, *Kamer*, 1931-32, nr. 96).

2. Eertijds werd de zwaarte van vuurwapens aangegeven door het gewicht van de ermee geschoten kogels. Later werd het «nominale kaliber» van geweren met gladde loop bepaald door het aantal loden kogels van dezelfde middellijn als de ziel van het vuurwapen dat nodig was om één pond in gewicht te krijgen.

Ondanks het edict van Karel de Grote tot invoering van een eenheidsgewicht — bekend als «poids de marc» — varieerde het gewicht van het pond in Frankrijk naar gelang van de landstreek van 380 gr. tot 489,5 gr. In Engeland bedroeg het 453,6 gr, in Rusland 409,5 gr, in Zweden 425 gr (Skalpund), in Denemarken 469 gr, in Spanje 460 gr, in de Verenigde Staten 453,5 gr... Ook in onze gewesten bestond er geen standaardgewicht en alle grote steden hadden hun eigen maten en gewichten. Zo woog het Amsterdamse pond 494,09 gr, het Haagse pond 469,73 gr, het Nijmeegse 476,56 gr, het Keulse 467,7 gr. Men was bijgevolg nooit zeker of men wel het volle pond kreeg en het was dan ook onbegonnen werk het kaliber van geweren en karabijnen in vergelijkbare maten uit te drukken.

3. Om wat orde te scheppen in deze fantasierijke bewapening en een eenheidsstandaard voor het kalibreren van jachtwapens met gladde loop te bepalen, kwam een internationale commissie in 1910 te Brussel en in 1911 te Luik bijeen. De volgende internationale maten werden aanvaard voor het omrekenen van het nominaal kaliber in het metrisch kaliber overeenstemmend met de middellijn van de ziel van het wapen in mm uitgedrukt :

Nominaal kaliber	Metrisch kaliber in mm
4	23,75
10	19,7
12	18,5
14	17,6
16	16,8
20	15,6
24	14,7
28	14
32	12,75

4. Vouwgeweren van kaliber 12 of 14 zijn groter dan een jachtwapen van kaliber 20 en een buks van nominaal kaliber 24 is kleiner dan een karabijn van kaliber 16 (J. CONSTANT, «Le régime des armes et des munitions», *R.D.P.*, 1936, 383, nr. 21 ; D. DE BUCK, o.c., p. 62, nr. 128 ; A. LADRIÈRE, «Calibres des armes à feu», *Rec.jur.Nivelles*, 1960, 1).

Wanneer het vouwgeweer een groter kaliber heeft dan 20, m.a.w. wanneer de ziel van de loop groter is dan 15,6 mm, is het een verboden wapen. Vouwgeweren van kaliber 24 of 28 zijn daarentegen sportwapens, maar geen verboden wapens (Corr. Brussel, 12 september 1935, *R.D.P.*, 1936, 442 ; Hof Brussel, 13 juli 1936, *R.D.P.*, 1937, 361 ; Hof Luik, 10 juni 1936, *R.D.P.*, 1936, 857 ; Hof Luik, 18 maart 1939, *R.W.*, 1938-39, 1225).

Om de middellijn van de ziel van een vuurwapen — en meteen ook het kaliber — te bepalen, meten we de loop op zijn smalst van wand tot wand. Bij getrokken wapenen wordt er over de velden gemeten, d.i. zonder rekening te houden met de groeven.

5. In de tenlastelegging wordt het betrokken vouwgeweer beschreven als een karabijn nr. 242-32/14 mm. Het is een buks van nominaal kaliber 32 en de middellijn van de ziel van de loop is bijgevolg 12,75 mm. De kardoes die voor zulk wapen wordt gebruikt meet 14 mm, hetgeen betekent dat de middellijn van de kardoeshuls 14 mm bedraagt.

In Frankrijk vermeldt men meestal bij dergelijke jachtwapens alleen «kaliber 14 mm/kardoes». De strafrechter die niet goed vertrouwd is met deze vakterminologie en die hieruit afleidt dat het een kaliber 14 betreft, zou zich aldus ernstig kunnen vergissen.

6. Ten deze wist de strafrechter zeer goed dat het vouwgeweer van kaliber 32 kleiner was dan een karabijn van kaliber 20, maar hij beschouwde het niettemin als een verboden wapen omdat het enerzijds voldoende kracht bezit om als jachtwapen dienstig te zijn en het overigens zeer geschikt is voor stropers.

Het door de rechter ingeroepen criterium lijkt me irrelevant. Lang niet alle wapens die geschikt zijn voor het stropen zijn verboden wapens. 's Rechters opvatting strookt niet met de tekst van de wapenwet en is strijdig met de gevestigde rechtspraak en doctrine.

Komt daarbij nog dat een wapen van kaliber 20 of kleiner, bezwaarlijk kan worden beschouwd als een jachtwapen. Een buks van kaliber 32 is wellicht nog geschikt om de spreuwen uit een kersboom te verdrijven of om een kat van een zinken dak te verjagen, maar er is geen stropers die het in zijn hoofd zal krijgen met zulk speelgoedwapen een jachtrevier af te brakken.

A. Vandeplas.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 7 oktober 1977

Betekening en kennisgeving—Betekening aan woonplaats of verblijfplaats in de Bondsrepubliek Duitsland—Overeenkomst van 25 april 1959 tussen de Belgische regering en de regering van de Bondsrepubliek Duitsland.

Het openbaar ministerie werpt ambtshalve een grond van niet-ontvankelijkheid op, op grond dat uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, niet blijkt dat de voorziening, ter voldoening van art. 1079, lid 1, Ger. W., betekend werd aan verweerster tegen wie zij gericht is. Luidens de vermeldingen van het gerechtshoofdwaaardersexploot dat ter griffie van het Hof werd neergelegd, werd de voorziening betekend, daar verweerster als rechtspersoon haar zetel had in de Bondsrepubliek Duitsland, enerzijds, door overhandiging op 24 september 1976 van twee afschriften van het verzoekschrift tot cassatie, met inventaris van de eraan gehechte stukken, en van het exploot, aan de procureur des Konings bij de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel die, met inachtneming van de tussen de Belgische regering en de regering van de Bondsrepubliek Duitsland op 25 april 1959 gesloten overeenkomst de stukken rechtstreeks diende te sturen aan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg (Landgericht of Amtsgericht) in het rechtsgebied waarvan verweerster haar zetel had, en, anderzijds, ten overvloede, op dezelfde datum, bij ter post aangetekende brief.

Na verwijzing naar art. 40, lid 1, Ger. W. en art. 6 van het Internationaal verdrag betreffende de burgerlijke rechtsvordering, gesloten op 1 maart 1954 te 's-Gravenhage en goedgekeurd bij wet van 28 maart 1958 vervolgt het Hof:

«Overwegende dat tussen de Regering van de Bondsrepubliek Duitsland en de Belgische Regering op 25 april 1959 een overeenkomst werd ondertekend tot het vergemakkelijken van de rechtsbetrekkingen bij de toepassing van het Verdrag van 1 maart 1954; dat artikel 1 van evengenoemde overeenkomst bepaalt, onder 1, 1°, dat de in een van beide Staten in burgerlijke zaken en in handelszaken opgemaakte gerechtelijke of buitengerechtelijke stukken, wanneer zij bestemd zijn voor personen die op het grondgebied van de Bondsrepubliek Duitsland verblijven, door de procureurs-generaal of door de procureurs des Konings rechtstreeks worden gezonden aan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg (Landgericht of Amtsgericht) in het rechtsgebied waarvan degene, voor wie het stuk is bestemd, zich bevindt; dat onder meer uit artikel 14 van gezegde overeenkomst blijkt dat geen gebruik werd gemaakt van het bij artikel 6 van het Verdrag van 1 maart 1954 bedoelde voorbehoud, zodat de overeenkomst niet veroorlooft rechtstreeks stukken over de post toe te zenden;

«Overwegende dat, wanneer, zoals ten deze, een exploot moet worden betekend volgens de toezendingswijze die is voorgeschreven in de voormelde Overeenkomst van 25 april 1959 tussen de Belgische Regering en de Regering van de Bondsrepubliek Duitsland, dit wil zeggen door tussenkomst van de procureurs-generaal of van de procureurs des Konings, er slechts betekening is in de zin van art. 40, lid 1, Ger. W., zodra de voorzitter van het 'Landgericht' of 'Amtsgericht', in wiens ambtsgebied de geadresseerde zich bevindt, de aan deze af te geven stukken ontvangt;

«Overwegende dat uit de stukken die door de eiseressen ter griffie van het Hof werden neergelegd, niet blijkt dat de bevoegde magistraat van de Bondsrepubliek Duitsland de akte tot betekening van de voorziening zou hebben ontvangen; dat de eiseressen geen enkele omstandigheid van overmacht aanvoeren waardoor zij zouden zijn verhinderd het bewijs van een regelmatige betekening te leveren;

«Dat de voorziening derhalve niet ontvankelijk is».

(Voorzitter-rapporteur: de h. de Vreese—Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts—Advocaat: mr. De Baeck—In de zaak: N.H.F.I.C. en C° t/ W.)

NOOT—In dezelfde zin: Cass., 24 maart 1975, R.W., 1975-76, 347 met noot: «De betekening in het buitenland»; Cass., 30 oktober 1975, R.W., 1975-76, 2039, met noot, J.T., 1976, 24; zie tevens: Kh. Gent, 28 mei 1974, B.R.H., 1974, 397; Hof Brussel, 3 oktober 1974, J.T., 1975, 81, B.R.H., 1974, 642; Hof Brussel, 16 december 1974, J.T., 1975, 316, Pas., 1975, 11, 82; Hof Luik, 2 november 1976, J. Liège, 1976-77, 137; P. ROUARD, *Traité élémentaire de droit judiciaire privé*, II, p. 308, nr. 375).

J.L.

Hof van Cassatie (2e Kamer), 29 november 1977

Wetten en besluiten—Bekendmaking—Gemeentelijke bouwverordening waarvoor goeakeuring van de Koning vereist is—Niet verbindend als het goeakeuringsbesluit niet in het Staatsblad bekendgemaakt is.

Met overtreding van de gemeentelijke bouwverordening van 29 mei 1973 van de gemeente Aalter heeft eiser tot cassatie zonder vergunning hoogstammige bomen geveld. Het bestreden arrest (Hof Gent, 16 mei 1977) heeft hem daarvoor tot straffen zoals gesteld in art. 64 Stedebouwwet veroordeeld. Die verordening werd krachtens art. 60 van die wet uitgevaardigd en overeenkomstig art. 61 bij K.B. van 28 november 1973 goedgekeurd, maar werd niet in het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt. Eiser voert de schending aan van de artt. 9 en 129 van de Grondwet en van art. 56 van de gecoördineerde wetten op het gebruik der talen in bestuurszaken.

«Overwegende, enerzijds, dat de bekendmaking van een koninklijk besluit tot goedkeuring van een bouwverordening als vermeld in het middel, nu het een verordening verbindend maakt die een onbepaald aantal burgers aangaat, uit haar aard tot openbaar nut strekt en derhalve, ingevolge artikel 56 van de gecoördineerde wetten op het gebruik der talen in bestuurszaken en bij gebreke van andersluidende wettelijke bepaling, in het Belgisch Staatsblad moet worden bekendgemaakt, hetzij in zijn geheel, hetzij bij uittreksel of bij wijze van vermelding, volgens de criteria vermeld in het vierde lid van dat artikel voor tweetalige besluiten en in het vijfde lid voor eentalige besluiten in de gevallen waarin die kunnen worden genomen;

«Overwegende, anderzijds, dat krachtens artikel 129 van de Grondwet, geen besluit of verordening van algemeen, provinciaal of gemeentelijk bestuur verbindend is dan na te zijn bekendgemaakt in de vorm bij de wet bepaald; dat het koninklijk besluit van 28 november 1973 tot goedkeuring van de in het middel vermelde bouwverordening in het Belgisch Staatsblad niet is bekendgemaakt;

«Overwegende dat het arrest derhalve, door eiser te veroordelen wegens het overtreden van een bouwverordening die, bij gebreke van verbindende koninklijke goedkeuring, zelf niet verbindend kon zijn, de in het middel vermelde wetsbepalingen schendt;

«Dat het middel gegrond is.»

(Voorzitter: ridder de Schaetzen—Raadsheer-rapporteur: de h. Soetaert—Eerste advocaat-generaal: de h. Dumon—Advocaat: mr. Bossuyt—In de zaak: C.)

Hof Antwerpen (5e Kamer), 10 november 1977

Wisselbrief—1. Afwezigheid van vermelding van de te betalen som in letters—2. Vermelding van het fonds op de wisselbrief—3. Tussen onmiddellijk verbonden wisselpartijen—Alleen formele abstractie.

De gefailleerde R. had op 19 oktober 1973 een wisselbrief ten bedrage van 500.000 fr. getrokken op appellant, die door deze laatste werd geaccepteerd. De wisselbrief werd bij aanbidding geprotesteerd. Dienaangaande wierp appellant voor de eerste rechter (Kh. Tongeren, 17 maart 1975) op dat de wissel getrokken werd in vertegenwoordiging van een andere wissel met als trekker de heer F.S. en als betrokkene appellant zelf. Deze wissel was getrokken in betaling van de afstand door F.S. aan appellant van een gedeelte van zijn deelbewijzen in de P.V.B.A. E. Appellant voerde aan dat hij het bedrag van 500.000 fr. aan F.S. had betaald begin maart 1974, zodat geen onderliggende schuldverbintenis meer bestaat en de door de curator van het faillissement van R. gevorderde wissel, die naar deze onderliggende schuldverbintenis verwijst, geen bestaansreden meer heeft.

In hoger beroep voert appellant aan dat de opdracht tot het betalen van een bepaalde som niet is ingevuld op de wisselbrief,

zodat de opdracht geen voorwerp heeft en de wisselbrief nietig is (art. 1, 2°, en art. 2 van de gecoördineerde wetten op de wisselbrief). Aangaande dit argument overweegt het Hof:

«dat hoewel het gebruikelijk is dat de som tweemaal wordt aangeduid, nl. voluit in letters in de tekst van de betalingsopdracht en in cijfers in de rechterbovenhoek van de titel, blijkens art. 6 van de eenvormige wisselwet de som ofwel in cijfers, ofwel voluit in letters aangeduid kan worden (J. Ronse, *Wisselbrief en orderbriefje* nr. 129); dat de afwezigheid van vermelding van de som in letters niet de nietigheid van de titel meebrengt».

Appellant betwistte de geldigheid van de wisselbrief eveneens omdat in de titel vermeld is: «Waarde getrokken in vertegenwoordiging van... wissel aan F.S. Maaseik d.d. 19.10.73». Daardoor zou de verbintenis tot betaling van de wisselbrief afhankelijk gesteld zijn van de daarin vermelde onderliggende verbintenis «wissel aan F. S. d.d. 19.10.73», en zou het onvoorwaardelijk karakter aan de trekking van de wisselbrief ontnomen zijn. Het hof verwierpt dit argument met de overweging:

«dat op de wisselbrief, in voetnoot onder de ruimte voor de vermelding van het fonds, gedrukt staat: 'vermelding (in casu wissel aan F. S. d.d. 19.10.73) vereist voor de herdiscontointstellingen, doch zonder gevolg voor de wisselverbintenissen van de ondertekenaars'; dat de vermelding slechts een louter verwijzing naar de onderliggende verbintenis inhoudt en haar belang op wisselrechtelijk vlak enkel hierin kan bestaan dat zij appellant als acceptant ontslaat van de eerste aanvoerings- en bewijslast bestaande in de aanwijzing van de onderliggende verbintenis; dat deze vermelding geen verdere wisselrechtelijke gevolgen heeft (J. Ronse, *a.w.*, nrs. 208, 210 en 213; W. Van Gerven, *Handels- en economisch recht*, deel I, blz. 520-523).»

Appellant doet tevens nog gelden dat de vermelding van de onderliggende verbintenis van belang is voor de interne rechtsbetrekkingen tussen trekker en betrokkene, voornamelijk in hun rechtsverhouding buiten de wisselbrief om. Daartegen beroept geïntimeerde zich op de abstractie van de wisselverbintenis en op de zelfstandigheid van het uit de wisselbrief voortvloeiend vorderingsrecht (art. 28, lid 2, eenvormige wisselwet). Het hof onderstreept eerst dat geïntimeerde, als curator van het faillissement van de trekker R., niet als derde houder moet worden beschouwd. Verder overweegt het hof:

«dat geïntimeerde ten onrechte stelt dat het materieel abstract karakter van de wisselverbintenis geldt in de verhouding trekker/acceptant; (...) dat tussen partijen alleen sprake kan zijn van formele abstractie, waaruit enkel een omkering van de bewijslast kan worden afgeleid, doch niet van materiële abstractie die de niet-tegenstelbaarheid van de verweermiddelen geput uit de onderliggende verhouding zou medebrengen.»

Het hof ontvangt het hoger beroep en beveelt de heropening van het debat voor verdere ophelderingen.

(Voorzitter: de h. Meers—Raadsheren: de hh. Janssens en Van Gelder—Substituut-procureur-generaal: de h. Vandeplas—Advocaten: mrs. Van Cauwelaert en Verschuieren—In de zaak: Van der H. t/ faillissement R.)

NOOT—Aangaande de enkel formeel abstracte verbintenis van de acceptant tegenover de trekker, zie in dezelfde zin Cass., 30 september 1977, R.W., 1977-1978, 832, met noot van J. RONSE.

Uitbouw van de gerechtelijke vrede op dit gebied? Vergelijk de standpunten n.a.v. Cass., 12 november 1976, R.W., 1976-1977, 1641, met noot van J. RONSE, en J. HEENEN, «Propos sur le droit cambiaire et sur la motivation des arrêts de la Cour de Cassation», *J.T.*, 1977, 385. Zie ook J. RONSE, *Wisselbrief en Orderbriefje*, nr. 900, p. 269 e.v. en voornamelijk nr. 1486, p. 465 e.v.; W. VAN GERVEN, *Handels- en economisch recht*, deel I, p. 490-493; Hof Gent, 16 mei 1972, R.W., 1972-1973, 1434, met noot van J.M. NELISSEN, en in andere zin J. VAN RIJN en J. HEENEN, *Principes*, deel II, nrs. 454 e.v.; J. VAN RYN en J. HEENEN, «Controverse sur le droit cambiaire», *J.T.*, 1960, 165; HEENEN, «Suite d'une controverse sur le droit cambiaire», *J.T.*, 1974, 473.

H.B.

Rb. Gent (4e Kamer), 18 juni 1976

Onrechtmatige daad—Val van voetganger in openliggende put op het trottoir—Gedeelde aansprakelijkheid van voetganger en van leverancier van stookolie.

Eiser woont in een appartementsgebouw waar stookolie voor de verwarming geleverd werd door een aangestelde van verweerster. In het voetpad vóór de ingangdeur van het gebouw is een put, bedekt met een rooster, waarin de toevoerbuiss voor stookolie gelegen is. De aangestelde van verweerster had de put geopend en had zich naar zijn tankwagen begeven om de slang met toevoerkraan los te maken en tot aan de put te brengen. Op hetzelfde ogenblik echter kwam eiser buiten, merkte niet dat de put geopend was, stapte in de opening, viel en brak daarbij de rechterschouder.

Zijn eis tot schadevergoeding wordt gedeeltelijk ingewilligd:

«De eiser beweert dat het een fout was van de verweerster de bedoelde put te openen zonder enig teken aan te brengen om de aandacht op deze gevaarlijke kuil te vestigen. Dit te meer daar bedoelde put juist naast de drempel ligt en de kuil een onvoorzienbare hindernis vormde voor eiser.

«De verweerster meent dat haar aangestelde geen fout beging en dat de eiser zelf moest zorgen voor zijn eigen veiligheid. Bovendien kon hij de tankwagen opmerken, en vermoedt verweerster dat de conciërge van het gebouw de eiser ingelicht had dat stookolie geleverd werd. Van deze laatste bewering wordt geen enkel bewijs geleverd.

«Wat de onvoorzichtigheid betreft dient aangenomen te worden dat verweersters aangestelde een fout beging door een rooster op het voetpad weg te nemen zonder nodige voorzorgsmaatregel te treffen. Daardoor werd inderdaad een gevaarlijke toestand geschapen.

«Aan de andere zijde had eiser ook blijk moeten geven van oplettenheid. De opening in het trottoir was niet geheel onzichtbaar en kon door hem opgemerkt worden zo hij voldoende voorzichtig was.

«In die omstandigheden moet verweerster, als aansprakelijk voor haar aangestelde, slechts een deel van de schade van de eiser vergoeden. In billijkheid wordt dit deel op de helft bepaald.»

(Voorzitter: de h. De Baets—Openbaar ministerie: de h. Fiers—Advocaten: mrs. Overdenborger en Hubené—In de zaak: S.t/ N.V. C.)

Rb. Hasselt (1e Kamer), 21 december 1976

Boetebeding—Contract van persoonlijke lening op afbetaling—Beding van verhoging van 10 % bij wanbetaling—Geldig.

In een contract van persoonlijke lening op afbetaling is bedongen dat «in geval van niet-naleving van dit contract de leners daarenboven een forfaitair bedrag zullen betalen, gelijk aan 10 % van het nog verschuldigde saldo op het ogenblik van de inbreuk — d.i. wanbetaling — met als minimum 250 fr».

De geldschietster heeft de leners gedagvaard tot betaling van het nog verschuldigde saldo ten bedrage van 59.417 fr., vermeerderd met een forfaitair bedrag van 5.942 fr., zijnde 10 % van het nog verschuldigde saldo, wegens niet-naleving van het contract. De rechtbank verwierpt het verweer van de leners dat die forfaitaire schadevergoeding een strafbeding zou zijn en dat de desbetreffende clausule aan eisders een voordeel zou verschaffen dat buiten elke verhouding tot de potentiële schade staat:

«Overwegende dat het gebruik van de uitdrukking «strafclausule» terzake zonder belang is, maar veeleer moet worden nagegaan wat de inhoud en de betekenis is van de daaropvolgende tekst: «in geval van niet naleving enz...», en dat de nietigverklaring van een beding op grond van zijn bewoordingen alleen zich niet opdringt, en zeker niet — zoals in casu het geval was — indien uit de gedragingen van de schuldeiser blijkt dat hij dat beding in overeenstemming met goed handelsgebruik heeft uitgelegd en toegepast (herinneringsbrieven en inmorastelling);

«Overwegende dat in casu men mag stellen dat het gaat om een schadevergoeding wegens het niet-naleven van een contractuele verplichting ;

«dat het een contractspartij niet verboden is voor een schadelijk gevolg van de wanbetaling van de wederpartij een afzonderlijke forfaitaire schadevergoeding te bedingen, zelfs indien ook nog afzonderlijk een «achterstallighedsrente» contractueel bepaald werd en door eiseres gevorderd, een rente die in casu zelfs lager ligt dan de wettelijke interest ;

«Overwegende dat ter zake niet gezegd kan worden dat het bedongen verhogingsbeding buiten alle verhouding staat met de bij de totstandkoming van het contract voorzienbare schade, in geval van niet uitvoering ervan (slechts 10 % op het nog verschuldigd bedrag) en zeker ook niet als bewezen kan worden beschouwd dat eiseres speculeerde op enige onoplettendheid of zwakheid van de schul-

denaars of zich een groter voordeel heeft willen verzekeren in geval van niet-uitvoering van de verbintenis dan in geval van de normale uitvoering ervan ;

«Overwegende dat het verhogingsbeding niet onder de toepassing valt van artikel 1023 Ger. W., daar de verhoging niet afhankelijk wordt gesteld van een gerechtelijke aktie.»

(Voorzitter : de h. Ghysen—Rechters : de h. Van Houcke en mevr. Beeckman—Advocaten : mrs. Claessens en Roppe loco Haeldermans—In de zaak : N.V. A. t/ H. en V.)

NOOT—Zie en vergelijk Hof Antwerpen, 7 juni 1977, R.W., 1977-78, 1593.

WETGEVING

DE PRIJZENWET FARMACEUTICA VAN 9 JULI 1975 VERLENGD

1. In het Staatsblad van 24 december 1977 verscheen de wet van 22 december 1977 houdende verlenging van de wet van 9 juli 1975 tot opheffing van artikel 62 van de wet van 14 februari 1961 voor de economische expansie, sociale vooruitgang en financieel herstel en tot instelling van een regime betreffende de prijzen van farmaceutische produkten en andere medicamenten.

De wet van 9 juli 1975 en uitvoeringsbesluiten werd door een der auteurs dezes besproken in R.W., 1975-76, 623-635, resp. 1846-1853. In de plaats van het daar beschreven regime zou, krachtens art. 6 van de wet van 9 juli 1975, behoudens uitvaardiging van een nieuwe wet, op 31 december 1977 het gemene recht, m.n. de algemene prijzenwet van 22 januari 1945/30 juli 1971¹ op de farmaceutica van toepassing worden. De reden die in 1975 leidde tot de uitvaardiging van een in tijd beperkte wet was het vooruitzicht van een fundamentele herziening van de ziekte- en invaliditeitsverzekering en de daarmee samenhangende problemen². De hoop op een definitieve wettelijke prijsregeling voor farmaceutica die op 1 januari 1978 zou kunnen van kracht worden is niet ingelost en het van toepassing worden van de algemene prijzenwet wilde men kennelijk vermijden. Vandaar een verlenging van de oude wet. Aanvankelijk werd een verlenging van onbepaalde duur voorgesteld³. De regering amendeerde echter één dag later⁴ zelf haar voorstel : de wet van 9 juli 1975 zou verlengd worden tot 31 december 1978. Een reden hiervoor werd niet opgegeven⁵. Na de wijziging stemde het ontwerp evenwel beter overeen met het in de memorie van toelichting uitgedrukte voornemen van de regering «de dialoog met de betrokken partijen te hernemen».

¹ Zie over deze wet P. DE VROEDE, *Prijzeregeling* (A.P.R.), Gent, 1976 ; R. ANDERSEN, *Réglementation des prix*, Brussel, 1977 ; J.M. FAVRESSE, *Réglementation des Prix et Réglementation économique*, Brussel, 1977 ; T. BOURGOIGNE, *La Réglementation des Prix en Belgique*, Leuven, 1973.

² *Gedr. St. Kamer*, 1977-78, nr. 186/3, p. 2 en 6 (Kamerverslag wet 22 december 1977).

³ *Gedr. St. Kamer*, 1977-78, nr. 186/1, 29 november 1977 (ontwerp van wet 22 december 1977).

⁴ *Gedr. St. Kamer*, 1977-78, nr. 186/2, 30 november 1977.

⁵ Later, in de Senaat (stuk 240/2, p. 4) werd dit amendement door de minister van Economische Zaken wel toegelicht (het spoedig voortzetten van de dialoog met de betrokkenen). Vergelijk ook het amendement Desmarests, zelfde kamerdocument, p. 2, : «de wet slechts te verlengen met een termijn die redelijkerwijze kon volstaan om een concreet economisch en sociaal beleid met de geneesmiddelenindustrie uit te werken.» Zie ook een amendement in de Senaat dat er enkel toe strekte de datum van 31 december te vervangen door 31 maart 1978 (*Gedr. St. Sen.*, 1977-78, nr. 240/2, p. 4).

Naar de vorm ware de verlenging, zoals de Raad van State in zijn advies⁶ opmerkte, beter door middel van een wijziging⁷ van artikel 6 gerealiseerd.

2. Het enig artikel van het ontwerp, en van de uiteindelijke wettekst (die hierin in niets van het ontwerp verschilt) bevat evenwel nog een tweede lid. Het luidt als volgt : «Het koninklijk besluit van 11 december 1975 tot bepaling van de criteria voor de vaststelling van de prijzen van de farmaceutische specialiteiten en andere geneesmiddelen met inbegrip van de errata verschenen in het *Belgisch Staatsblad* van 21 februari 1976, heeft kracht van wet vanaf de datum van zijn inwerkingtreding». Constitutioneelrechtelijke bezwaren bij deze paragraaf springen in het oog. Hierover straks meer. Eerst iets over de feitelijke toedracht van deze bepaling.

De keuze van de criteria

3. In de eerste plaats wordt kracht van wet verleend aan een stelsel van ministeriële vaststelling van maximumverkooprijzen (respectievelijk winstmarges) waarin de minister van Economische Zaken, zij het uit een limitatieve (maar zeer volledige) lijst, zelf die criteria uitkiest waarmee hij rekening wenst te houden⁸.

De wet van 9 juli 1975 zelf daarentegen liet (laat) er twijfel over bestaan of de minister al dan niet vrij is met bepaalde criteria géén rekening te houden. Zoals elders⁹ terecht werd opgemerkt holt een systeem van volledig vrije (negatieve) criteriakeuze de verplichting met vooraf bepaalde criteria rekening te houden volledig uit. In de zinsnede «de Minister (...) (zal) rekening houdend met criteria (...)» in art. 3 van de wet zou vóór «criteria» bijgevolg het bepaald lidwoord «de» dienen te worden gelezen¹⁰. Het K.B. 11 december 1975 beantwoordt hier niet aan¹¹. Zelfs indien een dergelijke, restrictieve, interpretatie van de wet niet geboden zou zijn, dan blijft toch nog dat

⁶ Gevoegd bij het wetsontwerp, *Gedr. St., Kamer*, 1977-78, nr. 186/1, p. 2.

⁷ De R.v.St. spreekt van «uitdrukkelijke opheffing» (van art. 6), maar dit was nog in de optiek van een verlenging met onbepaalde duur (zie voetn. 3 hierboven).

⁸ Ter zake van de vaststelling van individuele maximprijzen is de keuzevrijheid van de minister niet zo uitgebreid (zie art. 3 K.B. 11 december 1975 ; hierover : J. STUYCK, R.W., 1975-76, 1850).

⁹ J.M. FAVRESSE, *a.w.*, p. 421-422.

¹⁰ *Ibid.*, p. 422.

¹¹ *Ibid.*, p. 433.

art. 3 van de wet zelf uitdrukkelijk bepaalt dat «deze criteria (...) betrekking (hebben), *eensdeels* op de gezondheids-, de sociaal-economische en de technisch-wetenschappelijke belangen van de gemeenschap, *anderdeels* op de industrialisatie- en rendabiliteitsvoorwaarden van de ondernemingen in België (...)» (cursivering toegevoegd). Hieruit kan worden afgeleid dat de minister op zijn minst verplicht is met criteria uit beide groepen rekening te houden. Het K.B. 11 december 1975 (i.z. art. 2) daarentegen geeft de minister, althans theoretisch de mogelijkheid, met slechts één criterium, a fortiori met criteria uit slechts één groep rekening te houden. Het K.B. 11 december 1975 zou bijgevolg nietig zijn¹². Juister lijkt ons art. 2 van het K.B. zo te lezen dat het de minister vrij staat met één of verschillende van de in het K.B. opgesomde criteria rekening te houden, *voor zover* hij rekening houdt met criteria inzake gezondheid, sociaal-economische, technisch-wetenschappelijke én bedrijfs-economische belangen. Houdt de minister, bij het vaststellen van maximumprijzen geen rekening met ten minste één criterium uit elk der in de wet opgesomde criteriagroepen — en dat zijn er vier en niet twee — dan is het ministerieel maximumprijzbesluit onwettig. Art. 2 van het K.B. 11 december 1975 nietig verklaren zou evenwel hebben kunnen indruisen tegen de stelling dat een wetsconforme interpretatie van een besluit, indien mogelijk, de voorkeur verdient boven een annulatie. In dit verband krijgt ook de invoering van een motiveringsplicht, althans voor slechts met inachtneming van wettelijke criteria uitvaardigbare ministeriële prijsbesluiten, betekenis.

Het K.B. 11 december 1975 zou o.i. daarentegen wel nietig kunnen zijn in de mate waarin de limitatieve opsomming van criteria zelf niet alle in art. 3 van de wet van 9 juli 1975 genoemde criteriagroepen zou weerspiegelen. Dit lijkt ons echter *prima facie* niet het geval te zijn. Evenmin lijkt ons het K.B. criteria op te sommen die niet onder één der in de wet vernoemde criteria-groepen kunnen worden ondergebracht (ook een dergelijke opsomming zou een reden tot nietigheid zijn).

De definitie van «ander geneesmiddel»

4. Reeds bij de bespreking van de basiswet (9 juli 1975)¹³ werd i.v.m. het begrip «andere geneesmiddelen (dan farmaceutische specialiteiten)» uit de titel en uit art. 1 van de wet, aangestipt dat in de wettekst meer staat (ook magistrale bereidingen vallen onder dit begrip) dan bedoeld werd. De voorbereidende teksten van de wet van 9 juli 1975 weerspiegelden de intentie de uitbreiding (t.o.v. farmaceutische specialiteiten) te beperken tot andere industrieel vervaardigde geneesmiddelen voor menselijk gebruik¹⁴. Wat nu precies met deze verruiming werd beoogd, bleef onzeker¹⁵. Het verschijnen, in het *Belgisch Staatsblad* van 21 februari 1976, van een erratum bij het K.B. 11 december 1975, staafde echter het vermoeden dat (ook) gedoeld werd op de «voorwerpen (en stoffen) die worden voorgesteld curatieve en preventieve eigenschappen te bezitten of in de geneeskunde curatieve of preventieve functies te vervullen» (art. 1, § 2, wet 25 maart 1964 betreffende de geneesmiddelen)¹⁶ 17.

Het erratum in kwestie voegde immers de woorden «elk produkt» toe aan een definitie die technisch onaf was («voor de vaststelling van de prijzen (...) dient te worden verstaan onder (...) elk ander geneesmiddel bestemd voor menselijke geneeskunde en waarvan de fabricatie een industrieel karkater heeft») maar die op een restrictieve

wijze had kunnen worden rechtgezet door de woorden «elk ander geneesmiddel», voorafgegaan door een komma te herhalen. De definitie zou dan beperkt zijn geweest tot bereidingsstoffen voor magistrale bereidingen en dergelijke.

Het includeren van medische voorwerpen (textiel, prothesen, mechanische en elektronische instrumenten) in de definitie van «andere geneesmiddelen»¹⁸ geeft aan de prijzenreglementering inzake farmaceutische produkten een ruimer toepassingsgebied dan het traditionele geneesmiddelenrecht¹⁹. Bij de beoordeling van de wettelijkheid van een dergelijke verruiming dient er evenwel rekening mee te worden gehouden dat de geneesmiddelenwet van 1964 (naar welke definitie van geneesmiddel in haar art. 1, § 1, impliciet verwezen wordt) aan de Koning de bevoegdheid wordt gegeven de wet van 1964 ook toepasselijk te maken op de controversiële (medische) «voorwerpen (enz.)». Het uitblijven van een dergelijk K.B. maakt een verdediging van de wettelijkheid van de definitie in het erratum bij art. 1, b, K.B. 11 december 1975 evenwel erg precair, aangezien de wet van 9 juli 1975 zelf in alle talen over een dergelijke interpretatie zwijgt. Een onduidelijke definitie moet krachtens het vigerend gemene recht worden geïnterpreteerd.

Verenigbaarheid van de reglementering met het Europees recht

5. In een amendement²⁰ werd gesteld dat het K.B. 11 december 1975 vermoedelijk uitgevaardigd werd in strijd met een aantal bindende voorschriften van de E.E.G.²¹. Dit vermoeden wordt enkel gestaafd door verwijzing naar een verklaring van twee senatoren (in 1975) dat de vaststelling van maximumprijzen niet in overeenstemming zou zijn met het Verdrag van Rome. Dit vrij gratuite liedje wordt wel vaker gehoord. Het antwoord van de regering²² hierop is evenmin gefundeerd: de meeste Europese landen controleren de prijs van de farmaceutische produkten²³. Uiteraard berust de bewijslast bij diegenen die de onverenigbaarheid met Europeesrechtelijke normen aanvoeren. Aangezien nu de verenigbaarheid van nationale prijsmaatregelen met het Europees recht, ook op een gefundeerde wijze, in toenemende mate in twijfel wordt getrokken²⁴, past het even het volgende in herinnering te brengen. Door de rechtsleer en door het Hof van Justitie²⁵ wordt aanvaard dat maatregelen

¹⁸ Op de vraag of onder «elk ander produkt» ook de medische apparatuur dient te worden verstaan, antwoordde de minister van Economische Zaken, bij de bespreking van de wet van 22 december 1977, ontkennend. Hij voegde er zelfs aan toe dat «dit nooit gebeurd is» (*Gedr. St.*, 1977-78, nr. 186/3, p. 4). Deze verklaring doet weer twijfel ontstaan over de bedoeling van althans de huidige regering met de term «ander geneesmiddel/produkt». Naar de letter van het besluit is het antwoord van de minister echter onjuist.

¹⁹ Cf. amendement KNOOPS-SCHRANS, *Gedr. St. Kamer*, 186/4, p. 2 onder C.

²⁰ KNOOPS-SCHRANS, *Gedr. St. Kamer*, nr. 186/4, p. 2.

²¹ Voorgesteld werd, in eerste bijkomende orde (indien art. 1, b, uit het K.B. 11 december 1975 niet geschrapt zou worden), om het betwiste lid aan te vullen met de woorden «in zoverre het, *zoals de wet zelf*, verenigbaar is met de wetgeving van de E.E.G.» (cf. art. 4 W. 16 november 1961, *Staatsbl.*, 23 november 1961, waarin een vergelijkbare bepaling voorkomt). Afgezien van het feit dat de voorgestelde toevoeging naar huidig recht strikt gezien overbodig is (zie Cass., 27 mei 1971, *R. W.*, 1971-72, 424, *Arr. Cass.*, 1971, 959, *J.T.*, 1971, 460) kan hier worden opgemerkt dat een goedkeuring van het amendement betekend zou hebben dat de wetgever zichzelf incompetent acht, althans in de gegeven omstandigheden (de grote haast die met de goedkeuring van het ontwerp gemoeid was) een wetgeving uit te vaardigen die conform is hetsupranationaal recht en de toetsing uitdrukkelijk doorspeelt aan de rechter.

²² *Gedr. St. Senaat*, 1977-78, nr. 240/2, p. 4.

²³ Zie R. BARENTS, noot onder arresten Hof van Justitie in de zaken 74/76 en 78/76, *S.E.W.*, 1977, 718-736.

²⁴ Toonaangevend blijft M. Waelbroeck, *Les réglementations nationales de prix et le droit communautaire*, Brussel 1975. Zie als antwoord op het extreme standpunt van Waelbroeck: P. VERLOREN VAN THEMAAT, *S.E.W.*, 1976, 401 e.v.

²⁵ Zie M. Waelbroeck, *a.w.*, p. 35; P. VERLOREN VAN THEMAAT, *t.a.p.*, p. 405; H.v.J. 8/74 (Dassonville).

¹² Zie ook *Gedr. St. Kamer*, nr. 186/1, p. 2, 186/3, p. 3, en 186/4, p. 3, waar gewag wordt gemaakt van een annulatieberoep bij de Raad van State.

¹³ *R.W.*, 1975-76, 632-633.

¹⁴ Beperking die men terugvindt in art. 1, b, K.B. 11 december 1975 (zie *R.W.*, 1975-76, 1849). Magistrale bereidingen en veeartsenijkundige bereidingen vallen dus buiten het toepassingsgebied.

¹⁵ Wellicht werden bv. de bereidingsstoffen voor magistrale bereidingen gevisieerd (cf. *R.W.*, 1975-76, 633, voetn. 56), maar wat anders nog?

¹⁶ Cursivering en haakjes toegevoegd; «stoffen» vallen reeds (grotendeels) onder de gemeenrechtelijke definitie van geneesmiddel in art. 1, § 1, wet 25 maart 1964.

¹⁷ Zie voetnoot 19a, *R.W.*, 1975-76, 1849.

die zonder onderscheid van toepassing zijn op nationale en ingevoerde produkten door art. 30 E.E.G.-Verdrag verboden maatregelen van gelijke werking kunnen zijn. M.n. kunnen dus ook ordinair nationale prijsvoorschriften in strijd zijn met art. 30 (en met art. 5, 2e lid, dat de lid-staten verplicht zich te onthouden van alle maatregelen welke de verwezenlijking van de doelstellingen van het Verdrag in gevaar brengen), althans voor zover ze de interstatenhandel ongunstig kunnen beïnvloeden. Dat dit i.c. zo zou zijn, werd vooralsnog door het Hof enkel vastgesteld t.a.v. prijsvoorschriften voor landbouwprodukten waarvoor een gemeenschappelijke marktordening bestaat²⁶. In het recente G.B.-INNO-B.M. t/ A.T.A.B.-arrest²⁷ toonde het Hof, in een zaak waar het opleggen van een verplichte verkoopprijs door de overheid (art. 58 B.T.W.-Wetboek) ter discussie stond, zich zelfs uitdrukkelijk bereid de aan elke fiscale controle inherente handelsbeperkingen te gedogen. M.a.w., net als in het Dassonville-arrest²⁸, waar een maatregel ter waarborging van de echtheid van een benaming van oorsprong ter discussie stond, heeft het Hof in het G.B.-A.T.A.B.-arrest de beperkende invloed op het vrij goederenverkeer aanvaardbaar geacht voor zover de beperking door het redelijk doel van de maatregel gerechtvaardigd wordt. Daar in laatstgenoemd arrest echter geen maximumprijsvoorschrift²⁹ betrof (maar wel een prijsmaatregel) en bovendien rekening houdt met het fiscale karakter van het verzoekschrift moeten hieruit t.o.v. de eigenlijke prijsreglementering (en m.n. ook de betwiste bepalingen van de prijzenwet farmaceutica) met de nodige voorzichtigheid conclusies worden getrokken. De ongenueanceerde stelling als zouden nationale maximumprijsvoorschriften, als zodanig, in strijd zijn met het Europees recht, vindt evenwel geen steun in de rechtspraak van het Hof.

Het wetgevend geknoei

6. Er wordt aanvaard dat de wetgever wettelijke bekrachtiging geeft aan koninklijke besluiten die genomen werden met toepassing van de artt. 67 of 68 van de Grondwet (dus, onder meer, K.B.'s tot uitvoering van een wet). Dat daarmee de wetgever zijn eerder in de habilitatiewet uitdrukkelijk aan de uitvoerende macht gegeven opdracht terugnemen zou, is niet altijd het geval³⁰. Meer bepaald niet in het onderhavige geval, wanneer het wetontwerp dat de bekrachtiging aan het parlement voorstelt niet de tekst van het K.B. overneemt maar er slechts naar verwijst. Het parlement accepteert dan afstand te doen van amenderings- en splitsingsrecht waarnaar t.a.v. *sommige* ontwerpen zo schijnt te worden gehunkerd. De legistiek vreemde situatie ontstaat thans dat de verlengde wet van 9 juli 1975 in haar artikel 3 de Koning blijft machtigen om (na overleg in ministerraad en raadpleging van de Prijzencommissie van de Farmaceutische Specialiteiten) een criteriabesluit te treffen terwijl daarvoor of voor wijzigingen daarvan nu de nieuwe wet (of het bij wet bekrachtigd K.B.) in de weg zal staan.

7. Een dergelijke situatie wordt nog bedenkelijker wanneer, zoals thans, tegen het bedoeld K.B. en de «errata» annulatieberoep was ingeleid bij de Raad van State, en wanneer bekend is dat de procedure reeds zo ver is gevorderd dat de auditeur een vernietigingsadvies (vernietigend advies?) heeft uitgebracht³¹. Meer bepaald zou bedoeld advies de volgende vernietigingsgronden hebben gesuggereerd: het K.B. wijkt af van de wet daar het de minister de mogelijkheid biedt slechts met criteria uit één groep rekening te

houden; de bijzondere prijzencommissie werd niet geraadpleegd over alle punten waarvoor de wet deze raadpleging verplicht stelt; het erratum is onbestaande (voor zover en) aangezien het de inhoud van het K.B. wijzigt³². Vanzelfsprekend heeft de Afdeling Wetgeving van de Raad van State in haar advies aangegeven dat in die omstandigheden met het ontwerp wordt ingegrepen in de uitoefening van de rechtsprekende bevoegdheid, «wat met de algemene beginselen van onze staatsinrichting moeilijk in overeenstemming te brengen is»³³. De wettelijke bekrachtiging van errata, alsof deze een bestaan zouden hebben los van de oorspronkelijke tekst van het K.B. gaat, aldus de Raad van State, in tegen de rechtspraak ter zake (Cass., 22 september 1947, *Pas.*, 1947, I, 378); de Raad van State noemde dit een «gans ongewoon procédé» en gaf daarmee ook onmiskenbaar uiting aan zijn bevreemding over deze handelwijze.

8. Het hele ontwerpje is echter gauw-gauw door commissie- en plenumvergaderingen gewerkt zonder veel grondige discussie over deze gang van zaken. Men heeft zich daarbij onder meer beroepen op vergelijkbare of nog ergere «precedenten»³⁴. Een van de «vermelenswaardige» precedents waaraan men thans meende zich te kunnen inspireren was een ontwerp tot bekrachtiging van *reeds door de Raad van State vernietigde* koninklijke besluiten — zodat, retroactief, kracht van wet werd verleend aan iets wat geacht wordt in onze rechtsorde nooit te hebben bestaan en dus nooit enig gevolg te hebben kunnen sorteren³⁵.

9. Het zou wenselijk zijn mocht het zo langzamerhand duidelijk worden dat dit soort van zgn. wetgeving ongepast is en ongewenst³⁶. Juridisch komt het hierop neer dat men de grondwettelijke sanctiëringsmogelijkheid van niet-toepassing van besluiten bij illegaliteit (art. 107 Grondwet) of de wettelijke sanctiëringsmogelijkheid van annulering (art. 14 Gecoörd. Wetten op de Raad van State) *post factum* uitsluit; aldus holt men een van de mechanismen uit die in een constitutioneel parlementair bestel mede het wederzijds tegenwicht helpen realiseren tussen de wetgevende en de uitvoerende macht. Men komt hiervoor o.i. precies volmondig uit door te stellen dat zonder dergelijke wetten aan te nemen, de overheid gedwongen zou kunnen worden aanzienlijke schadevergoedingen te moeten betalen aan, i.c., ondernemingen «die het bepaald niet nodig hebben». Zou men niet beter, indien men van oordeel is in economische aangelegenheden wetgevend te moeten optreden, ervoor zorgen, door behoorlijke wetgeving, dat men zelf geen domme aanleidingen creëert voor overbodige schadeclaims? Als op een dergelijke wijze wetgeving wordt gemaakt, met kennelijk het bewuste opzet om eigen fouten door nieuwe fouten, minstens onbehoorlijkheden, «recht» te trekken, wordt dan geen *misbruik* gemaakt van de blijkbaar nog steeds aanvaarde idee van onschendbaarheid van de wet³⁷?

³² Het parlement bekrachtigt dus een K.B. waarvan (zo goed als) vaststaat dat het afwijkt van de habilitatie die het eerder aan de uitvoerende macht had verleend; zulks kan men toch niet beschouwen als het terugnemen van eerder gedelegeerde bevoegdheid.

³³ Advies van de Raad van State, *Gedr. St. Kamer*, nr. 186/1, p. 2-3.

³⁴ Onder meer W. 30 december 1952, *Staatsbl.*, 1 januari 1951, in verband met de vorderingsmogelijkheid van de R.M.Z. en W. 19 maart 1968, *Staatsbl.*, 21 maart 1968 tot bekrachtiging, ook met terugwerkende kracht, van koninklijke besluiten (inzake in- en uitvoervergunningen) waarvan de wettelijk voorgeschreven bekrachtiging destijds ten onrechte was achterwege gelaten (zie *Gedr. St. Kamer*, 1967-68, nr. 269/1 en *Gedr. St. Senaat*, 1967-68, nr. 130). Telkens worden zulke wetjes op een draffie goedgekeurd...

³⁵ *Gedr. St. Senaat*, 1969-70, nr. 91 inzake de sanering van de nijverheidsmaaldertijen. Over zulke procédés, met de grootste reserve: A. MAST, *Administratief Recht*, Gent - Leuven, 1977, nr. 568.

³⁶ De Raad van State heeft in zijn rechtspraak al eens moeten trachten toch nog enigszins de consequenties van zulke wetgeving binnen aanvaardbare perken te houden, door een onderscheid uit te werken tussen de verbindende kracht en de uitwerking van wetten: Arrest nr. 17162 in zake Esch van 17 september 1975, R.W., 1975-76, 2628, met noot E. HAËSBROUCK.

³⁷ *Horresco referens*: de parlementaire discussies over het voorstel van wet betreffende de grondwettigheid van wetten: *Gedr. St.*

²⁶ Zaken Galli, Sadam en Tasca (respectievelijk 31/74, 65/75 en 88-90/75); zie ook P. VERLOREN VAN THEMAAT, *t.a.p.*, p. 406.

²⁷ Zaak 13/77 van 16 november 1977, 3de punt uit het beschikende deel van het arrest.

²⁸ Cf. P. VERLOREN VAN THEMAAT, *t.a.p.*, p. 407.

²⁹ Het betwiste art. 58 B.T.W.-Wetboek, waarover de prejudiciële vragen aan het Hof werden gesteld, houdt zowel de vaststelling van een maximum- als van een minimumprijs in. Alleen het verbod *beneden* de verplichte prijs te verkopen — dus het minimumprijskarakter — stond evenwel ter discussie.

³⁰ Hierover: *Gedr. St. Senaat*, 1967-68, nr. 156, en J. MASQUELIN, «Les procédés de législation», *Ann.dr.sc. pol.*, 1960, 375-408.

³¹ Zie *Gedr. St., Kamer*, nr. 186/2, amendement Wathélet, nr. 186/4, amendementen Knoops en Wathélet.

Hier is meer aan de hand dan louter a-formalisme of schending van «normen van behoorlijke wetgeving»³⁸; de parlementaire kamers bouwen hier, zonder tumult, het gezag af dat hun instelling zou moeten kenmerken in een parlementair regime, zeker nu zij, met tumult, dat gezag opeisen t.a.v. projecten zoals een zgn. staatsher-
vorming.

Leo Neels en Jules Stuyck

Senaat, 1974-75, nr. 602/1 en *Handelingen, Senaat*, 26 juni 1975.

³⁸ Nog een voorbeeld? De wet van 3 juni 1975, goedgekeurd op 7 mei 1975, liet zekere afwijkingen toe inzake vestigingen van grote verkoopoppervlakten gedurende een periode van ... 1 januari 1975 tot einde juni 1975, en werd gepubliceerd in het Staatsblad van ... 4 oktober 1975.

BERICHTEN

Juridische en controleaspecten van computerkeuze en -gebruik

Het Seminarie voor Productiviteitsstudie en -Onderzoek bij de Rijksuniversiteit te Gent houdt een reeks studiedagen over *Computermanagement*, bestaande uit twee modules, waarvan de tweede de meer juridische aspecten behandelt.

Deze module kan ook door niet-technici worden gevolgd: voor hen werd een inleidende dag georganiseerd om hen met het jargon en de mogelijkheden van de informatica vertrouwd te maken (maandag 10 april 1978).

De studiedag van donderdag 13 april 1978 is gewijd aan de contractnegotiatie: belang van de overeenkomst met situering van het standaardcontract, het negotiëren met computerleveranciers, en de analyse van de meest gebruikelijke contracten.

Op dinsdag 18 april 1978 wordt deze analyse en evaluatie voortgezet en wordt voorts de nadruk gelegd op de wederzijdse rechten en plichten, waarbij aandacht besteed wordt aan specifieke punten van de overeenkomst, het bewerkstelligen van een gepaste overeenkomst en de auteursbescherming van de programmatuur.

Ten slotte worden op donderdag 27 april 1978 de maatregelen behandeld die men ter beveiliging van het systeem kan nemen, in het bijzonder de invoering van degelijke interne controles.

De vergaderingen hebben plaats in de seminariezaal van het Seminarie voor Productiviteitsstudie en -Onderzoek, St.-Pieters-nieuwstraat 49, 9000 Gent van 9.00 u. tot 17.30 u.

Inlichtingen kunnen verkregen worden op bovenvermeld adres en per telefoon (091/25.63.53).

TIJDSCHRIFTEN

Jura Falconis

Vol. XIV 1977-1978, Herfst 1977, nr. 1.

Paul Depuydt, De «duistere hoek» in de rommelzolder van de wet van 14 juli 1976: de artikelen 1, 4°, 5° van de overgangsbepalingen i.v.m. de vereffening van de bestaande gemeenschap.

Eric Moons, Nieuw echtscheidingsrecht in de B.R.D. Het «Erste Gesetz zur Reform des Ehe- und Familienrechts (1. EheRG) vom 14. juni 1976». Prof. R. Blanpain, De uitsluiting in het Belgisch arbeidsrecht. Paul Van Orshoven, Naar een hervorming van het bestuurlijk toezicht op de gemeente?

Frank Hutsebaut, Enige beschouwingen over de tegensprekelijkheid in het strafproces.

Leonce Eraly en Theo Klingels, Doelstellingen van de inkomstenbelastingen.

Tijdschrift voor Gemeenterecht

lg. 29, 11e afl., nov. 1977.

Rechtspraak.

lg. 29, 12e afl., dec. 1977.

Rechtspraak.

Tijdschrift van de Vrederechters

lg. 86, nov. 1977, nr. 11.

Rechtspraak.

Tijdschrift voor Aannemingsrecht

lg. 9, 1977, nr. 4.

Belgische Rechtspraak in Handelszaken

lg. 10, maart-april en mei-juni 1977, nrs. 3-4 en 5-6.

Rechtspraak.

De verzekeringswereld

lg. 15, dec. 1977, nr. 180.

P. Fierens, De ontleding van de verzekeringsdistributie—J. Van de Rijck, De huidige reglementering van het beroep van verzekeringsproducent—V. Croes, De distributie van de verzekeringen in de sektor «Ondernemingen»—P. Gilot, De distributie in Europese context—L. De Mulder, De benadering van de partikulier—A. Wouters, De deontologie van de verzekeringsbemiddeling—F.X. Bancke, Creativiteit en bemiddeling.

De Gemeente

lg. 52, nov. 1977, nr. 11.

Van de redactie—In en rond de Vereniging—F. Wastiels, De bestemmingsvoorschriften van de gewestplannen en hun gevolgen op de vergunningen—G. Latour, Kroniek «Fusies van gemeenten»—Wetgeving—Rechtspraak—J. Verhasselt, Verzorg Uw taal!

lg. 52, dec. 1977, nr. 12.

Van de redactie—G. Latour, Het «Vennootschapsfonds» of naar een escalatie op Staatsvlak—L. Garré en A. Godelaine, Wet van 8 december 1976 tot regeling van het pensioen van sommige mandatarissen en van dat van hun rechtsverkrijgenden—G. Blanquart, Rubriek Ruimtelijke Ordening, stadsherstel en zorg voor het bouwkundig erfgoed—P. Hautphenne, Rubriek Onderwijs—Wetgeving—Rechtspraak—J. Verhasselt, Verzorg Uw taal!

Case Summary

15 januari 1978

1 februari 1978

15 februari 1978.

Rechtspraak.

Info Jura

lg. 4, Dec. 1977, nr. 10.

Rechtspraak—Rechtsleer.

Journal des Tribunaux

lg. 93, 14 jan. 1978, nr. 5023.

Jean-J. Evrard et Thierry van Innis, Les pratiques du commerce (1971-1977)—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

lg. 93, 21 jan. 1978, nr. 5024.

Jean-J. Evrard et Thierry van Innis, Les pratiques du commerce (1971-1977)—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

lg. 93, 28 jan. 1978, nr. 5025.

Robert André, L'article 7 de la police-type-auto—Jurisprudence—Chronique judiciaire.